Convietuirea ; EGYÜTTÉLÉS

Revista românilor din Seghedin

- PRIMELE CUVINTE
- SZEGED = SEGHEDIN = SID'ID'IN
- POLITICĂ
- EVOCAREA ISTORIEI
- EXISTENŢĂ MINORITARĂ
- ALTE COMUNITĂŢI ROMÂNEŞTI
- ŞCOALA
- VIAŢA CREŞTINEASCĂ
- SĂRBĂTORI
- LIMBA
- CULTURĂ, LITERATURĂ, ARTĂ
- REVISTA CĂRŢII

Anul 1 * nr. 1 * 1997

Revistă trimestrială **Convieţuirea** – **Együttélés**

este editată de:
Catedra de limbă şi literatură română
a Institutului Pedagogic „Juhász Gyula", Szeged
Autoconducerea Minorităţii Române din Seghedin
Asociaţia Culturală a Românilor din Seghedin
Parohia Ortodoxă Română din Seghedin
Apariţia revistei este sprijinită financiar şi de către Departamentul pentru
Minorităţi din cadrul
Ministerului Învăţământului şi Culturii

*

Colectivul de redacţie:

TIBERIU BOCA, ANAMARIA BRAD, MIHAELA BUCIN,
ANA HOŢOPAN, PETRU CÎMPIAN, MIHAI COZMA redactor
ŞTEFAN CRÂSTA, ŞTEFAN OROIAN redactor tehnic-artistic
GHEORGHE PETRUŞAN

Editor responsabil: GHEORGHE PETRUŞAN

Realizarea tehnică: Kovács Sándor

Adresa redacţiei:

Juhász Gyula Tanárképző Főiskola
Román Tanszék
6725 SZEGED, Hattyas sor 10.
Telefon: 62/456-093
Fax: 62/311-434

*

Revista respectă tradiţile ortografice ale
ediţiilor româneşti din Ungaria, dar primeşte
şi publică scrieri şi cu ortografia nouă.

Convieţuirea

Együttélés

Anul 1. Nr. 1. 1997

CUPRINSUL

Şi totuşi: *Convieţuirea* 3
Coloritul românesc al Seghedinului 5
Tratatul de bază dintre Ungaria şi România 8
Interviu cu Ioan Donca, ambasadorul României la Budapesta 9
Kell-e megbékélni? 12
Descălecatul Ungariei şi „problema românească" 14
Ce simboluri să folosim? 20
Elev român – şcoală ungurească 22
„Körmagyar" a fizika órán, avagy az együttélés iskolái 25
Aromânii 28
Interviu cu profesorul Vasile Barba 33
Întîlniri personale cu aromâni 36
Cîteva idei despre reforma învăţământului românesc din Ungaria ... 38
Motivul casei în *Poveşti* şi *Amintiri din copilărie* 42
O şcolarizare deosebită 45
O nouă comunitate ortodoxă română 50
Răspîndirea religiei baptiste în comunele româneşti 52
Ospitalitatea 57
Concert de colinde 59
1. Aghiasma mare 2. Sfîntul Haralampie 3. Sîmbăta părinţilor 60
Studii şi alte publicaţii despre limba românilor din Ungaria 62
Mulţumită bilingvismului de la noi 65
Engleza-fulger:oferta economiei de piaţă? 66
Personalităţi de frunte ale iluminismului bănăţean 68
Eterna reîntoarcere 73
Poezii 75
Debut literar 77
Ştefan Oroian 50 78
Revista cărţii:
Köpeczi Béla könyvéről 80
Gavril Scridon, exeget al literaturii maghiare din Transilvania 84
Elena Csobai: *Istoricul românilor din Ungaria* 89
Maria Gurzău Czeglédi: *Nunta la românii din Ungaria* 90

Şi totuşi: *Convieţuirea*

„Nu supărăm pe amicii noştri decît prin însuşirile noastre cele bune" (Teodor Rosetti).

Este o iluzie veche, ce-i drept frumoasă şi nobilă, a intelectualilor de a se amăgi cu ideea că o minoritate naţională nu-şi poate păstra identitatea decît prin cultură. Probabil vitregia condiţiilor politice şi sociale ale românilor de pretutindeni şi dintotdeauna au transformat această iluzie în convingere. După decepţiile provocate de revoluţia din 1848, intelectualitatea română din Ardeal şi Ungaria îşi concentrase forţele spirituale în domeniul cultural şi literar, în care vedeau cel mai eficace mijloc de conservare etnică şi de afirmare naţională. În ciuda conflictelor tragice, Iosif Vulcan nu se sfia să afirme că 1848 a fost anul în care „s-a înălţat stindardul reînvierii naţionale româneşti", înţelegînd prin aceasta că cel mai potrivit instrument de rezistenţă la deznaţionalizare îl constituia în această etapă cultivarea limbii şi dezvoltarea culturii naţionale. Propagarea acestor idei nu era posibilă decît prin intermediul presei. Astfel se explică de ce în a doua jumătate a secolului al XIX-lea apar în vechea Ungarie, peste tot unde se adună o mînă de români, „foile", ca ciupercile după o ploaie abundentă.

Tot astfel au procedat şi românii de peste Carpaţi. Cu prilejul celei de-a patruzecea aniversare a apariţiei *Convorbirilor literare* (1906), Teodor Rosetti, unul dintre întemeietorii şi naşul societăţii *Junimea* spunea: „Sunt foarte fericit că am putut avea o părticică cât de mică în mişcarea noastră intelectuală, singura în adevăr folositoare. Cu cât viaţa socială şi politică e mai puţin satisfăcătoare, cu atât cugetarea, dezinteresarea depărtată de sbuciumurile zilei, devine mai necesară. *În ea putem atunci găsi un leac de amărăciune care ne cuprinde la spectacolul unui prezent sarbăd, lipsit de aspiraţiuni mai înalte.* E deci o datorie în asemenea momente de restrişte a cultiva această cugetare: prin ea numai putem pregăti un viitor mai bun, menţine vie scânteea idealului, menită a reînvia flacăra curăţitoare a miasmelor din prezent..." Căci „mens agitat molem" (spiritul mişcă materia).

Cînd, prin 1980, o parte a intelectualităţii noastre, ne mai putînd suporta „politica de vitrină", a început bătălia pentru transformarea Uniunii Democratice a Românilor din Ungaria într-o asociaţie culturală şi profesională, a ales de fapt aceeaşi cărare: a îmbrăţişat cu un fanatism surprinzător ideea după care numai cultura, activitatea creatoare, o cunoaştere mai temeinică a patrimoniului naţional şi o definire limpede a idealurilor şi necesităţilor noastre spirituale pot constitui fusul pe care se poate depăna o activitate mai folositoare şi demnă de cauza pe care trebuie să o slujim. Profetism? Mesianism? Iluzii? Raţionalism? Obiectivitate? Atitudine demnă? Autoritate morală? Prestigiu? Cel mai comod răspuns este: şi, şi. Cert este faptul că din aceste frămîntări s-a născut, în 1989, **Informatorul,** care din cauza vitregiei condiţiilor tehnice şi financiare, nu putea să fie decît ceea ce a şi fost, o floare efemeră răsărită la confluenţa Tisei şi a Mureşului.

Revista de faţă poate fi concepută ca o revenire la scopul formulat în modestul nostru „mesager". De atunci s-au scurs opt ani. S-a schimbat climatul politic, au apărut elemente îmbucurătoare şi descurajante, opţiunile, îndatoririle şi răspunderea au rămas însă în fond aceleaşi, căci formarea unei intelectualităţi conştiente şi active, forţa motrice a vieţii spirituale, nu se poate concepe fără cunoaşterea trecutului şi a prezentului neamului din care facem parte, a convieţuirii româno-ungare în complexitatea ei, a problemelor cu care se confruntă zilnic o naţionalitate.

De oricare aspect al existenţei noastre ne apropiem, ne izbim tot timpul de realitatea ce derivă din convieţuirea cu ungurii. Aceasta este explicaţia titlului pe care l-am dat revistei noastre. Termenul trebuie conceput însă într-un sens mai larg. Aceste obiective implică crearea posibilităţii de afirmare atît a tinerilor ajunşi la maturitate, cît şi mobilizarea tuturor mînuitorilor de condei, fie ei români ori ba, din Ungaria sau din altă parte, asigurîndu-le posibilitatea de a se exprima în limba pe care o stăpînesc mai bine. Fiind şi noi, românii din Ungaria, bilingvi, scriind şi publicînd cînd în limba română, cînd în limba statului în care trăim de cînd ne ştim, însuşindu-ne ambele culturi şi de aceea avînd o dublă identitate, „creatură" a împrejurărilor istorice şi a amestecului de etnii din centrul, sudul şi estul Europei, este, cred, un lucru firesc ca într-o revistă eminamente românească să apară, cînd e cazul, şi articole în limba maghiară. Nu e vorba de nu ştiu ce concesii, ci de luarea la cunoştinţă a realităţii în care ne aflăm.

În paginile **Convieţuirii** vor fi evocate, interpretate şi prezentate evenimente, fapte, întîmplări, şi înainte de toate, opere, creaţii artistice şi profesionale care se încadrează în sfera preocupărilor schiţate mai sus. Importantă este şi modalitatea de abordare a problemelor. La acest capitol ţinem să accentuăm că nouă ne şade bine sinceritatea şi obiectivitatea, spiritul critic şi constructiv, iar dacă am fi constrînşi de împrejurări să comentăm manifestări politice, echidistanţa.

Ne vom strădui să folosim un limbaj simplu, tradiţional, care se află mai aproape de varianta limbii române pe care o vorbim aici la periferia vestică a românităţii.

Porţile (paginile) revistei noastre le deschidem pentru toţi oamenii de bună-credinţă, care sînt de acord cu intenţiile noastre şi le consideră demne de a fi băgate în seamă. Poftiţi înăuntru!

Gheorghe Petruşan

Coloritul românesc al Seghedinului

Ca să ştim de care localităţi din ţara noastră ni s-a legat mai viu trecutul, nu trebuie să răsfoim cărţi groase, să studiem documente. Mărturie destulă ne poate fi şi limba, mai exact numele româneşti pe care le avem pentru unele sate şi oraşe. Numai numele acelora a fost şi este tradus în graiul nostru, care au avut importanţă deosebită în viaţa strămoşilor noştri sau a noastră, a celor de azi. Gyula, Békés, Sarkad etc. sînt în graiul nostru Jula, Bichiş, Şercad nu (sau nu numai) datoritată unei tradiţii locale, româneşti, ci mai degrabă pentru că în zona lor aceste aşezări s-au fixat şi în memoria generaţiilor de români ca nişte centre de tîrguri, juridice, şcolare cu care aveau de lucru.

Judecînd tot din aspect toponimic, dintre oraşele mari ale ţării numai Budapest, Debrecen, Szeged au avut o astfel de importanţă în viaţa noastră din trecut. Pentru fiecare dintre acestea folosim pînă azi două denumiri:una mai pretenţioasă (Budapesta sau Pesta, Debreţin, Seghedin) şi una populară (Peşt, Dobriţîn, Sid'id'in), ca dovadă că relaţiile noastre cu ele au fost şi sînt mai diferenţiate, manifestîndu-se şi la nivelul lumii de rînd şi la cel al intelectualităţii.

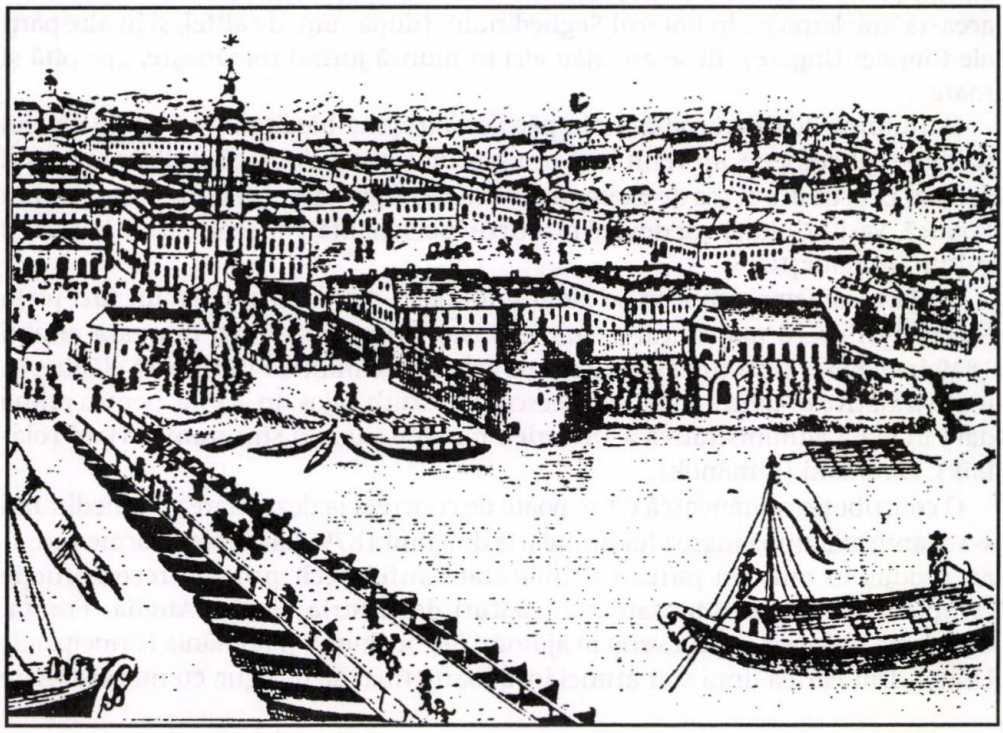

Pînă cînd în cazul primelor două oraşe mari denumirea românească este cît se poate de transparentă, forma Seghedin (iar din ea: Sid'id'in) în comparaţie cu forma ungurească mai scurtă *Szeged* cere o mică explicaţie. Atîta doar că, potrivit stilului cancelaric latinizant de odinioară, multă vreme oraşul era numit oficial în forma latină de *Seghedinum*, iar apoi *Seghedin*. Toate etniile nemaghiare care au fost vreodată în contact mai strîns cu oraşul Szeged au păstrat în limba lor denumirea latinească, mai potrivită cu legile lor de pronunţare. Szeged-ul este *Seghedin* pentru sîrbi, germani şi români.

Ne place să ne aducem aminte că Seghedinul are un oarecare colorit românesc nu numai în ce priveşte pronunţarea numelui, ci şi în istoria sa.

E posibil că încă din evul mediu, cînd oraşul întreţinea relaţii comerciale intensive cu părţile transilvănene, cînd apele Mureşului, care se reversă în Tisa aici lîngă oraş, aduceau cu ele plutele încărcate cu sare, marfa scumpă a vremii, pentru a cărei depozitare şi comercializare în ţară Seghedinul dispunea şi de anumite privilegii (chiar primul document despre oraş cuprinde un ordin regal din 1183 către magazinerii de sare.) Şi cealaltă sursă de îmbogăţire – prelucrarea lemnului – lega oraşul de Ardeal:plutele desfăcute de fiecare dată după descărcare asigurau seghedinenilor materialul de lemn folosit pentru bărcile şi vapoarele de transport pe Tisa. În felul acesta, nu este exclus ca, prin persoana plutaşilor şi negustorilor coborîţi încoace pe Mureş, Seghedinul să fi cuprins şi elemente româneşti în viaţa sa economică.

Pentru epoca mai nouă, prezenţa acestor elemente este dovedită. Un text de jurămînt păstoresc în limbă română, aplicat de autorităţile oraşului pînă în secolul trecut, poate fi considerat document indirect despre stabilirea unor români de această îndeletnicire în hotarul Seghedinului (după cum, de altfel, şi în alte părţi ale Cîmpiei Ungare). Ei se angajau aici în muncă jurînd româneşte, „pe pită şi soare".

O mulţime de tineri români din părţile mureşene-bănăţene, atraşi de nivelul şcolilor seghedinene, au venit încă din secolul trecut să-şi facă studiile în oraşul nostru. Unii dintre ei (ca de exemplu Eftimie Murgu, Vicenţiu Babeş, Damaschin Bojincă, Vasile Goldiş) vor deveni mai tîrziu personalităţi de seamnă ale istoriei şi culturii româneşti.

O placă comemorativă de pe zidul unui palat din centrul oraşului (azi piaţa Széchenyi) evocă marcantul eveniment istoric ungaro-român din vara anului 1849:încheierea tratutului de pace şi de colaborare militară în această clădire, în urma tratativelor dintre Nicolae Bălcescu şi Kossuth Lajos. În acesta, pentru prima dată în viaţa administrativă a Ungariei, românii nu mai sînt numiţi vlahi (oláhok), ci români (románok).

O contribuţie românească cît se poate de concretă la dezvoltarea Seghedinului s-a manifestat după marea lui inundaţie din anul 1879. Ravagiile enorme care s-au produs în oraş nu puteau fi înlăturate altfel decît printr-o reconstrucţie completă, cu ajutor internaţional. Alături de Austria, Rusia, Anglia, Franţa, Germania, Belgia şi Italia a venit în ajutorul Seghedinului şi România (Principatele Unite). Din partea unui stat atunci încă foarte tînăr şi, desigur, cu nu prea mare

potenţial bănesc, cele aproape douăzeci de mii de coroane de aur trimise ca ajutor au însemnat mai mult decît un simplu gest politic.

În secolul nostru, pentru un număr nu prea însemnat, dar nici chiar neglijabil de români, Seghedinul a devenit un loc de stabilire definitivă. Mai cu seamnă familii provenite din comunităţile româneşti ale Cenadului Unguresc şi ale Bătaniei se consideră aici deja acasă.

După importanţa lui culturală, Seghedinul este considerat al doilea centru al ţării noastre. Cine îi aude numele îl asociază uşor cu universităţile, clinicile şi institutele de cercetări pe care le cuprinde. În ultimele decenii, populaţia românească din zonă îl ştie tot mai mult şi ca un centru cultural al românilor din Ungaria. De cîţiva ani, noi, cei care activăm la Catedra de română a Institutului Pedagogic şi la studiourile de radio şi TV cu emisiuni în limba română, împreună cu alţi români locali, ne-am format diferite organizaţii. La o astfel de unire ne-a îndemnat dorinţa de a servi în condiţii mai sigure comunitatea română mai largă din care ne tragem.

Potrivit şi profesiei noastre, ne-am angajat în mod special la cultivarea cunoştinţelor şi sentimentelor sănătoase referitoare la existenţa noastră românească şi la convieţuirea cu mediul unguresc. De la revista care se prezintă acum aşteptăm să ne asigure un forum pentru schimb de idei cu cît mai mulţi prieteni ai cauzei de colaborare dintre români şi dintre români şi unguri. Noi credem că poate să ni-l asigure – dacă vor vrea şi cititorii.

Mihai Cozma

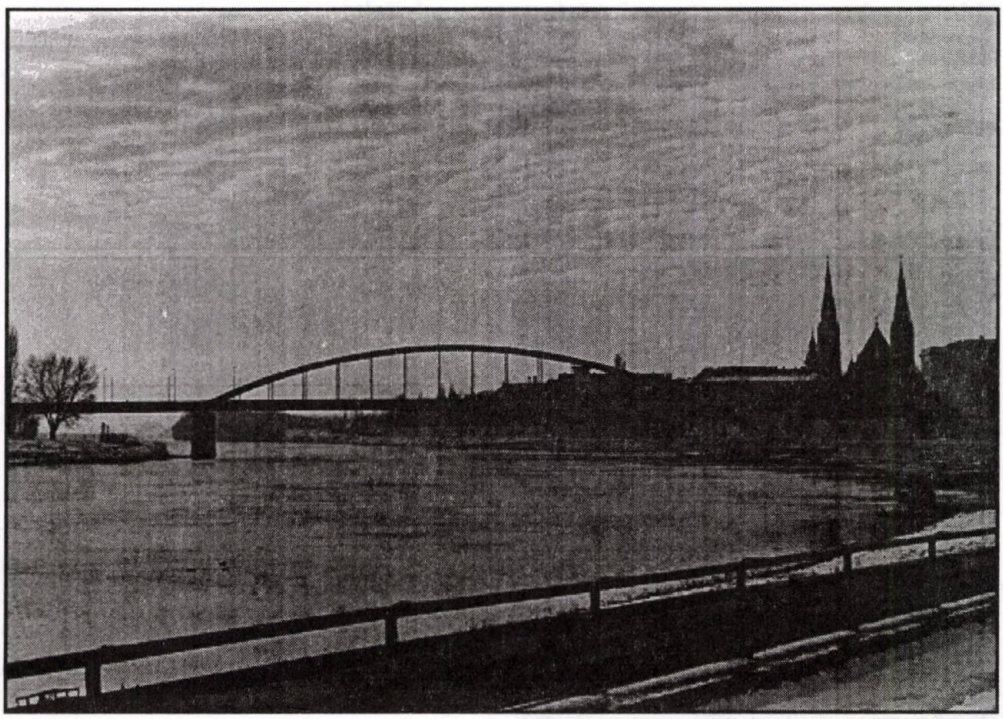

Tratatul de bază dintre Ungaria şi România

Două dintre evenimentele trecutului apropiat au reţinut în mod deosebit şi atenţia noastră: semnarea Tratatului de bază ungaro-român şi schimbările intervenite în urma alegerilor din România.

Privite din aspectul intereselor directe ale românilor din Ungaria, ele sînt ca şi două feţe ale unei mari deschideri spre un viitor de vecinătate şi colaborare normală între ţările noastre. În noi, cele două evenimente se unesc într-o singură veste dătătoare de speranţe.

S-au ivit deja cîteva semne care ne îndeamnă să credem că odată frumoasele promisiuni reciproce cuprinse în Tratat le vom cunoaşte şi sub formă de fapte. Deocamdată semnele noi se zăresc numai la nivelul politicii înalte. Ceea ce nu e puţin într-un timp de cîteva luni, dar nu se poate pierde din vedere faptul că pentru a ajunge la o reconciliere sinceră şi la o colaborare intensivă, demnă de două ţări vecine, trebuie – aşa cum accentuează toţi cei care se pronunţă în această temă – să trecem în ambele ţări, printr-o fază delicată, de reprogramare a mentalităţii după care am fost obişnuiţi pînă acum să ne judecăm reciproc. Evident, această fază va fi anevoioasă, pentru că este vorba de înlăturarea unor convingeri care s-au depus în gîndirea celor două societăţi în urma unei tensiuni de două secole, în cadrul căruia românimea şi ungurimea a învăţat să-şi conceapă trecutul şi interesele naţionale numai în defavoarea celeilalte...

S-au formulat şi pînă acum şi, desigur, se vor formula şi în viitor multe puncte de vedere demne de aplicat în procesul de modelare a gîndirii şi a relaţiilor practice de calitate nouă dintre unguri şi români. Prezentăm şi noi două opinii.

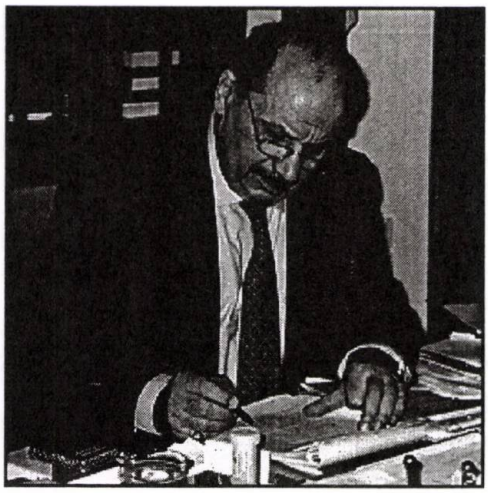

INTERVIU
cu Ioan Donca, ambasadorul României la Budapesta

– Domnule Ambasador, cum apreciaţi importanţa Tratatului de bază româno–ungar în lumina relaţiilor de pînă acum dintre ţările noastre?

– Din 1994, în raporturile româno–ungare a apărut o nouă atmosferă. În primul rînd pragmatismul a fost mult mai evident, eram mult mai serios preocupaţi de rezultate concrete în raporturile dintre cele două ţări.

Semnalul deosebit de pozitiv a fost nivelul relaţiilor economice. În 1995, schimburile economice dintre cele două ţări au depăşit 400 milioane de dolari. Anul trecut, chiar cu greutăţile care au fost, vor depăşi suma de 400 milioane de dolari. Nu este exclus să fie aproape de 500 milioane de dolari. În toate domeniile s-au remarcat evoluţii pozitive: în învăţămînt, în cultură, în raporturile culturale, în domeniul raporturilor dintre cele două ministere de apărare naţională. Am avut o colaborare tot mai strînsă şi în organizaţiile internaţionale. Şi, în sfîrşit, la 16 septembrie 1996 a fost semnat Tratatul de bază dintre România şi Ungaria. Eu aş califica acest document ca şi poate cel mai important document politic din zona central-europeană. Dovadă este şi modul în care au reacţionat cancelariile occidentale, cei mai importanţi oameni de stat din occident: de la preşedintele american pînă la primul ministru englez, de la preşedintele Franţei pînă la primul ministru italian ş.a.m.d. Prin acest tratat de bază România şi Ungaria au dat un exemplu extrem de important întregii Europe cum două state pot să ajungă să înţeleagă cu exactitate rolul lor în regiune şi în Europa. Nimeni nu mă poate contrazice că semnarea tratatului de bază a adus Ungaria şi România mai aproape de structurile europene, mai aproape de structurile euro-atlantice... Mai degrabă aş spune că tratatul de bază a avut o influenţă asupra electoratului român. Electorat care şi-a dovedit maturitatea şi prin faptul că forţele care reprezintă factorul naţionalist sau cele care s-au parcat în zona extremistă nici pe de parte n-au mai avut succes la electorat. Din punctul acesta de vedere tratatul de bază a avut o solidă influenţă asupra opiniei publice din România, şi eu cred foarte sincer că a avut o solidă influenţă şi asupra opiniei publice din Ungaria. Pentru mine, modul în care s-a ratificat în parlamentul ungar tratatul de bază este un semnal foarte clar al clasei politice ungare că se doreşte sincer şi curajos ca între România şi Ungaria relaţiile să fie normale sau, aş folosi mai degrabă termenul de, "europene". Dacă dorim să ne apropiem de ceea ce este Europa occidentală, trebuie să avem mentalităţi europene, să ne comportăm în mod european.

– Din partea ungară s-a vorbit şi pînă acum mult despre necesitatea acestei apropieri, a îmbunătăţirii relaţiilor pe baza unui interes comun al celor două ţări. Însă toate acestea au rămas doar lozinci, nu s-a realizat nimic. Cum se explică faptul că acum-poate cu ajutorul unei vrăjitoare- lucrurile s-au schimbat totuşi?

– Eu, care am fost martorul acestor relaţii pe parcurs de aproape 7 ani de zile, am privit de aproape modul în care aceste relaţii au evoluat. Poate că a trebuit să trecem prin bolile copilăriei... Şi după ce le-am trecut toate acestea, am început să ne maturizăm. Dovada este că, deşi startul calitativ s-a făcut acuma, acumulările cantitative s-au realizat în toţi aceşti ani. Sigur, ultimii ani au fost mai spectaculoşi, iar anul 1996 a fost un an extrem de important pentru ambele ţări. Ambele ţări şi-au propus în mod solid şi pragmatic, ca şi un obiectiv strategic fundamental, intrarea în NATO şi intrarea în Uniunea Europeană. Odată cu dezvoltarea concepţiei de apropiere a ţărilor noastre faţă de structurile europene şi euro-atlantice, s-a schimbat în bună parte şi filozofia raporturilor dintre noi. Şi am observat că împreună putem face mult mai multe lucruri, decît fiecare separat. Şi infinit mai multe lucruri cînd nu numai le-am face separat, dar le-am face oarecumva duşmănos unul vis-a-vis de celălalt. Atunci cînd am văzut că interesele

noastre coincid şi că interesele noastre sînt la fel, eu nu spun care dintre noi va intra primul în NATO, sigur, eu sper din toată inima că vom intra amîndoi deodată; îmi este foarte greu să mă despart de o asemenea gîndire. Nici nu vreau să mă gîndesc la o altă posibilitate. Dar important este că amîndoi sîntem ferm hotărîţi să intrăm în NATO. Această hotărîre ne face ca interesele noastre să fie mai apropiate, acest lucru face ca astăzi să fie realizabil ceea ce înainte se reprezenta doar sub formă de lozincă.

– La conferinţa sa de presă de la Jula, domnul ministru Severin şi-a exprimat părerea că dacă România n-ar intra în NATO împreună cu Ungaria, aceasta ar însemna că trebuie să aibă legături şi mai strînse cu ţara noastră, tocmai pentru a fi ajutată de ea în realizarea planurilor sale.

– Interesele vor rămîne comune:tocmai înţelegerea faptului că interesele româno-ungare nu sînt elemente de conjunctură, că nu am întărit relaţia româno-ungară numai pentru că vrem să intrăm în NATO, nu, nu, nu. Interesele românilor şi ale ungurilor, ale poporului român şi ale celui ungar converg din toate punctele de vedere, şi numai atunci cînd vom înţelege că aceste interese sînt de lungă durată, sînt practic permanente, cu ele vom intra în secolele XXI, XXII, ş.a.m.d. Această chestiune este o necesitate absolută pentru popoarele din această zonă, iar noi trebuie să fim un exemplu în colaborare, pentru că acest lucru va asigura stabilitatea politică a zonei. Iar stabiliatea politică a zonei înseamnă securitatea zonei şi înseamnă prosperitatea zonei, sigur, într-o perspectivă. Eu sînt născut la Satu-Mare. M-am născut şi am crescut pe o stradă de unguri şi evrei. Aşa se-ntîmplă că vorbesc limba maghiară şi pînă la vîrsta de 14–15 ani am vorbit şi idiş – şi acuma înţeleg destul de bine. Deci predispoziţia mea spre toleranţă e oarecumva înnăscută. Cu ea m-am născut şi cu ea am intrat în diplomaţie. Si apoi am lucrat mai mult de un deceniu în Asia. Unde, sigur, sînt alte mentalităţi, alte filozofii. Şi acolo am reuşit să mă înţeleg foarte bine cu conducătorii ţărilor cu care mi-am desfăşurat activitatea. Deci am o predispoziţie spre înţelegere, spre toleranţă, spre răbdarea de a-l asculta pe celălalt. Mărturisec că această răbdare şi această predispoziţie spre toleranţă a crescut substanţial de cînd lucrez în Ungaria. Pentru că oricum am privi lucrurile, relaţiile româno-ungare sînt foarte complexe, complicate. Prejudiciile istoriei le avem şi de o parte şi de alta, mentalităţi avem şi de o parte şi de alta. E dureros să ne despărţim de ele:acest tratat de bază ne forţează să ne despărţim de multe mentalităţi. Vă mărturisesc, şi eu mă despart de multe mentalităţi, şi mă despart dureros, pentru că ele sînt uneori mentalităţi păstrate în suflet sau în conştiinţă de foarte mulţi ani. Singurul lucru care îl consider curajos din partea mea, este că sînt gata să mă despart de ele,... oricît ar fi de dureros.

– Am revenit la viitorul comun al celor două ţări... Cum consideraţi că va fi viaţa noastră peste cinci ani, peste zece ani?

– Noi, românii şi ungurii, Ungaria şi România am reuşit să depăşim în 1996 o fază: faza pe care am putea s-o numim reconciliere. Am depăşit-o şi am început o altă relaţie, cea de parteneriat. Sîntem la începutul ei. Avem exemple extraordinar de bune în Europa Occidentală.

– Şi domnul Severin s-a referit des la relaţiile de parteneriat...

– Bineînţeleş, nu este întîmplător! Acest parteneriat nu s-a putut clădi deodată şi fără o bază. Baza a fost acest tratat de bază. Noi vom pricepe importanţa acestui document mult mai tîrziu... Nu că fără tratat de bază nu se putea. Sigur, se putea şi fără tratat de bază. Dar mult mai bine cu tratat de bază, decît fără. Se putea şi cu reconciliere, dar este mult mai bine cu parteneriat, pentru că parteneriat înseamnă un obiectiv comun, înseamnă predispoziţia şi disponibilitatea de a merge braţ la braţ înspre un anume obiectiv.

Reporter: **Petru Cîmpian**

Kell-e megbékélni?

Naiv kérdés, mindenki azt válaszolja rá, hogy a szomszédokkal békében kell élni, meg kell békélni. De naiv az is, aki azt hiszi, hogy erre a kérdésre a románokkal való kapcsolatunkban ott és itt mindenki ezt fogja válaszolni. Egyrészt van szinte kibogozhatatlan múltunk, teli háborúskodással, meg nem értéssel, megkötött és megszegett megállapodásokkal, letehetetlen tarisznya rajtunk. Másrészt itt van a belénksulykolt bizalmatlanság, a közhelyek, miket olyan könnyen mond ki mindkét fél a másikról: a románok, a magyarok úgysem tartják meg a szerződéseket, minek erőltetni az ilyen megállapodásokat, és hát itt vannak a politikusaink (ott vannak az övék is), kiket megérdemeltünk, hiszen rájuk szavaztunk valami módon, akik létüket gyakorta annak köszönhetik, hogy feszültségben tartják a választóikat, ellenségképet festegetnek, nehogy a maguk rossz politikájának a bírálatára fordítsa tekintetét a választó. Vannak persze valóságos történelmi sérelmek ott is, itt is, melyeket a másik fél okozott. A baj csak az, hogy az emberek gyakorta azokat a folyóiratokat, könyvsorozatokat ismerik, amelyek a maguk sérelmeivel foglalkoznak, *csak* a sérelmeket ismerik, mást nem. Együttműködést nem. Pedig volt az is jócskán, naivak, idealisták csinálták ott is, itt is. Hatékonyságuk nagyon kicsi volt. De volt. Ha ma valami elmozdult, akár a nagypolitika, világpolitika szorításában, kényszerében, akkor a lelkek mélyén ezekre a naivakra is kell gondolni, akik a jobbakba beleplántálták a másik embert, a másik nép megértését, nem a szeretetét, nem kell szeretni a népeket, meg kell érteni okait, indokait, cselekedetét, valamiképpen az ő szemével is kell nézni a dolgokat. Ez néha nagyon fájdalmas, mert nem lehetek csak szemlélődő, csak megértő, ha a magam bőrére megy a játék. Ám ez a játék olyan, hogy nyerők és vesztesek vannak benne. Most valami elmozdult, megmozdult, nem csak a szerződéssel, hanem azzal is, hogy a román gondolkodó értelmiség, politikus elit köreiben megjelent (mindig ott volt, de nem mindig láthatón, hallgatón!) a humanista gondolkodású, a másságot megérteni tudó, írni és megnyilatkozni tudó típus. Ezt a jelenséget nem tudomásul venni, itt nálunk, nagy hiba lenne. Valakinek most kezet lehet nyújtani, értelmes párbeszédet folytatni, a politika, a gazdaság, de főleg a kultúra nyelvén erősíteni lehet a kapcsolatokat. Ne csak arra tessék gondolni, hogy mindezt az ottani magyarság érdekében kell tenni. Sajátos érdekünk ez, de a kapcsolatok az egész magyarságra vonatkoznak, az egész Romániára vonatkoznak. Szomszédról van szó, ismerkedni kell vele, hogy jobban megértsem törekvéseit. Az ismerkedés pedig nagyon nehéz, nem csak nyelvi akadályai vannak, hanem történetiek, gondolkodásbeliek, vallásiak, sőt néha még a hétköznapok és ünnepek szokásaiban is sok akadály látszik. De ha soha nem kezdjük el, de ha arra várunk, hogy majd a másik kezdi, de ha csak a sértettség helyzetéből próbálunk szót váltani, nem lesz belőle semmi, minden marad a régiben. Ha pedig marad, látjuk, hogy milyen eredményeket hozott eddig. Talán az alapszerző-

dés eredménye, hogy regionális, gazdasági, politikai, tudományos kapcsolatok alakulgatnak itt Szegeden is a romániai szomszéddal. Ha a nagypolitika ernyőt tart ezek fölé és nem avatkozik bele a maga érdekében, hasznosak lesznek ezek a kapcsolatok. Én mégis egy kicsit a szakmám felöl nézem a dolgokat, a gazdasági érdek, a haszon (kölcsönösen) jó valami, ám igazán egy másik nép lelkét nem a politika, hanem a szellemi teljesítményei felöl lehet jól megismerni. A jó irodalomból, tudományból, hitének és képzeletének lenyomataiból. Látszólag könnyű helyzetben vagyunk mi, magyarok, hiszen a román irodalomból nagy magyarra fordított készletünk van, élnünk kell vele. Igaz, az utóbbi időben megcsappant ez a munka, talán e mostani változások ezt is serkentik majd. A java román esszé, mely talán a leginspiratívabb késztetést adja a párbeszédre, nem nagyon ismert itthon. Vele kellene megismerkednie a gondolkodó magyarnak, hogy tovább adhassa az olvasó magyarnak.

Ilia Mihály

Apropo de Milecentenar

Descălecatul Ungariei şi „problema românească"

Aniversarea în anul trecut a descălecatului Ungariei a oferit istoricilor un prilej firesc de a publica o serie de scrieri despre condiţiile pe care ungurimea le-a găsit la venirea ei, în 896, în Bazinul Carpatic. În ce priveşte relatarea condiţiilor etnice ale vremii, cititorii s-au putut convinge că istoriografia ungară continuă să respingă categoric ideea că ungurii ar fi întîlnit aici nu numai slavi, bulgari (populaţie turcică), eventual moravi şi avari, ci şi o populaţie română. În timp ce ştiinţa românească susţine demult că la venirea ungurilor au existat în Transilvania chiar şi stătuleţe – numite „ducate" – conduse de români.

Polemica ungaro-română în această problemă are o vechime de sute de ani. Manualele şcolare şi scrierile destinate publicului nespecializat prezintă, de obicei, foarte sumar şi prea puţin sau aproape deloc motivat ceea ce ele consideră adevăr despre prezenţa sau lipsa elementului românesc în structura etnică a Bazinului Carpatic de acum o mie şi o sută de ani. De aceea, sîntem înclinaţi să credem că unii cititori ar dori să facă cunoştinţă şi cu datele şi argumentele aplicate de specialişti în această chestiune de mult şi de multe ori discutată în istoriografia maghiară şi română. Scopul nostru prin următoarele alineate este satisfacerea acestei eventuale dorinţe.

Ce a scris Anonymus?

Încă din secolul trecut, majoritatea ciocnirilor de păreri este provocată de afirmaţiile pe care Notarul Anonim – numit la noi *Anonymus* – al regelui Béla al III-lea (1173–1196) (după unii al lui Béla al II-lea sau al lui Béla al IV-lea) le-a făcut în lucrarea sa *Gesta Hungarorum*, scrisă imediat după anul 1200 (unii consideră că mai devreme sau mai tîrziu) în limba latină.

Anonymus îi pomeneşte pe români sub denumirile de „blachi", „blasi", variante latineşti ale formei „vlahi", cu care erau numiţi în acele vremuri (şi încă multă vreme) românii în părţile balcanice, dunărene şi carpatice.

La capitolul IX, în legatură cu cuceririle ducelui Almus („Álmos") în Panonia, autorul constată:

„...această ţară o locuiesc slavii, bulgarii şi vlahii, adică păstorii romanilor („Sclavi, Bulgarii et Blachii ac pastoresc Romanorum"). Fiindcă după moartea regelui Athila, pămîntului Panoniei romanii îi ziceau că este păşune, fiindcă turmele lor păşteau în ţara Panoniei şi cu drept cuvînt se spunea că pămîntul Panoniei ar fi păşunile romanilor, fiindcă şi acum romanii pasc pe moşiile Ungariei..."

Dictus magister incipit prologus in gesta hungarum.
Ac quondam bone memorie gloriosissimi bele regis
hungarie notarius. H. suo dilectissimo amico uiro
uenerabili. et arte litteralis scientie imbuto. salutem
et sue peticionis affectum. Dum olim in scolari studio
simul essemus. et in hystoria troiana quam ego cum summo amore
complexus ex libris darethis frigii ceterorumque auctorum sicut a ma
gistris meis audiueram. in unum uolumen proprio stilo compilaueram.
pari uoluntate legeremus. petisti a me ut sicut hystoriam tro
ianam bellaque grecorum scripseram. ita et genealogiam regum
hungarie et nobilium suorum qualiter septem principales persone
que hetumoger uocantur de terra scithica descenderunt. uel
qualis sit terra scithica. et qualiter sit generatus dux almus.
aut quare uocatur almus primus dux hungarie a quo reges hunga
rorum originem duxerunt. uel quot regna et reges sibi subiugaue
runt. aut quare populus de terra scithica egressus. per ydioma alie
nigenarum hungarii et in sua lingua propria mogerii uocantur tibi scri
berem. promisi enim me facturum. sed alius negotius impeditus tu
e peticionis et mee promissionis iam pene eram oblitus. nisi mihi per litteras
tua dilectio debitum reddere monuisset. Memor igitur tue di
lectionis quamuis multis et diuersis huius laboriosi seculi impe
ditus sim negotius. facere tamen aggressus sum que facere uis
sisti. et secundum tradiciones diuersorum hystoriographorum diui
ne gratie tuto auxilio optimum estimans ut ne posteris in
ultimam generationem obliuioni tradatur. Optimum igitur duxi ut
uere et simpliciter tibi scriberem. quod legentes possint agnoscere
quomodo res geste essent. Et si tam nobilissima gens hungarie
primordia sue generationis. et fortia queque facta sua. ex falsis fa
bulis rusticorum. uel a garrulo cantu loculatorum quasi somnian
do audiret. ualde indecorum et satis indecens esset. Ego potius
amo de certa scripturarum explanatione. et aperta hystoriarum
interpretatione rerum ueritatem nobiliter percipiat. Felix igitur hun
garia. cui sunt dona data uaria. Omnibus enim horis gaudeat
de munere sui litteratoris. Qua exordium genealogie re-

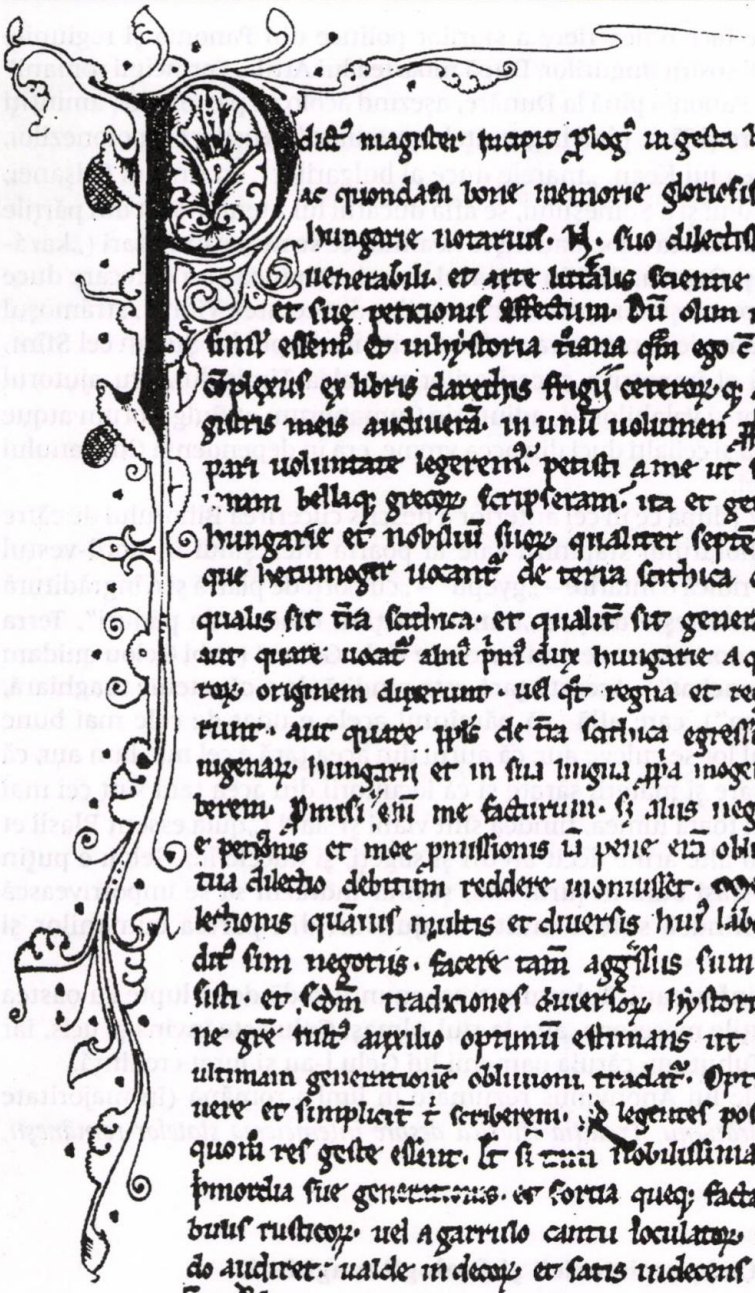

Prima pagină a cronicii Gesta Hungarorum

A.M.N. MUZEUM KÖJIVTARA

În capitolul XI se face o descriere a stărilor politice din Panonia şi regiunile vecine, în momentul sosirii ungurilor. După moartea lui Attila, "principii romani" ar fi ocupat din nou Panonia pînă la Dunăre, aşezînd acolo pe păstorii lor, amintiţi mai sus. Între Dunăre şi Tisa, pînă la graniţele rutenilor (=ruşilor) şi polonezilor, se întindea stăpînirea lui Kean, „marele duce al bulgarilor". În ţinutul Crişanei, pînă în valea Mureşului şi a Someşului, se afla ducatul lui Menumorut din părţile Bihorului, „teritoriul acesta îl locuiau nişte neamuri ce se numeau Cozari („kazárok"). Între Mureş şi Orşova, deci în Banatul de azi, stăpînea „un oarecare duce cu numele Glad, care a ieşit cu ajutorul cumanilor din cetatea Vidin", strămoşul lui Ohtum sau Ahtum, de la care ţara va fi cucerită în timpul lui Ştefan cel Sfînt. Acest Glad luptă şi el împotriva cuceritorilor pe valea Timişului, „cu ajutorul cumanilor, bulgarilor şi valahilor" („adiutorio Cumanorum et Bulgarorum atque Blacorum"). Glad, ca şi ceilalţi duci din acea vreme, era în dependenţa Chaganului sau ţarului Bulgariei.

La capitolul XXIV (după ce în cel anterior a descris cucerirea Bihorului de către Árpád şi aşezarea hotarului stăpînirii sale la poarta Meseşului în nord-vestul Ardealului, unde se ridică o întărire – „gyepü" – „cu porţi de piatră şi o îngrăditură mare de copaci") aminteşte despre „bunătatea ţării dincolo de păduri", Terra Ultrasilvana, „unde domnia o avea un oarecare vlah, Gelou" („ubi Gelou quidam Blacus dominium tenebat"). Această ţară este pîndită de o căpetenie maghiară, Tuhutum („Töhötöm"), care află „că pămîntul acela e udat de cele mai bune rîuri... că din nisipul lor se culege aur, că aurul din acea ţară e cel mai bun aur, că de acolo se scoate sare şi materii sărate şi că locuitorii din acea ţară sînt cei mai păcătoşi oameni din toată lumea, fiindcă sînt vlahi şi slavi („quia essent Blasii et Sclaui"), care nu au alte arme decît arcuri şi săgeţi, şi ducele lor Gelou e puţin statornic şi n-are ostaşi buni în jurul său, şi n-ar îndrăzni să se împotrivească vitejiei ungurilor, fiindcă suferă multe neajunsuri din partea cumanilor şi pecenegilor."

În urma acestor informaţii, Tuhutum trece munţii şi dă două lupte cu oastea lui Gelu, una la porţile meseşene, alta la rîul Almaş. Gelu este învins şi ucis, iar ţara lui supusă de Tuhutum, căruia oamenii lui Gelu i-au şi jurat credinţă.

Pînă aici relatările lui Anonymus rezumate în limba română (în majoritate după *Gheorghe I. Brătianu, Tradiţia istorică despre întemeierea statelor româneşti*, Bucureşti, 1980).

Ce spun istoricii şi filologii maghiari?

În ultima sută de ani, lucrarea a fost supusă unei aspre analize critice, în urma căreia o seamă de istorici şi filologi (mai ales cei unguri) au ajuns la concluzia că Anonymus amestecă – după moda cronicărească a vremii – fapte reale ale perioadei despre care scrie (sfîrşitul sec. al IX.-lea) cu realităţile epocii sale, mult mai tîrzii, adică ale secolului al XIII-lea (după unii ale sec. XII), precum şi cu numeroase elemente create din propria sa fantezie. Prin urmare, Gesta nu poate fi luată ca sursă istorică serioasă despre anii descălecării.

I se reproşează foarte multe nepotriviri, anacronisme şi lacune. De exemplu:

– Vorbeşte despre cumani în părţile carpatice, cu toate că în vremea descălecatului aceştia trăiau încă departe de aici, în regiunile Uralului şi ale Volgăi.

– Pomeneşte despre cehi la Nitra, deşi la venirea ungurilor ei încă n-au ieşit din Bazinul Ceh.

– Lipsesc din lucrare toate personalităţile domneşti cu care atunci ungurii au purtat într-adevăr lupte importante:Svatopluk, domnitorul Moraviei, Arnulf, regele francilor, Braslav, ducele Panoniei, Simeon, chanul bulgarilor, Liutpold, prinţul bavarez. Nu se referă nici la popoarele reprezentate de ei. Lasă sub tăcere şi lupta de la Pressburg (Bratislava de azi) din 907, cu care se încheie procesul descălecării etc.

Inventează însă lupte cu nişte „duci" fictivi, despre care nici un alt izvor istoric nu ştie nimic: cu „Menumorut", „Gelu", „Glad", cărora le dă nume dedus, printr-o etimologie naivă, din numele purtate în vremea sa de unele localităţi („Menumorut" din Marótlaka" = „Morlaca", în Bihor, "Gelu" din „Gyalu" = „Gilău", lîngă Cluj, „Glad" din „Galadna" = „Gladna", în Timiş).

Pe baza acestei metode de lucru a autorului, specialiştii maghiari sînt de părerea că Gesta Hungarorum este mai mult o operă literară, decît istorică, în care Bazinul Carpatic este populat cu tot felul de etnii doar pe baza tradiţiilor orale, pe baza imaginaţiei şi prin proiectarea împrejurărilor din secolul al XIII-lea pentru perioada descălecării (Glatz Ferenc). În felul acesta, rămîn fără temei şi informaţiile referitoare la prezenţa românilor în Panonia şi Transilvania, precum şi cele despre ducatele din nord-vestul Ardealului, Bihor şi Banat.

– Vlahii în Ardeal sînt tot atît de fictivi la acea dată ca şi cumanii. Asemănător cumanilor, şi vlahii vor veni mai tîrziu în Bazinul Carpatic. „În secolul al IX-lea, strămoşii viitorilor români de la nordul Dunării trăiau încă într-o simbioză păstorească cu strămoşii aromânilor, ai meglenoromânilor şi ai istroromânilor în Peninsula Balcanică "(Tamás Lajos). Primele date documentare despre o populaţie română aşezată în Ardeal le avem din secolul al XIII-lea (anul 1202 şi următorii).

– În ce priveşte informaţia despre „vlahii, păstori ai romanilor" din Panonia (de fapt regiunea „Dunántúl"), aceştia ar fi ultimele rămăşiţe ale populaţiei romane a provinciei, dispărute în Evul Mediu (ca şi cea din Alpi şi din regiunea Salzburgului), dar fără nici o legătură cu românii (Tamás Lajos). „Pe teritoriul Imperiului Avar – dar nu în Dacia – au trăit grupuri de vorbitori ai limbii latine tîrzii, aşa cum ne mărturisesc anumite date arheologice din jurul oraşului Keszthely, la fel ca şi materialul toponimic al părţilor de vest şi sud-vest ale Dunántúlului („Zala", „Zöbern", „Lafnitz", „Rába" etc. ca nume de rîuri" (Vékony Gábor).

În opera sa, Anonymus îi confundă pe aceşti „vlahi" cu vlahii pe care îi cunoştea din secolul său (XIII), care într-adevăr erau români şi se găseau deja în Ardeal.

„Romanii" ai căror păstori sînt vlahii din Panonia ar fi ori domniile germane (ale Imperiului Franc), moştenitori ai Imperiului Roman de Apus, ori clericii italieni trimişi de Sfîntul Scaun în aceste ţinuturi ale Imperiului Franc.

Ce spun istoricii şi filologii români?

Dintre ei, Nicolae Iorga considera, la fel ca şi specialiştii maghiari, că cronica Notarului Anonim este o povestire mai tîrzie, care amestecă unele împrejurări ale vremii sale (după N. Iorga:Anonymus trebuia să fie notarul lui Béla al IV-lea, domnitor între 1235–1270) cu tradiţii mai vechi, impodobite de imaginaţia sa literară. Numele de căpetenii sînt numai personificări poetice ale unor denumiri topice din regiunea de nord şi vest a Transilvaniei; „Menumorut" o deformare din „Maramureş", iar „Gelu" din „Giula" devenită mai tîrziu „Alba-Iulia". Totuşi, povestirea cuprinde un sîmbure de a d e v ă r în ce priveşte prezenţa românilor în Ardeal.

Majoritatea specialiştilor reprezintă părerea că Anonymus a descris condiţiile etnice din anii venirii ungurilor şi nu din vremea sa. Principalele argumente în acest sens sînt următoarele:

– Anonymus foloseşte pentru români denumirea veche de „vlahi" („blachi sau blasii") şi nu pe cea de „oláh", pa care o întîlnim în cronicile ungureşti din sec XIII.

– Faptul că nu pomeneşte nimic despre saşi, colonizaţi în Transilvania în timpul lui Géza al II-lea (1141–1162), este şi el o dovadă că Anonymus scrie despre vremuri vechi (sec. IX).

– Şi cronica din sec. XIII (Gesta Ungarorum, a lui Kézai Simon) aminteşte pe vlahi printre neamurile întîlnite aici de unguri la venirea lor. Luînd în considerare că atît Anonymus cît şi Kézai s-au inspirat dintr-o cronică mai veche, de la sfîrşitul sec. XI (din vremea regelui Ladislau I), se poate considera că prezenţa românilor în Ardeal în vremea descălecatului Ungariei era o tradiţie istorică în sociatatea ungară şi nu o afirmaţie întîmplătoare a lui Anonymus.

– Vechea cronică rusă de la Kiev – cunoscută sub denumirea de „cronica lui Nestor" – arată şi ea despre vremea descălecării că ungurii, după ce au trecut nişte munţi înalţi (probabil Carpaţii) „începură să se lupte cu *volohii* (subl.n.) şi cu slavii care trăiau acolo". (Istoricii unguri nu apreciază această cronică mai mult decît „un ţesut de poveşti legendare".)

– Acei „vlahi, păstori ai romanilor" din Panonia nu pot fi decît localnici de origine romanică, identici sau foarte apropiaţi de strămoşii românilor. Ei au fost însă alungaţi de acolo de către ungurii cuceritori, aşa cum reiese din cartea de geografie a unui autor tot anonim (un călugăr în serviciul lui Carol Valois) de la începutul secolului al XIV-lea (1308). În capitolul despre Macedonia, autorul aminteşte de poporul foarte mare şi răspîndit al „blazilor" sau „blachilor", care şi altădată au fost păstori ai romanilor şi din cauza pămîntului roditor şi plin de verdeaţă, trăiau odinioară în Ungaria, unde se aflau păşunile romanilor. Dar în urmă, fiind izgoniţi de aici de Unguri, au fugit în acele părţi (argument şi citat al lui Gh. I. Brătianu).

– Documentele ungureşti nu amintesc de vreo populaţie slavă în Transilvania secolelor XI, XII, XIII. Astfel, Anonymus nu poate şti despre o convieţuire româno-slavă din vremea sa, ci numai din tradiţia istorică valabilă şi pentru anii descălecării

de la sfîrşitul sec. IX. Că în secolul lui Anonymus nu mai erau slavi în Transilvania, „se dovedeşte şi prin faptul că saşii (veniţi aici în sec. XII) n-au nici un element slav primit direct de la slavi, ci numai prin intermediul românilor sau ungurilor." (E. Petrovici)

– Numele „Gelu", care poate fi sau nu o realitate istorică" (Gh. I. Brătianu) are, oricum, caracter românesc. „Numele unguresc „Gyalu" e, evident, românescul „Dealu" pronunţat „Gialu", iar hărţile mai vechi indică de fapt acolo un „Dealu-Mare": adică, Gelu!" (V. Bogrea)

– Dacă se poate da crezare celor spuse de Anonymus despre români ca popor, se poate crede şi existenţa unor stătuleţe româneşti (romano-slave). Acestea nu puteau fi creaţii ungureşti (ceea ce reiese şi din cele scrise de Anonymus), ci nişte voievodate, adică realităţi politice străvechi autohtone în Transilvania, forme politice de stat româno-slave. Prin urmare, „chiar dacă Anonimul ar fi inventat pe Gelou ca erou eponim, un fapt rămîne totuşi necontestat, anume că românii şi slavii în Transilvania aveau o organizaţiune politică-militară" (I. Moga).

M. C.

Ce simboluri să folosim?

Trăim vremuri cînd comunităţile regionale, locale sau, de pildă, minoritare se pot organiza liber în multe forme autonome. Acum, minorităţile naţionale îşi pot exprima deosebirea de societatea maghiară nu numai la nivelul specificului etnic („folcloric"), ci şi la cel naţional.

În aceste condiţii noi, comunitatea românească din Ungaria ajunge cîteodată în situaţia cînd trebuie să-şi exprime şi simbolic apartenenţa naţională. S-a dovedit, însă, în cazuri concrete că în conştiinţa românilor de aici problema simbolurilor naţionale este mult mai complicată, decît să fie de acord toată lumea că ar trebui preluate automatic drapelul şi imnul României.

Fără îndoială, nesiguranţa într-o astfel de chestiune este un fenomen neobişnuit, pe care numai o situaţie specifică, de minoritate, îl poate produce. Cum este, bunăoară, a noastră, care ne-am trăit istoria în afara unui stat românesc şi, astfel, fără colaborare ideologică şi practică deplină cu majoritatea neamului.

Ce simboluri ar trebui să folosim – nu este problema centrală a vieţii noastre. Însă, un răspuns bine gîndit în această privinţă, împreună cu altele, ne-ar putea ajuta să ne definim mai obiectiv identitatea. Am şi început un sondaj de opinii în această temă, căutînd răspunsuri la următorul buchet de întrebări:

Ce simboluri naţionale să folosim în situaţii festive: pe cele ale României sau pe cele ale Ungariei? Ori, să ne alegem (să ne creăm) simboluri proprii, care să exprime specificul românităţii noastre? Eventual, sînteţi pentru o soluţie mixtă?

Ion Budai
*preşedintele Autoconducerii Românilor din Ungaria**

Părerea mea personală este că sîntem prea puţini şi ne aflăm într-un proces de asimilare atît de înaintat încît nu este cazul să ne gîndim la formarea unor simboluri separate. Este deja prea tîrziu. Pe lîngă aceasta comunitatea noastră, în afară de cîţiva intelectuali, nici n-ar înţelege dorinţa de a ne forma simboluri proprii. După ce la TV şi la radio ne întîlnim foarte des atît cu simbolurile ţării noastre cît şi cu imnul şi drapelul României, nu ştiu dacă ar înţelege lumea ce vrem noi cu o a treia variantă. Să fii român din Ungaria nu este aceeaşi categorie ca şi a fi român în sensul de român din România. Totuşi, şi noi ne tragem din aceeaşi românime. Acest lucru nu se poate nega. Culorile unei sau altei naţiuni rămîn, în general, cam aceleaşi, indiferent de faptul cum se modifică sistemul politic. Pentru aceasta consider că în cazul drapelului ar trebui să păstrăm culorile româneşti , dar drapelul să fie fără stemă, deoarece stema variază după sistemul politic. Deşi nu am trăit niciodată în condiţii statale româneşti, părerea mea este că nu există decît un singur imn românesc. Aş mai adăuga că am avut ocazia să mă întîlnesc cu reprezentanţii comunităţilor româneşti din afara graniţelor

României şi că la ei nu am sesizat această dorinţă de a avea simboluri aparte. Simbolurile lor sînt imnul românesc şi tricolorul românesc. Consider, deci, că ar trebui să uităm de stemă şi să folosim şi noi tricolorul românesc fără stemă, respectiv la acele acţiuni unde se cuvine intonarea imnului, să intonăm imnul oficial al României, împreună cu imnul ţării noastre.

*Denumirea proprie: Autoguvernarea pe Ţară a Românilor din Ungaria

Petru Cîmpian
ziarist, Studioul de Radio, Seghedin

Sînt adeptul ideii ca să ne formăm simboluri proprii, deoarece nu avem legături directe cu România. Eu nu am sentimentul că tricolorul românesc înseamnă pentru mine ceva. Din motive practice, poate că îmi spune mai mult drapelul maghiar, dar nici acesta nu este cel mai potrivit pentru noi. Cred că comunitatea noastră este destul de pregătită ca să-şi poată forma simbolurile sale. Mă gîndesc, de exemplu, la compoziţia care se află în aula Liceului Românesc din Jula şi care îmbină culorile celor două tricoloruri. Din această compoziţie „s-ar putea scoate ceva" pentru noi. Cred că ar trebui să meditǎm cu toţii asupra acestui lucru ca să găsim soluţia cea mai potrivită. Aceasta este părerea mea în privinţa drapelului. Apoi, cam aceasta ar fi şi cu imnul. Ar trebui să ne găsim o melodie, un cîntec, care ne-ar putea simboliza. Este iar o impresie personală că mie îmi spune mai mult o melodie cunoscută,decît imnul românesc. Eu zic că avem oameni care ar putea să ne compună un imn. Există la noi atîta forţă creatoare ca să ne formăm simboluri proprii: un fel de imn al nostru şi un drapel al nostru. Care să fie acestea? Revin din nou la culori. Poate, ar trebui să le folosim pe toate pe care le au drapelurile celor două ţări. Cu imnul este mai greu. N-ar strica să se publice un concurs ca să vedem cine ce propunere concretă are.

Ştefan Crâsta
ziarist, Studioul de Televiziune, Seghedin

Pentru mine ar fi simpatică ideea ca românii din Ungaria să aibă alte simboluri, dar mi se pare că la cei mai mulţi dintre noi ele ar rămîne creaţii artificiale. Pe de altă parte, este adevărat că românii de aici, în general, nu se pot identifica cu simbolurile naţionale ale statului român. Între altele, şi pentru că în unele sate ele n-au fost folosite niciodată, iar în altele (de ex. la Bătania şi Cenadul Unguresc) doar generaţia mai în vîrstă îşi aduce aminte de ele şi acum. Cu imnurile celor două ţări, eu personal nu pot să simpatizez pe deplin, deoarece mi se pare că amîndouă mă exclud pe mine, ca minoritar. Totuşi, consider că dacă am forma simboluri propii, ele ar fi primite la început cu multe rezerve. După cunoştinţele mele, imnurile naţionale s-au născut în momente mai grele, la mari răscruci istorice, cînd indivizii unei naţiuni au trăit deosebit de adînc sentimentul naţional, identificîndu-se mai uşor prin simboluri. Noi, în momentul de faţă, nu sîntem într-o astfel de situaţie. Este posibil însă ca treptat să ne obişnuim şi cu eventualele simboluri proprii. Ar fi important ca ele să aibă trăsături româneşti.

Realizatorul sondajului: **Adam Bauer**

Elev român – şcoală ungurească

(amintirile din 1940 ale micherecheanului ***Vasile Marc*** *publicate în cartea sa "De la Micherechi pînă la Micherechi")*

Am ajuns bursier la Téli Gazdasági Iskola din Berettyóújfalu. Printr-o adresă scrisă fusesem informat că la 14 noiembrie 1940 trebuia să mă prezint la şcoală. Lucrul acesta a produs o mare bucurie şi emoţie în familia noastră. Despre planurile noastre cu şcoala nu ştiau decît rudele apropiate şi cei mai buni prieteni ai mei, deoarece ne era teamă de apariţia unor întîmplări neprevăzute.

Cu toate încercările noastre de a păstra secretul, a doua zi întregul sat ştia totul. La biserică, în timpul slujbei, a venit la mine clopotarul şi mi-a şoptit ca după terminarea slujbei să rămîn, deoarece preotul vrea să-mi vorbească.

După ce s-a împărţit prescura, preotul mi-a întins mînă şi şi-a exprimat bucuria că doresc să merg mai departe la şcoală. Mi-a atras atenţia că va trebui să fiu – şi în continuare – un bun cetăţean, loial ţării ungureşti, dar să nu uit niciodată limba maternă şi să o vorbesc cu cei care o cunosc, chiar dacă cei din jur se vor uita chiorîş la mine, la noi.

Plecarea mea a fost, în acelaşi timp, despărţirea mea de locul natal. Am mers cu trenul, via Vésztő-Berettyóújfalu. La Püspökladány am aşteptat legătura cam două ore, între timp am făcut cunoştinţă cu K. Balogh Ferencz, care călătorise cu acelaşi tren, el mergînd la aceeaşi şcoală. Am aflat de la el că va veni la şcoala noastră şi un oarecare Pallag, din Kötegyán, acesta urmînd să sosească cu un tren ce venea de la Oradea.

După amiază, la ora 2, am ajuns la căminul leventilor unde urma să fim cazaţi, acolo, numitul deja, Pallag Sanyi, care era un băiat voinic, ne-a reţinut paturi: şi mie şi lui K. Balogh. Mi-a plăcut locul ales, dar K. Balogh s-a mutat la etajul I, spunînd că acolo aerul este mai curat, mai bun. Eram opt în camera nr. 3. Trei dintre noi erau din Ardealul de Nord: Szeghalmi Lajos din Biharpüspöki, Soós Lajos din Mezőtelek şi Palotás Endre din aceeaşi localitate, ceilalţi fiind din Bojt. În prima zia de şcoală a fost întocmit catalogul şi ne-au fost prezentate materiile de studiu. Au urmat două de cultura plantelor. În ordinea aşezării în bănci, fiecare trebuia să răspundem la întrebările profesorilor. Eram emoţionat, eram cam al 15-lea în această ordine, iar cei din faţa mea erau cu toţii maghiari. După ce am răspuns la toate întrebările profesorului, am adăugat că limba mea maternă este limba română şi religia mea este cea ortodoxă. Profesorul şi-a ridicat ochelarii, s-a uitat lung la mine şi a zis: „Am auzit eu bine, ai spus că ai limba maternă română? la care eu am spus: „Da". S-a uitat iarăşi la mine, apoi a continuat completarea catalogului. Aşezîndu-mă în bancă mi-am dat seama că transpirasem, apoi i-am auzit pe cei din spatele meu întrebîndu-se: „Ce caută între noi acest olah?" În pauză şi elevii din celelalte clase au aflat că sînt român. Printre aceştia erau şi şase români, majoritatea dintre ei declarîndu-se unguri. Aşa s-a întîmplat

şi cu cei trei români din clasa mea, care deasemeni au declarat că sînt unguri. După- amiaza, în timpul drumului de la şcoală la internatul colegiului, s-a apropiat de mine Pallag Sanyi şi mi-a spus că el a fost odată la Micherechi şi că acolo n-a aflat decît lucruri bune despre locuitorii români ai satului. Eu i-am răspuns monosilabic doar cu Da şi Nu. După cîteva minute ne-a ajuns din urmă un băiat, Fazekas Aurél, din Bedeu, elev în anul II, care, după ce m-a luat de braţ, m-a întrebat dacă mă jenez că m-am declarat român. I-am răspuns că da, doarece, în clasă, colegii discutau acest lucru. Aurel mi-a povestit că anul trecut şi el a păţit aşa, dar a trecut repede peste întîmplare, iar acum – să nu o iau ca o laudă că-mi spune - este cel mai bun elev la învăţătură din clasa lui. Mi-a recomandat să mă strădui şi eu la învăţătură, iar dacă voi avea nevoie de ajutor să mă adresez lui; iar despre cele întîmplate a zis că „orice minune ţine trei zile". Discuţia cu el mi-a dat oarecare linişte. După plecarea lui a revenit Pallag Sanyi şi m-a întrebat despre ce am vorbit. I-am spus totul. M-a îmbărbătat şi el spunîndu-mi: „Vezi! Sus capul" şi „Înainte!"

După două zile, un grup de şapte inşi s-au organizat împotriva mea. Ei spuneau că în acea şcoală nu are ce căuta un român. Tot ei l-au ameninţat şi l-au bruscat pe Pallag, care-mi lua apărarea. Printre ei se afla şi acel. K. Balogh din Salonta. Altul, Szabó Barnabás m-a întrebat dacă mă mai socotesc olah. I-am răspuns că mă socotesc cetăţean maghiar de naţionalitate română. Atunci el a strigat: „Cine mănîncă pîine ungurească şi se ţine de român n-are loc în şcoala asta, dar nici în Ungaria". Soós Lajos mi-a spus într-o românească stricată (de altfel nici ungureşte nu vorbea prea bine) că cel mai bun lucru ar fi dacă mi-aş face bagajele şi m-aş înapoia acasă, pînă nu păţesc ceva. Ajuns la căminul şcolii, am început să-mi fac bagajele, gîndindu-mă la ceea ce vor spune acasă. Nu mă interesa, în primul rînd, părerea părinţelor, ci reacţia străinilor, a duşmanilor. Mi-am amintit şi de cele spuse de Aurel, cum că orice minune ţine trei zile... Între timp au început să sosească colegii de cameră, printre ultimii ajungînd şi Pallag Sanyi, care m-a întrebat de ce îmi fac bagajele. I-am povestit cele întîmplate, spunîndu-i că în asemenea condiţii nu mai pot rămîne. El mi-a lut mîna şi, supărat, mi-a spus că nu am voie să plec! I-a cerut apoi lui Soós Sanyi să-i adune pe cei şapte, deoarece vrea să stea de vorbă cu ei. Cu excepţia lui Soós, toţi au recunoscut că eu aveam dreptate.

Pongor Imre a propus să uităm totul, adăugînd că nu ar fi bine dacă întîmplarea ar ajunge la cunoştinţa conducerii şcolii. Sanyi i-a asigurat că nimeni nu a vrut să reclame situaţia, dovadă fiind şi faptul că eu îmi împachetam deja bagajele, voind să plec. Toţi mi-au întins apoi mîna pentru împăcare, iar după spusele lui Pallag „am fumat pipa păcii". La cină de-abia m-am atins de mîncare, iar somnul nu mi-a venit decît spre dimineaţă.

Peste două zile, cu prilejul aceluiaşi drum dintre şcoală şi cămin, eram trei, între timp ni se alăturase şi Szeghalmi Lajos din Biharpüspöki (Episcopia Bihorului), Fazekas Aurel m-a luat la braţ intenţionînd să-mi spună ceva. Pallag a vrut să se retragă, Aurel însă i-a cerut să rămînă, cerîndu-i să-i spunem adevărul-adevărat, deoarece auzise că eu am vrut să plec acasă şi doar la intervenţia lui Sanyi am rămas. Cu o voce ridicată mi-a făcut reproşuri: „De ce nu mi-ai spus ce

s-a întîmplat, deoarece te rugasem să-mi spui tot ce se întîmplă cu tine". Apoi mi-a cerut să-mi iau gîndul de la plecatul acasă, deoarece e convins că voi putea face faţă cerinţelor de la şcoală. Apoi să încercăm să mergem toţi trei (şi cu Pallag) la „cercul" şcolii, unde pot fi acumulate cunoştinţe, tot aici putînd să scăpăm de complexul de inferioritate, prin apariţii cu lucrări, recitări etc. în faţa publicului. Sanyi i-a spus că atunci îţi cunoşti adevăraţii prieteni, cînd eşti la necaz.

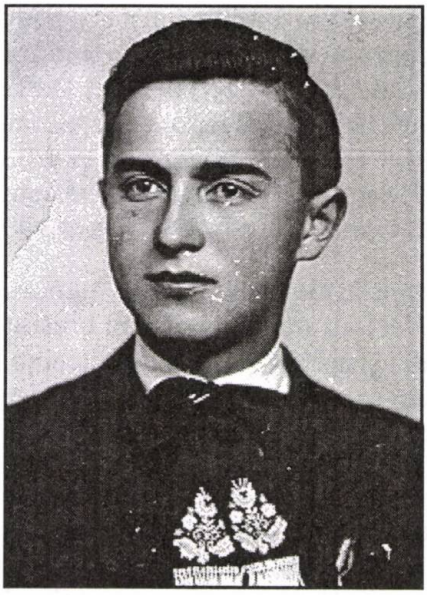

Portret din timpul anilor de şcoală din Berettyóújfalu

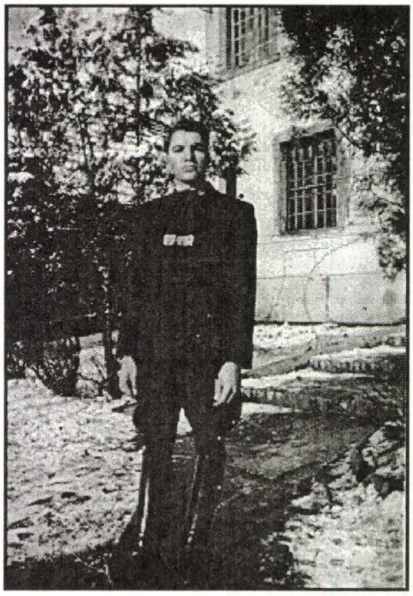

Prietenul Sándor Pallag

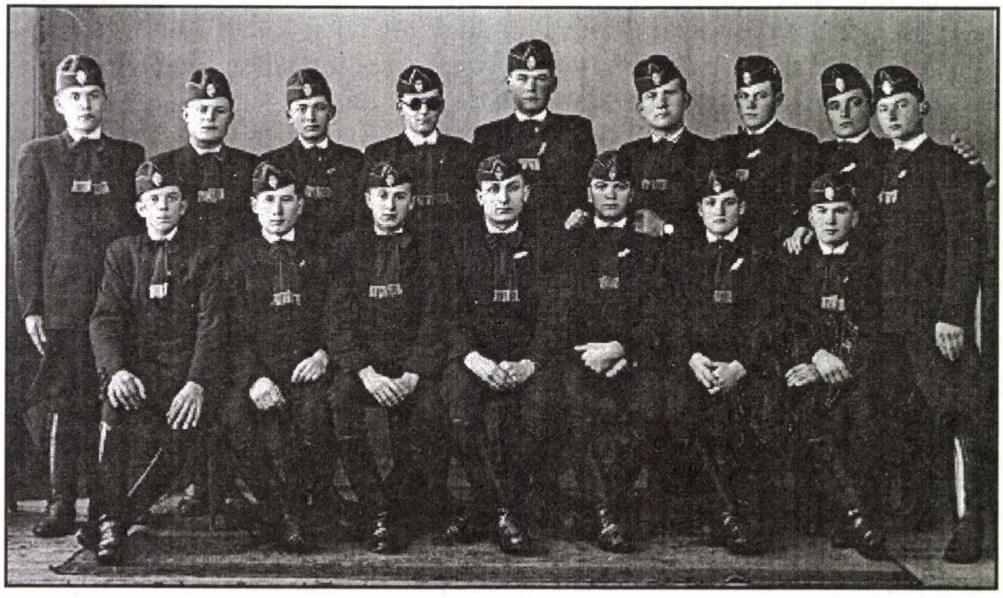

Fotografie de grup: colegii de clasă. Al treilea din stînga, în primul rînd – autorul.

„Körmagyar" a fizika órán, avagy az együttélés iskolái

12 éves koromban nem ismertem Montaguet és az ő három axiómáját sem. Hiba! Pedig, ha tisztában lettem volna az amerikai matematikus–nyelvész eme tanításaival, hány értelmetlennek tűnő dolog lett volna világosabb. Hiába, a fáziskéséseink... Meg persze 6. osztályosként Arisztotelész gondolataival kapcsolatban is volt némi hiányosságom. Ám, ha a vihogó kisördög felém integetne feddő ujjával, s mondaná: bezzeg most máson jár az eszed! – kénytelen lennék igazat adni neki.

De kinek járna éppen ez eszében, mikor a Ronda tanár úr (Mann) homlokráncolását, lüktető gyerekutálatának hullámait is hajazó tanár ül a katedránál. És lapozza a naplót! A fizika teremben... Hajaj! De késő már ilyenkor bánni a tegnap délután elmulasztott korrepetálást! És a tanerő csak lapoz. Ritka pillanatok egyike, mikor a „Röhög az osztály" mindenki másra igaz lehet, csak ránk nem. Karinthyt mindenki ismeri, meg persze diák is volt az olvasó, balra el hát a téma ecsetelésével, de a tanár még mindig csak lapoz... Ej, megadom magam. Rossz az bizonyos, de ha át kell rajta esni, hát legyen. Az ember előre már gondolatban be is vési azt a bizonyos jegyet az ellenőrzőjébe. Mérget mertem volna rá venni: a következő pillanatban kimondja a halálos ítéletet. (Amit ő tényleg annak is tartott, s ha belegondolok, ezt milyen bosszúálló élvezettel tette, még ma – 15 év távlatából – is csodálkozással vegyes libabőr futkos a hátamon, és pontosan olyan rosszul vagyok, mint akkor.) Mehetek a tábla előtti vágóhídra. De legalább a tanár már nem lapoz...

Miért olyan nagy élvezet ennek a tanárnak, ha a lecke általam megtanult szöveges bemagolványaira fittyet hányva, (nemcsak) velem kapcsolatban állandóan a példák megoldása jut az eszébe. Az enyémbe már kevésbé.

– X, meg Y, sugár, kör, átmérő... – valami ilyesmit mondhatott – és egy rakás számot diktált. Ma vihorászva bandzsítana rám a TV képernyőjéről a reklámmuki: „Hű, de ciki!".

Furcsa! Az ember lányának ilyenkor milyen könnyed eleganciával jut eszébe az előző nap megtanult Ady vers. Még jó, hogy az ember olyasmit is tanul, ami érdekli, amire szüksége lehet. Vigasztalás: Ady sem szerette a fizikát. Remélhetőleg... Gyarlóság ezzel takarózni?

Szóval az a fránya X, Y. Itt tartottam, azaz itt vesztettem el a fonalat. A markomban szorongatott papír zsebkendő cafatokban. Mit kezdjek ezekkel a számsoros rébuszokkal?

– Mondja, fiam! Tud maga magyarul? – Na, most röhög az osztály. Mind a 40 alkotóeleme. Pedagógusok gyöngye pedig sandán rámvigyorog.

– Csak azért kérdem, mert maga román, a tankönyvet meg magyarul írták. Esetleg nem tud elég jól ezen a nyelven olvasni? – Aha, kapisgálom már, mire akar kilukadni! Persze, a kutya se várta, hogy romániai fizika professzorokat hívjon ide nekem, hogy azok adják elő a fizika titkait. Nyakig tapicskolva a kiszol-

gáltatottságban – nem vagyok, nem is leszek Hurmuzescu – érthető, erre nem volt módom. Nem mondtam hát semmit. Ha mindez néhány évvel később történik velem – ja, az ember mindig utólag okos – dúdolhattam volna a Pataky nótát:

„Kör közepén állok,
Körbevesznek jó barátok..."

De én még mindig csak hallgattam és néztem a fizikai feladvány számomra túlreál egyenletét. A másik fél pedig egyre dühösebbnek tűnik, bár kétségtelen, jól szórakozik, diáktársaimmal egyetemben.

– Egyébként hallottam, hogy édesapád lett a románok szövetségének elnöke. Melyik románok szövetségének? Mert Romániában most nagyon rossz a helyzet. Apukád hol elnök? És te hol születtél? Itt vannak románok, ugye? Bemondta a rádió és a Tv. Igaz? – Bólintok, igaz. Különben, mennyire tartozik mindez a tantárgyhoz, az óra témájához? Igen, Sz. Tanár úr csodálatos érzékkel tudta megválasztani a leghatásvadászabb pillanatokat. Így aztán van ideje a begörcsölt nebulónak a táblán csúnyálkodó megoldatlan példára összpontosítani pislákoló figyelmét.

– És akkor az apukája most nagy ember lett. Mert román. (Nem tudom, a nagy embert, nem nagy n betűvel gondolta–e.)

– „Mert román." – Nem vagyok hidegvérű. S valahogy a kezemben markolászott kréta parabolikus röppályát vett és a tábla alatt landolt. Sok volt ennyi? Sok bizony. Nem lett volna szabad? Nem. Feladjam? Legyen az övé a nagyjelenet? Ezt kellene tenni? Kellene... De ha nem vagyok hidegvérű... És főleg, ha le akartam zárni az identitástudatomat boncoló fizika feleltetést. Gondoljon a tanár úr hottentottának, berbernek, vagy bárminek, nincs más hátra: a tanári asztalon fekvő ellenőrzőmet könnyed graciózussággal elemeltem, kihajtottam a fizikánál...

– Az egyes is jegy. Azért is tenni kell ám valamit–tette meg egyik maradandó kinyilatkoztatását Sz. tanár úr. Olyan szép ez a román nyelv. Csak ritkán hallani itt mifelénk, Szegeden. Itt a tankönyv, nézd meg, mit nem tudtál. Olvasd el! El tudod? Ha te mára úgysem tanultál fizikából semmit, legalább mi legyünk románból egy kicsit okosabbak. Akkor ezt most fordítsd le nekünk románra!

– Nem tudom.

– Nem tudod? Te nem tudsz románul?

– Nem.

– Nem vagy román?

– De.

– Ha nem tudsz románul, nem lehetsz román.

– De. – Csendben magamnak: talán. Mert ugye ez nem mézes cukor? Akarom, nem akarom? Kérem, nem kérem? De mégis, ha nem tartanak annak, aki vagyok, akkor én ki vagyok valójában? (Milne Micimackója, vagy Malackája tehetné fel ilyen ártatlanul eme kérdést.) De én azt hiszem, a lelki zsebkendőmre kötött emlékeztető csomóba kapaszkodva akkor csak ennyit mondtam:

– De. Az vagyok. S közben jó volt morzsolgatni a József Attilai sorokat, arról a bizonyos apai származásról... Pedig mit segít ez? Visszaigazolás? Vagy annyi sem. Lehet, még annyi sem.

A fizika példákra azóta sem találtam megoldást. Igaz, nem is kerestem soha.

De egyszer, évekkel később a fizika órai „énkérdésemre" mégiscsak jött egy felelet, az addig általam elfogadott világnézet mellé. Egy jóval jobb tanítási órán, Montague-tól: „A lehetséges világok száma végtelen. Minden kijelentés igaz valahol. A világok átjárhatók."

Mostmár csak az a kérdés, keressük-e a világokat összekötő alagutakat? Tanár úrnak jelentem: én készültem. Csak hát erre egy életen át készül az örökta nuló nebuló, mert aktuális világainkat néha hagyjuk összekeverni.

P. S.: Tanár bácsi! Az a fizika óra megbocsátva. Stop. Elfeledve nem. Stop. Az ön aktuális világainak igazságát még mindig nem tudom elfogadni, de sebaj. Stop. „Ha nem szeretnek, majd megszeretek valaki mást" (Csehov).

Petrusán Lívia Veronika

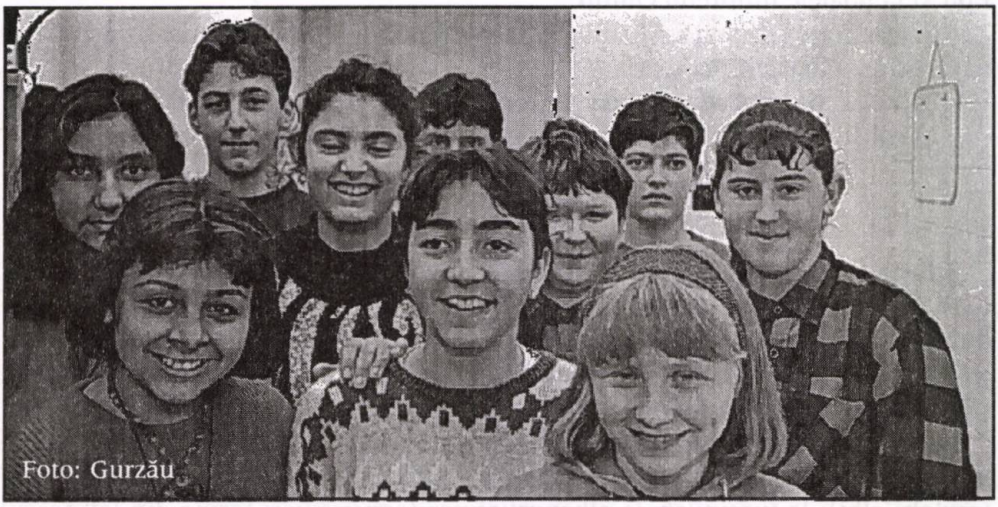

Magyarcsanád

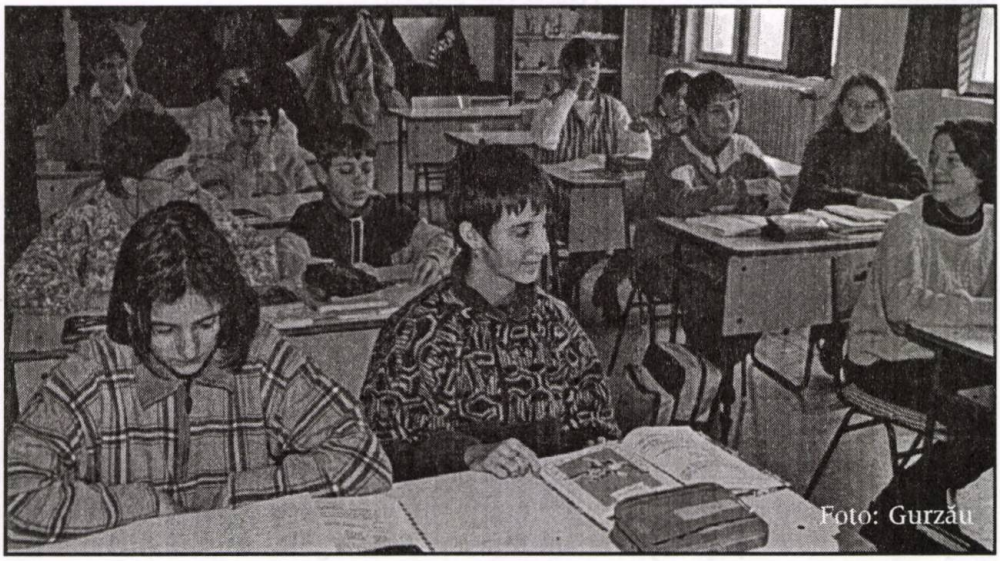

Kétegyháza

Aromânii

(prezentare generală)

Ei sînt cea mai veche *minoritate* română. De cel puţin şapte sute de ani trăiesc despărţiţi de blocul etnic românesc.

Patria acestei comunităţi este în părţile cele mai sudice ale Peninsulei Balcanice:

– în jumătatea de nord a Greciei: în văile munţilor Pind, în regiunile Tesalia şi Epir şi la poalele muntelui Olimp;

– în jumătatea de sud a Albaniei, atît în sate cît şi în cele mai mari oraşe (Tirana, Durrës, Elbasan, Berat);

– în sudul statului Macedonia: în zona oraşelor Bitolia şi Ohrid;

– în colţul de sud-vest al Bulgariei: în munţii Pirin şi Rodope.

*

Ştiinţa românească îi numeşte *aromâni* sau *macedoromâni.*

Ei îşi zic *ar(u)mâni* sau(cei din Albania) *rrumăni* şi *rrămăni.* Se mai numesc şi după regiunea în care trăiesc: de exemplu, cei din munţii Gramos ai Greciei sînt *grîmusteni* (în ştiinţa românească: *grămoşteni*), cei din satele Albaniei *fărşiroţ* (în ştiinţa românească: *fărşeroţi).*

La popoarele vecine se folosesc pentru ei denumiri diferite, între care şi unele porecle: la greci: *vlahi* (şi porecla *cuţovlahi*=vlahi şchiopi); la bulgari:*vlasi, belivlasi* (=vlahi albi); la turci:*ulah;* la albanezi:*rămăr* (scris:*rëmër;* forma din latinescul *romanus*) şi *cioban;* la sîrbi *vlahi* (şi porecla *ţinţari*).

*

În lipsa unor date exacte de recensămînt, despre numărul aromânilor circulă doar cifre aproximative, de obicei între 300 000 şi 600 000. Spre exemplu: în 1932, lingvistul Th. Capidan aprecia numărul de aromâni la 300 000–350 000 în următoarele proporţii pe ţări: în Grecia 150 000, în Iugoslavia de atunci (de fapt pe teritoriul Macedoniei actuale) 100 000, în Bulgaria 40 000, în Albania 65 000. („Statisticile greceşti dau pentru Grecia cifra de aproximativ 200 000." *Matilda Caragiu Marioţeanu, Compendiu de dialectologie română)*

*

Despre modul şi timpul stabilirii lor pe locurile de azi există mai multe teorii. O parte a oamenilor de ştiinţă (specialişti greci şi aromâni) susţine că aromânii sînt (în întregime sau cel puţin în parte) autohtoni în aceste locuri, continuînd din timpul romanilor o populaţie romanizată aici, la marginea de sud a teritoriului balcanic-carpatic de formare a poporului român. Alţi specialişti – sprijinindu-se,

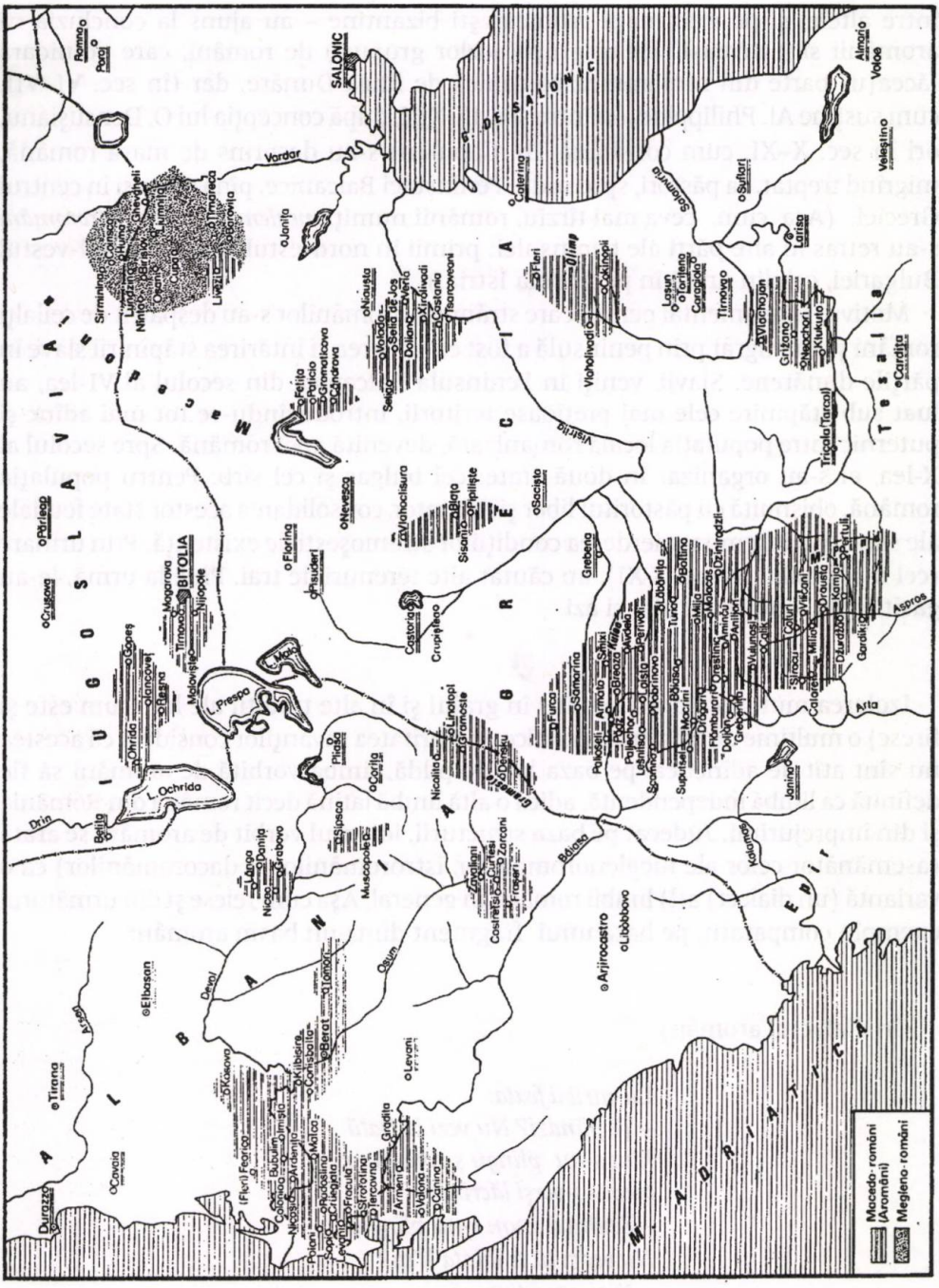

Ţinuturile cu populaţie aromână (cu excepţia celor din Bulgaria).
Hartă publicată de Sextil Puşcariu în monografia Limba română, p. 223.

între altele, şi pe informaţii cronicăreşti bizantine – au ajuns la concluzia că aromânii sînt urmaşii acelui grup (acelor grupuri) de români, care odinioară făcea(u) parte din românimea balcanică de lîngă Dunăre, dar (în sec. VI–VII, cum susţine Al. Philippide, ori între sec. IX-XIII, după concepţia lui O. Densuşianu, ori în sec. X–XI, cum consideră Th. Capidan) s-au desprins de masa română, migrînd treptat, ca păstori, spre sudul Peninsulei Balcanice, pînă chiar şi în centrul Greciei. (Aşa cum, ceva mai tîrziu, românii numiţi *meglenoromâni* şi *istroromâni* s-au retras în alte părţi ale peninsulei: primii în nord-estul Greciei şi sud-vestul Bulgariei, cei din urmă în peninsula Istria.)

Motivul fundamental pentru care strămoşii aromânilor s-au despărţit de ceilalţi români şi au migrat prin peninsulă a fost extinderea şi întărirea stăpînirii slave în părţile dunărene. Slavii, veniţi în Peninsula Balcanică din secolul al VI-lea, au luat sub stăpînire cele mai preţioase teritorii, introducîndu-se tot mai adînc şi puternic între populaţia locală romanizată, devenită apoi română. Spre secolul al X-lea, ei s-au organizat în două state: cel bulgar şi cel sîrb. Pentru populaţia română, obişnuită cu păstoritul liber şi migrator, consolidarea acestor state feudale ale slavilor a însemnat pierderea condiţiilor strămoşeşti de existenţă. Prin urmare (cel mai posibil în sec. X-XI), au căutat alte terenuri de trai. Pînă la urmă, le-au găsit acolo, unde ei se află şi azi.

*

Izolarea multiseculară a produs în graiul şi în alte tradiţii ale lor (cum este şi firesc) o mulţime de trăsături specifice. Majoritatea savanţilor consideră că acestea nu sînt atît de adînci ca, pe baza lor, de pildă, limba vorbită de aromâni să fie definită ca limbă independentă, adică o altă limbă latină decît româna din România şi din împrejurimi. Judecat pe baza structurii, idiomul vorbit de aromâni se arată (asemănător celor ale meglenoromânilor, istroromânilor şi dacoromânilor) ca o variantă (un dialect) a(l) limbii române în general. Aşa cum reiese şi din următorul exemplu comparativ, pe baza unui fragment dintr-un basm aromân:

(în dialectul aromân)

Lu-ntribă feata:
– Ţe plîndzi? Nu vezi io featǎ
h'iu ş-nu plîngu ş-tine gione
aleptu ş-verşi lăcrini!
– Scumpă, cum s-nu plîngu?
Nu vedzi tu ţe lăiată h'iu?
– Laşi, nu-i ţiva, că
ti-nveţi, cum mi-nviţai ş-io.
Tăcu-ş ficiorlu. (în dacoromâna noastră)

Îl întreabă fata:
– Ce plîngi? Nu vezi, eu sînt fată
şi nu plîng şi tu eşti june
ales şi verşi lacrimi!
– Scumpă, cum să nu plîng?
Nu vezi în ce nenorocire sînt?
– Lasă, nu-i ceva (=nu-i nimic) că te înveţi, cum mă-nvăţai şi eu.
Şi tăcu feciorul.

(preluare din *D. Macrea, Probleme de lingvistică română)*

Din cauza condiţiilor nefavorabile dezvoltării, dialectul aromân „nu a reuşit să se ridice la rangul de limbă comună (în forma sa cea mai îngrijită: literară), ci a rămas un ansamblu de graiuri nestandardizate "(Matilda Caragiu Marioţeanu). Ele servesc conversaţia curentă mai mult într-un mediu păstoresc şi rural (D. Macrea).

Dînd mare importanţă faptului că, în cursul istoriei sale, aromâna a evoluat în direcţii cu totul diferite de cele ale dacoromânei şi că în urma condiţiilor speciale ale comunităţii aromâneşti nu are perspectivă „de a se contopi, de a se vărsa în limba naţională literară" (cum se întîmplă în cazul adevăratelor dialecte), lingvistul Al. Graur (ca şi I. Coteanu) a sprijinit ideea că, într-adevăr, aromâna trebuie socotită limbă aparte şi nu dialect al limbii române (*Introducere în lingvistică, Bucureşti, 1965, p. 281–282)*

*

Îndeletnicirea tradiţională – păstoritul de oi şi capre – a adus în toată viaţa aromânilor o mare mobilitate, cu deplasări regulate, uneori şi la distanţe de sute de kilometri. Această condiţie de viaţă „i-a predestinat...să se îndeletnicească cu transporturile, în calitate de cărvănari..., şi cu negustoria". În sec. XVI şi XVII, ei "dominau comerţul nu numai în interiorul Peninsulei Balcanice, ci şi în principatele dunărene şi chiar în Europa Centrală" (*Max Demeter Peyfuss, Chestiunea aromânească)*. Mulţumită lor, un şir de localităţi balcanice au devenit centre comerciale de mare importanţă. Era legendară mai ales bogaţia economică şi culturală a metropolei comerciale Moscopole (în albaneză: Voskopojë) cu cele 12 000 de case ale sale, cu vestita Nouă Academie (şcoală superioară grecească), cu tipografia de acolo... Legenda s-a legat de Moscopole şi pentru că în anii 1769 şi 1788 a fost distrus cu totul de musulmanii albanezi.

Persecuţia musulmană şi tragedia trăită de moscopoleni – la fel şi de locuitorii altor oraşe aromâne – a pornit un mare val de emigraţie care i-a îndreptat şi spre Europa (M.D. Peyfuss). Mulţi dintre ei s-au stabilit în Austria şi Ungaria, sînt pomeniţi de multe ori în viaţa economică şi culturală a vremii. De exemplu, din dicţionarul geografic al lui Fényes Elek aflăm că, în 1837, numai la Miskolc trăiau 700 de aromâni, numiţi de către autor după porecla sîrbă:ţinţari. Populaţia Ungariei îi cunoştea de obicei ca „greci". Aromânii înstăriţi (între ei: Sina, care a

finanţat construirea podului cu lanţuri dintre Buda şi Pesta, Şaguna, Mocsonyi, Gojdu etc.) au devenit mari sprijinitori ai culturii, obţinînd şi titluri nobiliare în patria lor nouă. (Despre activitatea lor şi relaţiile cu lumea ungurească, cititorii ediţiilor româneşti din Ungaria se pot informa cu abundenţă din lucrările Mariei Berényi)

*

Venind în contact direct cu ideile iluministe şi reformiste, emigraţia aromână europeană a susţinut de la începuturi multe noutăţi culturale menite să ridice populaţia aromânească de pretutindeni la nivelul lumii moderne. Au editat lexicoane, cărţi de slujbă bisericească, de învăţătură în limba maternă, lucrări ştiinţifice şi alte scrieri.(Primul text în aromână, dar cu litere greceşti, datează din 1731.)

S-au făcut şi încercări de latinizare şi dacoromânizare a dialectului aromân.

„La iniţiativa cîtorva mari personalităţi din România, au fost create, începînd din 1864, primele şcoli româneşti în Balcani. Acolo s-au instruit copiii aromânilor (...) în limba maternă (de fapt, în varianta literară dacoromână), pînă la al doilea război mondial" (M. Caragiu Marioţeanu).

Din secolul trecut, dar mi ales la începutul acestuia, apare şi o oarecare literatură artistică aromână, în dialect.

Efectul activităţilor culturale moderne s-a manifestat totdeauna şi în privinţa trezirii conştiinţei naţionale aromâneşti. Îndemnaţi de această conştiinţă, intelectualitatea aromână a zilelor noastre se angajează permanent să ridice cuvîntul şi pentru drepturile de autonomie culturală ale neamului lor. Un rol de frunte joacă în această atitudine aromânii de peste hotare.

O pătură de intelectuali din România, descendenţi ai românilor mutaţi în secolul acesta din Peninsula Balcanică în Dobrogea, în împrejurimile Bucureştului şi în Banat, contribuie la cauza aromânească cu tot mai multe lucrări ştiinţifice despre istoria, limba şi cultura acestei comunităţi.

Mihai Cozma

Cum se vede din Freiburg situaţia aromânilor?

Interviu cu profesorul Vasile Barba

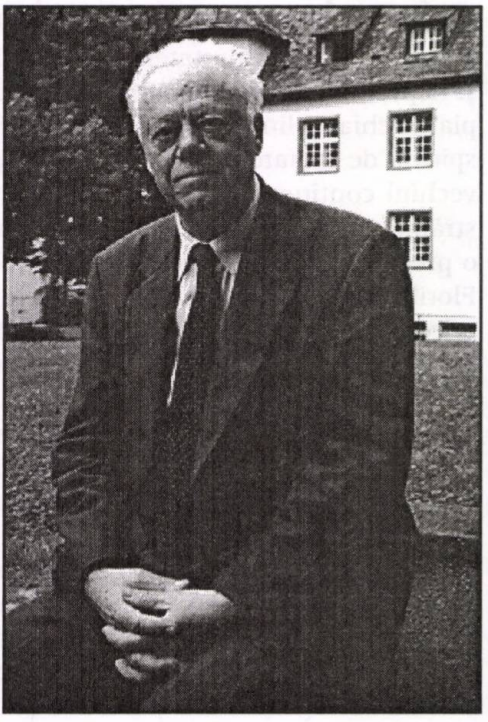

– Ce trebuie ştiut despre istoricul aromânilor?

– Este vorba despre ramura sudică a romanităţii răsăritene, a românilor cunoscuţi sub numele de aromâni. Mai bine de două milenii, cu două secole înaintea erei noastre, romanii au cucerit Macedonia lui Filip şi a lui Alexandru cel Mare, au început s-o colonizeze, şi cînd, în 105, Traian a ocupat Dacia, a putut aduce şi din Macedonia o legiune, pentru cucerirea Daciei. Cu 50 de ani mai tîrziu, de la Turda de astăzi – Potaissa – jumătate din această legiune a ajuns în Elveţia. Vedeţi cît de ciudat este că acolo latina, limba romanilor, nu peste Alpi, ci, ciudat, din Carpaţi a sosit. Deci: o legătură de rudenie între acele resturi de latinitate retoromane de azi din Elveţia cu dacoromânii din România de astăzi şi cu aromânii, adică romanii din fosta provincie Macedonia. Macedonia lui Filip era mult mai mică decît Macedonia, privincia romană care cuprindea şi Thesalia şi Epirul, deci un spaţiu larg între Marea Adriatică, Ionică şi Marea Egee, în care a avut loc o colonizare de cca 800 de ani. Slavii, care au sosit prin sec. al VI-VII-lea n-au mai găsit băştinaşi vechi cu limba lor, ci au găsit populaţia care vorbea limba latină, adică ne-au găsit pe noi, românii. Sosirea slavilor a separat cele două ramuri ale românităţii din răsărit: *românii* şi *aromânii*. Deci, de multe sute de ani limba, care era comună şi populaţia aceasta, care era de aceeaşi origine – traco-romană – a fost separată de către masele slave, iar limba lor, rostirea lor, a evoluat diferit. Aşa s-a ajuns la nişte diferenţieri lingvistice, care au dus la crearea în zilele noastre a două limbi surori, care îşi au o rădăcină comună. Astăzi, din cele două ramuri, una, cea sudică, riscă să se stingă la sfîrşitul acestui secol. Trebuie precizat că ramura sudică a fost prima care în istorie a apărut cu organizaţii statale, încă din sec. al IX-lea, aromânii creînd aşa-zisele Valachii sudice, despre care vorbesc cronicarii: Valachia Mare, Valachia Mică şi Valachia din Nord. Apoi împreună cu slavii (cu bulgarii) au creat Imperiul româno-

bulgar, pentru ca mai tîrziu, la sosirea turcilor, să dispară aceste organizaţii statale ale lor. Dar interesant că în timp ce celelalte populaţii supuse de turci au dispărut ca individualitate, ca organizaţii distincte, aromânii şi-au păstrat oarecum identitatea lor, făcînd înţelegeri cu autorităţile turceşti, ca să le respecte identitatea şi independenţa lor organizatorică. Şi aceasta datorită faptului că ei erau stăpînii munţilor, iar turcii ocupanţi aveau tot interesul ca să nu-i aibe de duşmani, să poată avea acces de trecere printre trecătorile muntoase.

Spre sfîrşitul acestui secol, a apărut pericolul dispariţiei ramurii sudice a românităţii din sud-estul Europei. În 1913, partea europeană a Imperiului otoman a fost împărţită între statele noi balcanice, care s-au dovedit intolerante, şoviniste şi nepermiţîndu-le aromânilor să-şi dezvolte propria lor identitate, riscînd să-şi piardă chiar şi limba. Dar iată că în preajma mileniului III un nou vînt care adie: spiritul de unitate europeană, de integrare a tuturor popoarelor care trăiesc pe vechiul continent, de a trăi împreună şi de a păstra comorile unei civilizaţii strămoşeşti, vechi, pentru viitorime. Europa de mîine pe care generaţiile noastre o pregătesc se doreşte să fie ca o grădină mare cu multe flori, frumoase flori. Florile acestea sunt diferitele limbi şi culturi ale popoarelor care o locuiesc. Ca orice grădinar care doreşte să menţină frumuseţea grădinii, conducătorii Europei de astăzi doresc să se menţină aceste culturi şi limbi: să nu se usuce nici una din florile grădinii... Europa nu doreşte să rămînă săracă cu o singură limbă şi fără tradiţii culturale, cum este America, de pildă. Ea doreşte să rămînă cel mai bogat continent, fiindcă are cea mai bogată tradiţie culturală.

– *Aţi amintit că limba română şi cea aromână sînt două surori. Această constatare este confirmată şi de cercetătorii români?*

– Dacă înţelegem prin română limba latină romană din Balcani, aromânii şi românii (dacoromânii) vorbeau aceeaşi limbă. Dar dacă înţelegem prin limba română limba care se vorbea în Dacia, adică dialectul roman din Dacia, iar aromâna dialectul roman din Macedonia, atunci este vorba despre două dialecte, care au elovuat divergent – din păcate –, şi ca să se menţină trebuie să fie cultivate amîndouă. Deci româna şi aromâna sunt două expresii diferite ale aceleiaşi limbi. Comunitatea de origine şi de limbă este păstrată. Oamenii de stiinţă consideră că dacă nu se păstrează şi nu se cultivă varianta lor proprie, ei vor dispare ca entitate distinctă în Peninsula Balcanică.

– *Unde se mai vorbeşte această limbă în Balcani?*

– Cei mai mulţi se găsesc în Grecia, cca 600 000 de aromâni, care încă mai au cunoştinţe, unii active, iar cei mai mulţi pasive. Dacă nu se va cultiva rostirea lor în şcoală, în biserică, în mass-media – Tache Papahagi a prezis, pe bună dreptate – în mileniul următor nu se va mai putea vorbi de aromâni. Dacă nu ar fi venit această adiere proaspătă europeană de sprijinire a identităţii fiecărei comunităţi mai mari, aromânii ar fi dispărut la începutul acestui mileniu.

– *Urme ale aromânilor se găsesc şi în Ungaria...*

– Aromânii, din cauza împrejurărilor, mai ales din timpul ocupaţiei otomane, au fost nevoiţi să emigreze, după ce marea metropolă Moscopole a fost incediată. Moscopole, care avea peste 60 000 de locuitori, cînd Athena avea doar 10 000. S-au risipit mulţi şi în spaţiul austro-ungar. Printre personalităţile maghiare se

numără şi foarte mulţi aromâni. Au existat şi comunităţi, ca cea unde s-a născut Andrei Şaguna, la Miskolc, unde este şi o biserică ortodoxă creată de ei. Astăzi nu se mai aude graiul lor... Comunităţile acelea au contribuit la dezvoltarea vieţii culturale, sociale, economice de acolo. La fel, în Budapesta, dacă ne gîndim, era un cartier întreg creat cu banii lui Gojdu. Cred că se cunoaşte situaţia aceasta a patrimoniului Gojdu, care ar trebui să fie reconsiderată, şi ar trebui să spijine şi în continuare comunitatea românilor din Ungaria, fiindcă mecenatul Gojdu a lăsat întreaga lui moştenire pentru românitatea ortodoxă din zona maghiară. Apoi podul cu Lanţuri de pe Dunăre este iniţiativa şi sunt banii pe care baronul Sina, aromânul Sina din Moscopole, s-a străduit să-i dea. Apoi au dat oameni politici Ungariei, deci şi în Ungaria, cum şi în celelalte zone ale sud-estului european, aromânii şi-au pus pecetea specificului cultural al lor.

– Lupta aromânilor se duce pentru obţinerea statutului de „minoritate" în Peninsula Balcanică?

– Parlamentul european a adoptat o lege privind protecţia limbilor minoritare: pe lista limbilor minoritare ameninţate şi care trebuie protejate a fost înscrisă şi limba aromânilor, adică varianta sudică a limbii latine balcanice. Vreau să subliniez că unitatea dintre aromâni şi dacoromâni nu dispare prin cultivarea acestei expresii specifice a românităţii sudice. Un aromân, dacă îşi va păstra graiul, în cel mult într-o lună de zile va putea să-şi însuşească şi expresia nordică, dacoromână. Şi invers, dacoromânul poate foarte uşor să-şi însuşească expresia sudică a latinei balcanice. Dacă mi-aţi permite o comparaţie: aromânii sunt, faţă de dacoromâni ceea ce sînt secuii în România faţă de maghiari. Sigur, orice comparaţie şchioapătă – limba este pentru secui şi unguri aceeaşi – dar ei au un specific cultural al lor, care diferă de al celorlalte grupări maghiare şi este de dorit ca secuii să-şi păstreze specificitatea culturală proprie. Aceasta nerupîndu-i de unitatea întregii ungurimi.

– Oare ce pot face românii de pretutindeni, ori comunitatea noastră din Ungaria pentru a vă susţine?

– Trebuie să militäm cu toţii pentru crearea unei patrii comune în care interesele comune se regăsesc pentru toţi. Fiecare cultivîndu-şi ceea ce are specific, valoros, cultural, contribuie la păstrarea şi la îmbogăţirea patrimoniului comun european. O pierdere a specificităţii aromânilor ar fi o pagubă mare pentru toate zonele unde ei trăiesc. Fiindcă aromânii, această expresie nouă a latinei balcanice şi specificul cultural al lor, reprezintă o avere preţioasă a fiecărei zone: şi pentru Grecia, şi pentru Albania, şi pentru Bulgaria, şi pentru Serbia, şi pentru Macedonia, unde ei sunt în masă mare. Chiar şi pentru România, pentru că şi acolo, în Dobrogea, trebuie păstrată specificitatea lor, fiindcă altfel ar sărăci patrimoniul României dacă ceea ce ei au specific ar dispare. Pentru patrimoniul cultural european păstrarea limbii române din Ungaria, păstrarea specificităţii acestor comunităţii mici care au mai rămas acum în Ungaria, reprezintă o bogăţie culturală pentru întregul spaţiu al Ungariei, iar la fel, păstrarea specificităţii aromânilor, prezintă o bogăţie, care trebuieşte păstrată şi păstrarea aceasta trebuie sprijinită de toţi cei conştienţi că în viitor va trebui să militäm pentru o cooperare între toate elementele valoroase de pe acest continent.

Petru Cîmpian

Întîlniri personale cu aromâni

1.

În toamna anului 1993, am participat la o reuniune a românilor de pretutindeni, organizată în România, la Mamaia. Însoţită de o echipă de filmare a Redacţiei Române a Televiziunii Maghiare am încercat să fac cunoştinţă cu cît mai mulţi reprezentanţi ai altor comunităţi româneşti ca să aflu şi despre viaţa lor de toate zilele. Aici m-am întîlnit pentru prima dată cu aromâni.

Simpatia mea faţă de aceşti fraţi români a început să crească atunci cînd am auzit poeziile scrise şi recitate în limba lor melodioasă. Nu ştiu ce a însemnat acest eveniment pentru un român din România, dar asupra mea a avut o mare influenţă. De aceea, mi-a părut bine că am reuşit să stau de vorbă cu o doamna aromâncă, Elida Çollaku, preşedintă a Societăţii Femeilor Aromâne din Albania, care mi-a vorbit cu multă plăcere despre comunitatea lor. Discuţia noastră a fost cam ciudată, deoarece doamna nu vorbea româneşte decît în dialectul aromân, adevărat, într-o variantă mai literară a acestuia. Astfel că ne-am înţeles destul de bine.

– După ce în timpul dictaturii de 47 de ani ţara noastră a fost foarte închisă, nu prea există întregistrări despre aromâni. Potrivit unor documente, pe teritoriul Albaniei trăiesc azi 300 de mii de aromâni. Ei locuiesc mai ales în oraşele Tirana, Seleniče, Korča. De menţionat că aromânii nici în ultimii 50 de ani nu şi-au uitat limba maternă, cu toate că bisericile lor au fost închise sau transformate în săli sportive şi alte instiţutii. După revoluţia din ţara noastră s-a întîmplat un lucru mult aşteptat: s-au oficiat din nou slujbe în limba aromână. Aceste biserici sînt ortodoxe, slujbele sînt savîrşite şi de preoţi albanezi şi de preoţi aromâni.

– *De ce aţi considerat importantă înfiinţarea unei societăţi, care să întrunească femeile aromâne?*

– Limba noastră nu este o limbă moartă, este o limbă „la gură". Dar ca acest lucru să rămînă aşa şi în viitor, noi credem că femeile, mamele trebuie să fie conştiente de puterea pe care ele o au. Bineînţeles, societatea noastră aşteaptă ajutor şi din partea României, de exemplu, cu asigurarea unor burse de studii pentru tinerii aromâni din Albania, fiindcă numai aşa vom putea avea intelectuali, dar noi credem că femeile, mamele pot contribui în mare măsură la asigurarea viitorului poporului nostru. Punem un mare accent pe limbă şi obiceiuri. Noi sperăm că dacă femeile sînt conştiente de puterea lor, atunci şi limba, obiceiurile noastre vor putea fi păstrate.

2.

Cu doi ani în urmă, în 1995, tot toamna, însoţind Corul românesc „Pro Musica" din Jula la un festival de muzică, am avut şi eu prilejul să petrec cîteva zile în Grecia. Cînd am aflat că în Grecia vom fi cazaţi la familii, a început să-mi pară rău că nu vorbesc nici o limbă străină. Barem dacă aş şti engleza! Cum mă voi înţelege cu familia la care voi sta?! Atunci nici prin minte nu mi-a trecut că această problemă se va rezolva foarte uşor.

Festivalul corurilor a fost organizat într-un orăşel din nordul Greciei, la Argos

Orestico. Membrii familiilor care ne-au primit erau şi ei cîntăreţi. Eu am avut mare noroc, fiindcă după ce m-am cunoscut cu familia Matsia şi am încercat să ne înţelegem arătînd „cu mîinile şi cu picioarele", am aflat că soţul ştie româneşte, fiind de origine aromânească. Ospitalitatea grecilor este bine cunoscută, dar mulţi dintre ei, auzind convorbirea mea în limba română cu domnul Sterie Matsia, ni s-au alăturat şi au povestit multe lucruri interesante despre comunitatea aromânilor din Macedonia grecească. De la domnul Matsia am aflat că el cu prietenii săi aromâni se întîlnesc odată sau de două ori pe săptămînă, într-o cafenea şi discută numai în limba lor maternă. Interesant că se adună numai bărbaţi, niciodată împreună cu femeile. Un astfel de prieten bun ne-a fost Hrsitu Ghiaciu, care a vorbit foarte frumos şi în limba română, fiindcă el încă a învăţat şi la o şcoală superioară aromână din Grecia. Mi-a povestit despre şcolile lor din trecut.

– În 1864 s-a deschis prima şcoală română la Argos Orestico. La Bitolia a fost şi un liceu, unde mergeau şi studiau mulţi tineri aromâni de la noi şi din Iugoslavia. Cei care şi-au terminat studiile la Bitolia au devenit profesori la şcoala primară din Argos Orestico.

– În Grecia erau atunci mai multe şcoli româneşti?

– Da. De exemplu, la Grebina a fost un liceu, la Ianina a fost un gimnaziu, iar la Salonic o şcoală comercială şi una de croitorie.

– Aceste şcoli pînă cînd au funcţionat?

– Pînă în anul 1943, adică pînă în timpul celui de-al doilea război mondial. Apoi s-au întrerupt toate legăturile dintre Grecia şi România. De atunci toate şcolile, liceele s-au închis, fiindcă România nu ne mai trimitea nici profesori, nici materiale, manuale pentru şcoli.

– În astfel de condiţii cum s-a putut păstra limba strămoşilor?

– Trebuie să ştiţi că majoritatea aromânilor s-a ocupat cu păstoritul. Bunicii, părinţii noştri au trăit la munte, în sate mici, cum sînt, de exemplu, Samarina, Verea, Perivoli etc. În aceste sate se vorbeşte numai în limba aromână. Nu mai trăiesc aici alte naţionalităţi, decît aromânii. Mai sînt cîteva sate în Epir, cum este Breaza, Biasa, unde trăiesc tot aromâni. Şi ei au avut şcoli primare române. Iar eu de ce vorbesc şi acum destul de bine româneşte? Noi în familie vorbeam dialectul nostru, însă cuvintele care nu se găsesc în aromână le preluam din limba română. Bineînţeles, înseamnă un mare avantaj şi faptul că eu încă am putut umbla la şcoală românească.

– Generaţia tînără mai cunoaşte limba?

– Da, mulţi dintre ei mai cunosc limba, mai ales cei de la sate, dar se simte şi lipsa şcolilor, a învăţămîntului în limba noastră maternă. În fiecare an se organizează un joc comun, la care participă toate localităţile româneşti din Macedonia. Se adună aici cam 40 de echipe folclorice, fiecare prezentînd cîntece şi dansuri populare. Sînt multe cîntece, care astăzi se cîntă în limba greacă, dar melodia lor este aromânească.

– Cam cîţi aromâni trăiesc azi în Macedonia grecească?

– Eu cred că aproape 100 de mii, dar poate şi mai mulţi. Din păcate, guvernul Greciei nu se ocupă cu minorităţile din ţară, fiindcă ele înseamnă pentru el numai probleme în plus.

Eva Iova

Cîteva idei despre reforma învăţămîntului românesc din Ungaria

Ca urmare a schimbărilor survenite la nivelul tuturor structurilor societăţii maghiare – schimbări aduse de noile situaţii sociale şi politice ale deceniului al IX-lea – domeniul educaţiei şi al învăţămîntului a necesitat şi el anumite transformări de formă şi conţinut.S-au organizat, s-au reorganizat instituţii de învăţămînt finanţate de biserică sau de fundaţii ale căror programe şi scopuri sînt desigur altele decît cele ale învăţămîntului de stat. Din punct devedere structural, s-au ivit instituţii şcolare de tip nou, de ex. şcoli cu 4+8, cu 6+6 clase, ca şi şcoala generală de 10 ani.

În lipsa unui model propriu care să aibă la bază specificul de minoritate, şcolile româneşti s-au format, atît din punct de vedere structural cît şi de conţinut, „după chipul şi asemănarea" celor ungureşti.

Astfel, cum e şi normal, învăţămîntul în limba română din Ungaria este parte componentă activă a învăţămîntului ţării în care trăim. Din cauze neclare, naţionalitatea română din Ungaria nu are nici şcoli fundaţionale, nici confesionale, deşi pe vremuri cele din urmă au avut un rol important în menţinerea românităţii pe aceste locuri.

Sistemul învăţămîntului românesc din Ungaria este caracterizat în ultimii ani de un liberalism uneori bine venit, dar care, din păcate, a luat şi forme anarhice. Sînt fenomene îngrijorătoare, de exemplu: necunoaşterea competenţelor, dispariţia sistemului tradiţional de inspectori, lipsa concepţiilor privind perfecţionarea şi reciclarea cadrelor didactice, continuă scăderea calitativă a predării limbii române, cu toate că şcolile româneşti primesc subvenţie tocmai pentru că sînt şcoli româneşti. Legea învăţămîntului din '93, modificările acesteia în '96, precum şi programa naţională ce va intra în vigoare în '98 pot aduce încetarea acestei perioade de tranziţie. Pentru învăţămîntul românesc din Ungaria această perioadă nouă va însemna o schimbare la toate nivelurile. Întrebarea este dacă sîntem pregătiţi să facem faţă acestor schimbări.

Învăţămîntul preşcolar şi pregătirea educatoarelor

După cum ştim, institutul din Szarvas n-a corespuns ani de-a rîndul cerinţelor de pregătire a viitoarelor educatoare, atît din punct de vedere al limbii, cît şi al metodicii. De aceste fapte m-am putut convinge personal la angajarea educatoarelor pentru grădiniţele din Chitighaz. Poate nu lipsa de concordanţă dintre specializarea scrisă pe diplomă şi nivelul real al cunoştinţelor de limbă română este cel mai tragic lucru, ci faptul că cele mai multe nu au nici pretenţia de a se autoperfecţiona. De asemenea, şi cursurile de perfecţionare pentru educatoare au fost nepotrivite sau de calitate slabă. În prezent, problema predării

limbii române la Szarvas e rezolvată, dar cunoştinţe metodice studentele nu primesc decît în scurtul timp al practicii pe care o fac la grădiniţe. În momentul acesta al transformărilor ar fi de dorit ca învăţămîntul de pregătire a educatoarelor să-şi găsească un anturaj mai potrivit. Programă naţională pentru învăţămîntul preşcolar, cu atît mai mult unul pentru minorităţi, deocamdată nu există. Dar cînd va apare, probabil va cuprinde numeroase înnoiri de concepţie. Oare grădiniţele noastre sînt pregătite pentru primirea acestora?

În ce priveşte problema cadrelor medii (a supraveghetoarelor) pentru grădiniţe, legea învăţămîntului ar oferi gimnaziului românesc posibilitatea să organizeze un al XIII-lea an de studii pentru pregătirea lor.

Menţionez că după un alt articol al legii învăţămîntului, la liceul românesc limbile străine nu figurează printre materiile obligatorii la examenul de bacalaureat. Adică: în acest caz se recunoaşte că limba română este o limbă străină?!

Din viitorul an şcolar, după toate probabilităţile şcoala superioară din Békéscsaba şi şcoala superioară din Szarvas vor fi unite în aceeaşi instituţie, iar absolvenţii secţiei române vor primi diplomă cu specializare dublă, de educator-învăţător.

Şcolile generale

Legea învăţămîntului cuprinde noţiuni noi în legătură cu funcţionarea şcolilor generale. De exemplu:

– în Ungaria învăţămîntul de bază va cuprinde 10 ani şi se va încheia cu un examen de absolvire;

– limita de vîrstă pentru absolvenţii şcolii generale cu 10 clase este 16 ani, dar nu va depăşi 18 ani;

– conducător de şcoală de minoritate poate fi persoana care are pregătire corespunzătoare, cunoaşte limba minorităţii şi beneficiază de acordul autoguvernării minoritare locale;

– autoguvernările minoritare locale pot să susţină şcoli;

– hotărăşte numărul maxim de ore pe săptămînă pentru fiecare an de studiu în felul următor:

de la cl. 1 la cl. a 3-a:	4 ore pe zi
de la cl. a 4-a la cl. a 6-a:	4,5 ore medie pe zi
de la cl. a 7-a la cl. a 8-a:	5 ore pe zi
la cl. IX şi X	5,5 ore medie pe zi
la cl. XI şi XII:	6 ore pe zi

Prin urmare, în şcolile de minoritate obiectul (domeniul de cunoştinţe) *limba română* şi cel numit *cultură şi civilizaţie românească* nu încape în acest orar decît în detrimentul altor obiecte (domenii de cunoştinţe).

Astfel, dacă elevul dintr-o şcoală românească nu are de gînd să-şi continue studiile la liceul românesc, pentru alte şcoli medii nu va fi destul de pregătit. În plus, vom fi constrînşi să folosim tot la limba română şi orele de care profesorul

poate dispunse liber, dar în acest caz elevii noştri nu vor căpăta atîtea cunoştinţe de limbi străine, de informatică, de matematică etc. ca cei din şcolile maghiare. De această fugă după ore ar scăpa numai şcolile la care predarea în limba română ar cuprinde 80 % din obiecte, dar ştim cu toţii că astfel de şcoli nu vom avea. În prezent, este imposibil de găsit o soluţie corespunzătoare în această chestiune a numărului de ore la şcolile româneşti. Rămîne, deci, întrebarea: cum s-a ajuns la această nepotrivire dintre materialul de predare şi numărul de ore?

Conform legii învăţămîntului în vigoare din 1998, şcolile vor funcţiona bazîndu-se pe noi documente care le va reglementa activitatea. Aceste documente sînt: programul pedagogic („pedagógiai program") care formulează ţelurile educative ale procesului de învăţămînt dintr-o şcoală, programa locală de învăţămînt, care cuprinde domenii de cunoştinţe pentru fiecare an de studii, potrivite cu situaţia şi resursele şcolii respective, mai cuprinde materiile de studiu obligatorii şi facultative, instrumentele şi materiale didactice, seturile de manuale aplicate, modul în care cunoştinţele de limbă română, istorie, geografie, cultură şi civilizaţie pot fi adaptate la numărul de ore obligatorii pe săptămînă.

Pe lîngă alte scăderi, documentele cuprind şi cerinţa ca şcolile cu predare în limba minorităţilor să asigure elevilor însuşirea limbii statului. Ceea ce – dacă luăm în considerare că aceasta e cunoscută de toţi copiii – este un nonsens. Deocamdată nu limba maghiară, ci aşa-zisa „limbă maternă" este în pericol la minorităţile noastre.

Programa pedagogică a şcolii trebuie aprobată de forul tutelar al instituţiei pe baza unei aprecieri formulată de un specialist, de o persoană competentă. În cazul nostru, competentă în domeniul învăţămîntului românesc. Acum dintre specialiştii care vor aprecia documentele locale ale şcolilor româneşti este domnul Diószeghy László, pe care însă nu-l cunoaştem nici ca persoană fizică, nici din punctul de vedere al activităţii în învăţămîntul românesc. Ne întrebăm: după ce criterii este considerat cineva expert al învăţămîntului nostru?

Documentele de bază locale urmează să fie pregătite de fiecare şcoală în parte. După primele încercări timide de „fabricare" a acestora mă tem mult că se va crea un haos. Această presimţire mi s-a conturat şi cu ocazia ultimei perfecţionări de la Giula, cînd majoritatea colegilor a atras atenţia, dar din păcate prea tîrziu, că numărul orelor obligatorii în care trebuie să încapă orele de română din noua programă (NAT), este fixat şi în prezent prin planul de ore din 1993, dar în 1996 acesta încă nu a fost revizuit.

Dealtfel, nu cu ocazia cursurilor de perfecţionare trebuie hotărît în comun numărul orelor de română pe săptămînă, pentru că acest lucru este problema fiecărei colectiv didactic. Numai rezultatele hotărîrilor trebuie confruntate împreună. Şi acesta este un semn că nu prea sîntem pregătiţi pentru transformările care ni se cer.

În programa naţională, principiile de bază – într-o terminologie mai veche: directivele – pentru învăţămîntul de naţionalitate fac a sigură pagină. Ar fi fost potrivit, ca odată cu aceste principii să apară şi programa de bază pentru naţionalităţi, aşa cum au apărut pentru limba maghiară, limbi străine etc.

Acum din cauza nesincronizării învăţămîntului românesc cu programa

naţională, noi avem în vigoare două sau chiar trei programe de învăţămînt. Lipsa simultaneităţii ne obligă să trecem mai repede peste unele faze care ar putea pregăti învăţămîntul nostru pentru o reînviorare.

O concepţie unitară, pregătită din vreme, pe baza specificului şcolilor noastre, şi nu adaptarea la un NAT, care nu ne are în vedere, ne-ar fi putut salva cu 5-6 ani în urmă de la starea de panică şi de neputinţă în care trăim azi. O nouă cerinţă, care va ridica probleme este examenul de definitivat care, conform legii învăţămîntului, este obligatoriu pentru fiecare pedagog într-un interval de 10 ani de la absolvirea examenului de diplomă. Totodată şi pedagogii din învăţămîntul românesc trebuie să urmeze, cel puţin o dată la 7 ani, anumite cursuri de perfecţionare, în urma cărora vor primi un calificativ. Dacă un cadru didactic nu va respecta aceste articole din lege, nu va avea dreptul să-şi continue activitatea. Aceste examene şi cursuri trebuie să fie obligatorii şi pentru cei cu specialitatea română.

În acest scop vin cu propunerea concretă să se înfiinţeze, conform legii învăţămîntului, centre de perfecţionare şi examinare a cadrelor didactice la şcolile superioare din Békéscsaba şi Seghedin.

După programa naţională, teoretic, în Ungaria vor rămîne şi pe mai departe trei tipuri de şcoli româneşti. Dar, absolvenţii institutelor superioare nu primesc pregătirea necesară pentru predarea bilingvă. Din mai multe motive:

– numărul minim al cursurilor de limbă română (5–6) la institutele pentru învăţători şi educatoare;

– lipsa unor metodişti specializaţi, cunoscători ai realităţilor;

– lipsa studiilor metodice în legătură cu alte materii decît româna, predate total sau parţial în limba română (de ex., cîntul, educaţia fizică, mediul înconjurător etc.);

– viitorii învăţători şi educatori nu au posibilitatea de a studia şi de a primi diplomă pentru predarea unei limbi străine;

– viitorii profesori îşi încep prea tîrziu practica pedagogică, iar numărul de ore predate este minim şi nu li se asigură cunoaşterea diferitelor şcoli româneşti din Ungaria;

– ar fi bine ca studenţii de specilitate română să-şi poată întregi diploma cu certificat(e) care atestă că au urmat şi cursuri de translatori, traducători, ziarişti etc.

Şirul problemelor cu care se confruntă învăţămîntul în limba română este lung. Atît de lung, încît unii din comunitatea românească îşi formulează şi întrebarea dacă mai are rost, dacă mai exprimă o necesitate firească la noi acest învăţămînt.

Cu toate acestea, noi, cei cu conştiinţa de pedagog român, trebuie să ne menţinem încrederea profesională în îmbunătăţirea lui.

Florica Santău

Motivul casei în *Poveşti* şi *Amintiri din copilărie*

Dacă tema operei lui I. Creangă rămîne copilăria, particularizarea temei, realizarea ei se face prin motive epice. Acestea pot fi *motivul satului, motivul drumului, motivul jocului, motivul casei.*

Fiind socotită centru al universului existenţial, casa devine din perspectiva memoriei lui Nică centru al amintirii, şi, deci, centru al textului narat. Multe din secvenţele capitolelor I şi II din *Amintiri din copilărie* topografiază simbolul casei pe această structură concentrică, construită prin spaţii orbitale. Ca microunivers, casa reproduce la scară mică structura celuilalt motiv: satul. Însăşi traiectoria pe care o parcurg personajele atît în *Amintire din copilărie* cât şi în *Poveşti* şi *Povestiri* începe şi sfârşeşte în punctul esenţial al casei. Ea dă personajului un sentiment de stabilitate şi robusteţe. Aproape toate personajele îşi încep călătoria de la o casă iar întoarcerea în spaţiu rezervat al casei – o întoarcere şi fizică, dar mai ales afectivă, pe calea memoriei – înscrie o traiectorie circulară, simetrică. Prea puţine cazuri avem de personaje lipsite de acest cămin protector; de ex., *Ivan, leneşul*.

Reconsiderarea atributelor casei se poate face numai după o absenţă fizică din casă sau în momentul de provocare a ieşirii din casă. De aceea scrierea lui Creangă operează cu această structură în două accepţii: *casă* şi *acasă*. Adverbul situativ *acasă* întruneşte calităţile propriu-zise ale casei cu care individul a ieşit din spaţiul respectiv, dar se îmbogăţeşte cu achiziţii din traiectoria parcursă, lărgind sfera dincolo de accepţia intimă a casei.

Călătoriile eroilor lui Creangă parcurg un itinerariu *de la dimensiunea fizică, materială* la dimensiunea mult îmbunătăţită, *spirituală, psihologică* a casei. Când contactul cu casa nu mai este posibil, eroii recurg la memorie şi amintire, ducînd cu ei imaginea neatinsă a casei. Pentru eroul Nică din *Amintiri din copilărie,* casa devine spaţiul memoriei afective, pentru o memorie care a acumulat la maturitate toate treptele devenirii eroului. Secvenţa cu care se deschide partea a doua a *Amintirilor* este una centrală în ceea ce priveşte evocarea casei părinteşti. Tehnica topografierii acestui microunivers redă concentric traiectoria de la apropiat la depărtat. Detaliile care configurează şi semnificaţia casei din acest citat edificator deschid spaţiul spre o arhitectonică circulară a *lumii ca spectacol.*

„Nu ştiu alţii cum sunt, dar eu când mă gândesc la *locul naşterii mele,* la *casa părintească din Humuleşti,* la *stâlpul hornului* unde lega mama o şfară cu motocei la capăt, de crăpau mâţele jucându-se cu ei, la *prichiciul vetrei cel humuit*, de care mă ţineam când începusem a merge copăcel, la *cuptiorul* pe care mă ascundeam când ne jucam noi, băieţii, de-a mijoarca, şi la alte jocuri şi jucării pline de hazul şi farmecul copilăresc, parcă-mi saltă şi acum inima de bucurie! Şi Doamne, frumos era pe atunci, căci şi părinţii şi fraţii şi surorile îmi erau sănătoşi, şi casa era îndestulată, şi copiii şi copilele megieşilor erau de-a pururea în petrecere cu noi, şi toate îmi mergeau după plac, fără leac de supărare, de parcă era toată lumea a mea."

Pornim de la acest citat pe care îl decodificăm şi care ne dă structura concentrică. În primul rând casa din Humuleşti are o semnificaţie existenţială, „locul naşterii mele", aparţine casei memoriei primare care ipostaziază primul moment al copilăriei, stadiul de copilaş. La rându-i, acest spaţiu se structurează spre un alt centru, „stâlpul hornului" deschizând semnificaţia casei spre actul de cunoaştere prin joc al privirii: „Lega mama o şfară cu motocei la capăt de crăpau mâţele jucându-se cu ei. „Un alt detaliu de pătrundere spre centru este „prichiciul vetrei cel humuit" care constituie axul vertical al deprinderii mersului. Sprijinit şi ridicat în picioare de acest element al casei, eroul capătă curajul luării în posesie a lumii prejmuitoare. „Cuptiorul pe care mă ascundeam când ne jucam noi, băieţii, de-a mijoarca" completează arhitectonica interiorului casnic, ca atribut al cunoaşterii prin joc activ şi în acelaşi timp este element spaţial al ascunderii şi pândei. Nu întâmplător, secvenţa aceasta este situată în partea a doua, fiindcă toate aventurile eroului de aici – scăldatul, furtul cireşelor, furtul pupezei – sunt raportate la dimensiunea existenţială şi ludică a casei.

Casa este spaţiul armoniei în joc, al solidarităţii copiilor care o populează. Condiţia menifestării isprăvilor este îndestularea casei, starea de plinătate şi farmec: „Şi, Doamne, frumos era pe atunci, căci şi părinţii şi fraţii şi surorile îmi erau sănătoşi, şi casa era îndestulată, şi copiii şi copilele megieşilor erau de-a pururea în petrecere cu noi, şi toate îmi mergeu după plac, fără leac de supărare, de parcă era toată lumea a mea."

Luată în posesie de copii, casa devine în nopţile de iarnă spaţiul de manifestare al jocului, până la epuizarea atributelor casnice ale casei. Fie că „ridicam casa în slavă", fie că „ne luam la hârjoană şi nu puteam adormi de incuri", eroul humuleştean îşi manifestă cunoaşterea prin aceste jocuri spontane. Textul în discuţie operează şi cu ipostaza umanului care circumscrie universul casei. Pe de o parte familia – mama şi tata – este cea care dă verticalitatea casei, menţinând-o în echilibru, iar pe de altă parte, copiii năstruşnici şi spontani, care încearcă să iasă şi să spargă limitele impuse de cei maturi.

Ieşirile în afara casei, cu prilejul aventurilor lui Nică în sat, din această parte a doua, înseamnă şi raportări ale cunoaşterii primare la cunoaşterea lărgită a altor case care compun satul. Casa natală devine în acest caz loc de refugiu salvator după escapadele lui Nică. Toate aventurile au ca punct de sosire tot casa, care capătă astfel semnificaţia de reper corectiv sau chiar punitiv. Din acest orizont al cunoaşterii altor case fac parte: casa popei Oşlobanu „tocmai din capul satului", casa lui Vasile Aniţei, casa lui"moş Chiorpec, megieşul nostru", casa mătuşii Măriuca. Cunoaşterea lărgită a copilului ieşit din casa natală îi asigură şi o oarecare securitate prin deprinderea unor reacţii şi atitudini salvatoare. Astfel, în secvenţa *La cirese* casa lui moş Vasile, deşi ospitalieră, este interpretată de Nică sub o atitudine simulatoare: „Intru mai întâi în casa omului şi *mă fac* a cere pe Ion să ne ducem la scăldat." Acelaşi element al achiziţiilor în cunoaştere îl reprezintă casa în secvenţa pupezei, când copilul Nică, revenit acasă sesizează un dezechilibru în ordinea verticală a casei: „Când ajung acasă, aflu că tata şi mama erau duşi în tîrg, şi fraţii îmi spun cu spaimă că-i poznă cu mătuşa lui moş Andrei." Restabilirea echilibrului aparţine aici mamei, ca garant al ordinii morale. În

secvenţa *La scăldat* restabilirea echilibrului aparţine iniţiativei eroului, pentru el casa este cămin protector, care impune ordine, ascultare: „Şi scurtă vorbă, văzând că m-am pus rău cu mama, îi giuruiesc că n-oi mai face ce-am făcut. Apoi umblu tot cu binişorul pe lângă dânsa şi nu ies din cuvântul ei nici cu fapta nici cu vorba."

Raportată la casa părintească, casa Irinucăi de la Broşteni îi apare eroului ca expresie a sărăciei. E casa „cocioabă, de pe malul stâng al Bistriţei", un tip de casă ruină care şi anticipă, de altfel, secvenţa prăbuşirii ei cu concursul copiilor. Însăşi situarea ei sub munte este un semn al imprevizibilului. Aventura eroilor care au ameninţat violent casa se rezolvă prin fugă. Un statut asemănător îl are şi casa lui Pavel de la Fălticeni, cât şi a rotarului de la Blăgeşti.

Cu ultimul popas la Iaşi, care ţine de vârsta copilului rememorat, se încheie spaţiul sugerat de *Amintiri din copilărie.* Dincolo de acest univers începe spaţiul *Poveştilor* construit de povestitorul matur, nu de copilul erou ajuns narator al întâmplărilor. Este un spaţiu protector care conservă, protejează miracolul copilăriei. Completăm aşadar schema cu case din lumea *Poveştilor.*

Case ospitaliere, situate pe alte tărâmuri devin în *Poveşti* şi *Povestiri* motive epice. Creangă construieşte şi aici asemenea spaţii în aceeaşi traiectorie circulară. Casa Sfintei Duminici din *Povestea* lui *Harap Alb* sau *Fata babei şi fata moşneagului* se circumscrie aceluiaşi topos al centrului. Din perspectiva cadrului de poveste, cele două case devin spaţii sacre, case imemoriale, ascunse, inaccesibile oricărui muritor. Aşezate fie pe un ostrov, fie în mijlocul unei ape, fie într-o poiană, în mijloc de pădure, asemenea case sunt inundate de o vegetaţie primară, stihială:

„Şi apoi se lăsă lin ca vântul
În ostrovul florilor
La crăiasa zânelor
Minunea minunilor" (Povestea lui Harap Alb)

Sau „trecând printr-un codru întunecat, dă de o poiană foarte frumoasă, şi în poiană vede o căsuţă umbrită de nişte lozii pletoase şi când s-apropie de acea casă numai iaca o babă întâmpină pe fată cu blândeţe..." (*Fata babei.)*

Revenirea eroilor din cele două poveşti la aceste case este similară cu revenirea lui Nică la casa primordială, o permanentă nostalgie a Centrului, cum afirma Mircea Eliade în *Drumul spre centru.* În ambele cazuri, raportarea la casă se face în numele nevoii de înţelepciune sau libertatea nevoii de adevăr din om.

Alte semnificaţii ale casei în *Poveşti* sunt cele legate de atributul morţii. *Casa de aramă, grădina ursului, pădurea cerbului* din *Povestea lui Harap Alb* simulează casa. *Visteria, cuptorul, fântâna* din *Punguţa cu doi bani,* devin sugestii ale casei-capcană, avanposturi ale morţii şi puncte de verificare, vămi din care eroul iese învingător prin şiretlic, dobândind înţelepciune şi maturitate. Personajul care vine aici învaţă să se ferească de rău şi primejdie şi ştie să separe răul de bine.

Elena Muntean

O şcolarizare deosebită

(Începutul învăţământului românesc la Aletea)

Într-o zi frumoasă de septembrie a anului şcolar 1940–41, elevii din clasa a treia a Şcolii Elementare de Stat din Aletea au auzit un zgomot dinspre coridor. Erau la o oră de conversaţie. În momentul următor cineva a bătut la uşă.

– Tessék! – (Poftiţi!) – A grăit regretata doamna învăţătoare Kontur. În clipa aceea s-a deschis uşa şi a intrat în clasă domnul director Nagy László şi un bărbat tînăr, îmbrăcat în haine civile. Iar prin uşa deschisă se vedeau în coridor vreo zece-douăzeci de copii, fete şi băieţi, mai mici şi mai mari, cu ghiozdane, traiste şi săculeţe, în spate sau pe umăr.Noi, elevii clasei a treia, ne-am ridicat în picioare.

– Staţi jos, copii! – A ordonat domnul director. Iar bărbatul cel tînăr s-a reîntors la copiii rămaşi pe coridor şi le-a zis:

– Rămîneţi în linişte!-Noi am împlinit ordinul domnului director, iar bărbatul cel tînăr a închis uşa. Atunci domnul director a grăit astfel:

– Români şi ţigani, ridicaţi-vă! (Se ştie că la Aletea trăiesc ţigani care vorbesc româneşte. După cum ţin minte, pe vremurile acelea, abia mai erau între ei care cunoşteau limba ţigănească.) Vreo şase sau şapte copii s-au ridicat. (Dar nu toţi cei cu limbă maternă română.)

– Vi-l prezint pe domnul învăţător Zăhărie Unk. Cu ziua de azi, el va fi învăţătorul vostru. Să învăţaţi bine şi să vă purtaţi omeneşte şi la el! – A zis domnul director.

Atunci s-a adresat către noi domnul învăţător şi ne-a zis:

– Luaţi-vă rechizitele şi veniţi! – Noi, cei care ne-am ridicat, am plecat după domnul învăţător.

Apoi am mai trecut pe la vreo două-trei clase, dar noi am rămas, de fiecare dată, pe coridor, iar domnul director şi domnul învăţător au intrat.

După ce am vizitat astfel clasele şcolii, ne-a oprit şi a zis:

– Copiilor! Salutaţi pe domnul director! – Dicsértessék a Jézus Krisztus! – (Lăudat să fie Iisus Christos!) Noi copiii am salutat în cor.

– Mindörökké Ámen! – (În vecii vecilor, Amin!) a răspuns domnul director.

Apoi domnul învăţător ne-a ordonat în coloane (înainte fetele, în urma lor băieţii,) şi ne-a condus la Şcoala nouă din Aletea, unde azi funcţionează un cămin social. Acolo ne-a arătat sala noastră, apoi am rămas în recreaţie. Cînd a sunat clopoţelul, am intrat în clasă şi domnul învăţător a zis următoarele:

– De azi, voi sînteţi elevii şcoalei Elementare de Stat din Aletea, secţia română. Cred că ştiţi că aici funcţionează şi o secţie germană. (Eram deja adult, cînd mi-a spus cineva că, după părarea lui, acest fapt a fost, probabil, motivul înfiinţării secţiei amintite. Astfel a dorit Ministerul Învăţămîntului să contrabalanseze diferenţa dintre cele două naţionalităţi conlocuitoare în Aletea. Că doar nu e lucru firesc ca în aceeaşi localitate, o naţionalitate să fie mai preferată decît cealaltă. Poate că ăsta-i adevărul, poate că nu, dar, precum sînt informat, Secţia Română

din Aletea a Şcolii Elementare a fost singura şcoală română de stat de pe suprafaţa patriei noastre după Trianon.)

– Vă rog ca începînd cu ziua de azi să vă trudiţi ca, pe lîngă obiectele obligatorii, să învăţaţi şi limba voastră maternă, adică româna. Eu, învăţătorul vostru, sînt român din Cenadul Unguresc. Sper şi cred că o să ne împrietenim şi o să ne înţelegem. Aşa să fie! Cu asta începem lucrul nostru cel de toate zilele. Vă aduc la cunoştinţă că la începutul şi la sfîrşitul zilei, pe lîngă rugăciunile în limba maghiară, ne vom ruga şi româneşte. Rugăciunea la începutul zilei sună astfel:

Doamne, Doamne ceresc Tatăl,
Noi pe Tine te rugăm,
Luminează a noastră minte,
Lucruri bune să-nvăţăm.
Căci Tu eşti stăpînul lumii,
Şi al nostru Tatăl eşti,
Şi pe toate cele bune,
Numai Tu le împlineşti.

Acum haideţi să învăţăm această rugăciune! – Noi elevii am început să rostim în cor rugăciunea din rînd în rînd, precum ne-o spunea domnul învăţător. Pe cînd a sunat clopoţelul la miazăzi, invitîndu-ne la recreaţie, erau între noi care deja ştiam rugăciunea. Pe aceşti elevi domnul învăţător i-a lăudat, şi le-a spus că sînt copii isteţi.

După recreaţie am intrat din nou în clasă, unde domnul învăţător ne-a povestit pe scurt viaţa lui de pînă atunci şi ne-a cerut ca în ziua ce urmează să ne pregătim şi noi cu o scurtă prezentare.

La sfîrşitul orelor ne-a ordonat să ne rugăm, ca de obicei, ungureşte, iar apoi a zis aşa:

– Copii! Acum spuneţi după mine şi rugăciunea de la sfîrşitul zilei. – Cu asta a început următoarea rugăciune pe care noi am rostit-o în cor, după cum am auzit:

Toţi cu inima curată,
Doamne ţie-ţi mulţumim,
Că ne-ai ajutat şi astăzi,
Lucruri bune să-mplinim.
Dă-le Doamne sănătate,
La surori, fraţi şi părinţi,
Să ne crească în iubire,
Oameni buni, isteţi, cuminţi.
Dă-ne Doamne pace-n lume,
Om cu om să se-nţeleagă,
Dintre rîndurile noastre,
Duşmănia toată scadă.

La urmă ne-am încolonat şi, după salutarea obişnuită în limba maghiară, am plecat cu toţii acasă, unde cei mai mulţi dintre noi am povestit cele întîmplate la şcoală.

În ziua următoare nu au venit toţi cei şcolarizaţi. În locul lor au venit cîţiva părinţi, au vorbit cu domnul învăţător pe coridor, apoi au plecat la treburile lor. Noi, elevii cei de faţă, ne-am prezentat fiecare. Ne-am spus numele, în care clasă umblăm, unde locuim, numele şi ocupaţia părinţilor şi aşa mai departe. După sfîrşitul orelor, mergînd către casă, ne-am dat seama că unii dintre cei şcolarizaţi ieri s-au reîntors la clasele unde au umblat pînă atunci. Vreo două-trei zile, domnul învăţător a rămas cam trist. După cîteva zile, apoi, au început să vie alţi copii, mai ales în clasele întîi şi a doua. Copiii de pe la sălaşe, ba chiar şi cei din sat, care nu vorbeau încă aşa de bine limba maghiară. Peste două-trei săptămîni, efectivul elevilor la secţia de română se apropia sau poate şi trecea de numărul patruzeci, dacă ţin bine minte. Între timp, domnul învăţător al nostru s-a început de lucru. În primul rînd a decorat clasa. A pregătit tablourile celor două alfabete (maghiar şi român) şi le-a aşezat în faţa elevilor.

Apoi a mai pregătit tablouri despre animale sălbatice şi domestice, despre păsări, despre fructe, despre oraşe din ţară şi lume, despre scriitori vestiţi, despre personalităţi istorice şi cine mai ştie despre ce. Cu tablourile acestea a înfrumuseţat pereţii albi. Sub crucea cu corpul, care se găsea în faţa băncilor cu copii, a aşezat o înscripţie: – De ce-l superi? Nu înjura! Pe pereţii liberi a aşezat hărţi geografice şi istorice. Aşa că sala clasei era frumoasă şi aranjată bine.

Între timp ne-a sosit şi cartea de limba română, cu titlul *Abecedar şi carte de citire*, editată la Cluj. În această carte se găseau lecturi, poveşti, snoave, poezii, cîntece şi multe altele. După cum ţin minte, această carte a fost răsfoită cu plăcere şi de adulţi şi tineri care au terminat deja şcoala elementară.

Redau aici o poezioară, pe care am învăţat-o prima dată din această carte:

MARŞUL MOLDOVEI

Drum bun, drum bun, toba bate,
Drum bun bravi băieţi.
Cu sacul legat în spate,
Cu armele în mîini
Fie zi cu soare sau cerul noros,
Fie ploi-ninsoare, noi mergem voioşi.

Drum bun... (repetaţi primele patru rînduri!)
Fie la paradă, fie la război,
Toţi în şir grămadă, vesel mergem noi.
Drum bun... etc.
Steagul filfiiască, pentru el trăim,
Ţara să-nflorească, pentru ea murim.-

Sau să mai redăm o snoavă, tot din cartea aceea:

– Un cioban întreabă un călător:
Măi ortace mînca-u-ai caş?
Cît un vrăjmaş!
Da urdă?
Cît de multă!
Dar jintiţă?
Da, cu o tigăiţă!
Şi cu oile te-ai duce să le păzeşti?
Acum să-ţi mai răspundă şi altul!

Sau un cîntec minunat al cărui text era următorul:

– Dorule, o boală grea,
Treci de la inima mea.
C-aşa trec zilele mele,
Ca şi apa prin vîlcele.
Ş-aşa trece gustul meu,
Ca şi apa prin părău.

Ajunge-mă Doamne-ajunge,
Să mă sui cu boi în ciunge.
Să fac frunze păturele,
Ca poalele nanei mele.

Tot în acest timp, domnul învăţător a început să întărească disciplina. La început cu vorbe convingătoare, dar cînd era necesar şi cu severitate, ocazional chiar şi cu pedepse trupeşti. Precum se ştie, pe timpurile acelea erau permise şi aceste metode. În cazuri criminale, se folosea şi de vergea. Primeam lovituri în palme, pe unghii, dar cîteodată şi pe fund. Din cînd în cînd eram pedepsiţi şi cu cîte-o palmă-două. Au trecut vreo două sau trei luni pînă cînd metodele amintite şi-au pierdut necesitatea. Nu mai era lipsă de ele. Efectivul elevilor s-a obişnuit cu faptul că în această secţie nu se poate face treabă numai cu răspundere. Deci, am început să învăţăm cu toţii conform capacităţii noastre individuale. La inştiinţarea de crăciun şi paşti, vreo doi, trei elevi au primit din „sîrguinţă" calificarea de insuficient, dar la examen (afară de cei care au lipsit mult) am fost promovaţi cu toţii în clasele mai mari...La secţia noastră umblau copii din clasa întîi pînă în clasa a cincea. Instruirea era neîmpărţită. Obiectele de predare erau: religia, limba maghiară şi română. La fiecare limbă: conversaţie, citire, scriere, compunere şi gramatică. Am mai învăţat aritmetică şi geometrie, ştiinţe naturale, economice şi casnice, desen, cînt, lucru manual şi educaţie fizică. Începînd cu clasa a cincea, aceste obiecte au fost completate sau înlocuite cu geografia, istoria, chimia şi igiena. Religia a fost ţinută de regretatul preot Petru Mişcuţa din Chitighaz, în fiecare joia, între orele zece şi douăsprezece. Obiectele de sîrguinţă (cînt, desen, educaţie

fizică, lucru manual) se ţineau împreună, cu ajutorul domnului învăţător. Dumnealui ordona, controla, corecta şi aprecia munca noastră. La obiectele notorice (Limba maghiară şi română, Aritmetică, Geografie, Istoria etc.) cu o grupă se ocupa în mod direct, iar cu celelalte indirect, aceasta din urmă primea teme particulare. Grupele aveau cîte doi conducători dintre elevi, a căror datorie era să ajute şi să controleze pe ceilalţi. Cînd ajungea, plimbîndu-se printre bănci, la o grupă, domnul învăţător controla şi corecta munca individuală. Apoi se apuca

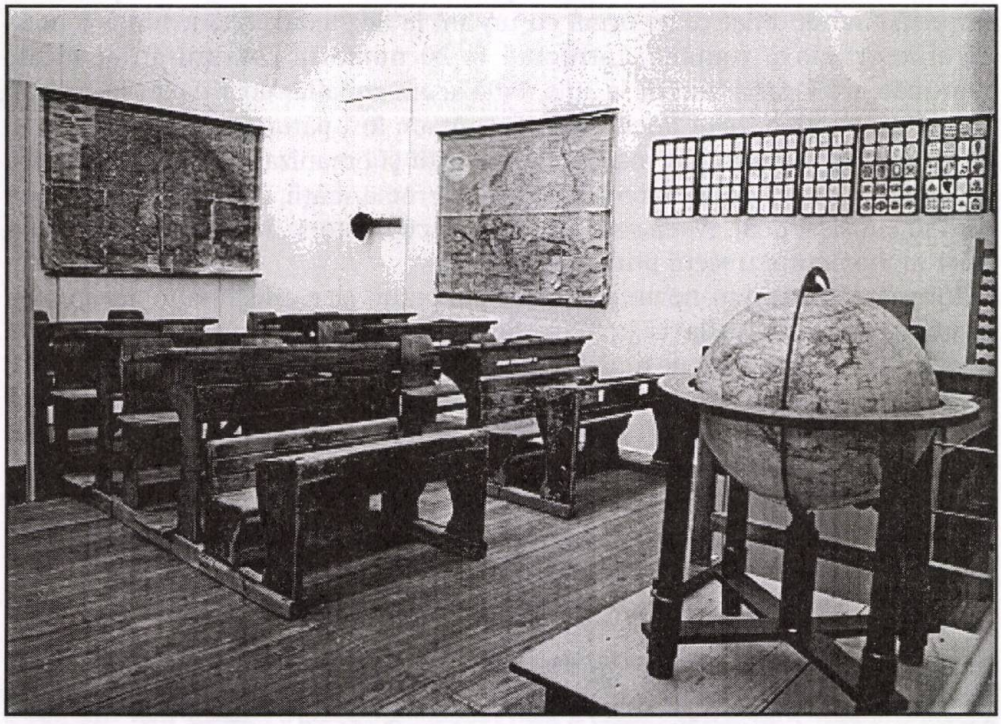

să se ocupe cu grupa aceea în mod direct. Nu mai ştiu precis cum şi ce făcea, dar trebuie să mărturisesc că lucrurile mergeau foarte bine. Majoritatea elevilor umbla cu drag la această secţie, însuşeam multe şi frumoase cunoştinţe necesare şi folositoare. Îmi amintesc cu drag de orele de istorie, geografie şi citire din clasa a cincea. De-abia aşteptam să se înceapă. Îmi făceam temele repede, apoi ascultam cu devotament. Cred că obiectele amintite aici le-am îndrăgit şi prin ele am însuşit cunoştinţe interesante. La sfîrşitul anului, secţia noastră a dat examen la educaţie fizică, la care, sub îndrumarea domnul învăţător, mie mi s-a oferit prilejul de a dirija o oră, avînd oaspeţi (mai ales mămice), părinţi şi pe domnul director. Cei de faţă au fost foarte mulţumiţi de cele văzute. La sfîrşitul anului, în majoritate, am fost mulţumiţi cu rezultatele obţinute şi cu notele primite. Precum ţin minte, aproape nimeni nu a părăsit secţia noastră, din contră, în anul următor s-au înscris şi alţi elevi.

Dar anul următor e tema unei alte scrieri.

Petru Popuţa

O nouă comunitate ortodoxă română

(Încercare inedită la Seghedin)

De la un timp, e tot mai evident faptul că numărul românilor din Ungaria arată o tendinţă de scădere, proces ce se observă şi la comunităţile noastre ortodoxe. Tocmai de aceea, pentru mulţi dintre cititorii rîndurilor de faţă a fost o surpriză cînd au aflat că în urmă cu un an, la Seghedin, a laut fiinţă o nouă parohie ortodoxă română, întregind la 20 numărul comunităţilor locale aparţinătoare Vicariatului de la Jula. Pînă acum am aflat doar de la istoriografi modul depunerii bazelor unei biserici; acum am fost părtaşii unei mici minuni. În ultimii ani s-au format mai multe asociaţii şi organizaţii şi în comunitatea noastră românească de la extremele vestice ale românităţii, dar la înfiinţarea unei parohii am visat doar. Părea ceva atît de grav, cu iz istoric, încît ne-am intimidat chiar în momentul trecerii prin minte a ideii.

Totuşi îmbărbătîndu-ne unul pe altul, am pornit pe o cale fără întoarcere. S-a făcut un sondaj şi s-a aflat că în cercul românilor din Seghedin există exigenţa de a participa măcar o dată pe lună la Sfînta Liturghie de duminică. Am fost într-o situaţie avantajoasă, pentru că în oraşul nostru există deja o comunitate ortodoxă istorică, cea a sîrbilor, şi una mai recent înfiinţată, a maghiarilor de această credinţă. A părut pentru noi un lucru firesc să apelăm la ajutorul confraţilor sîrbi, unde am fost ascultaţi şi, astfel, în ultima duminică a lunii ianuarie 1995, în Biserica Ortodoxă sîrbă din Seghedin au răsunat glasurile Liturghiei bine conoscute, din Sfintele Lăcaşe ale locurilor noastre natale. Martorii acestor momente au fost cam 50 de credincioşi, întruniţi doar pentru această ocazie.

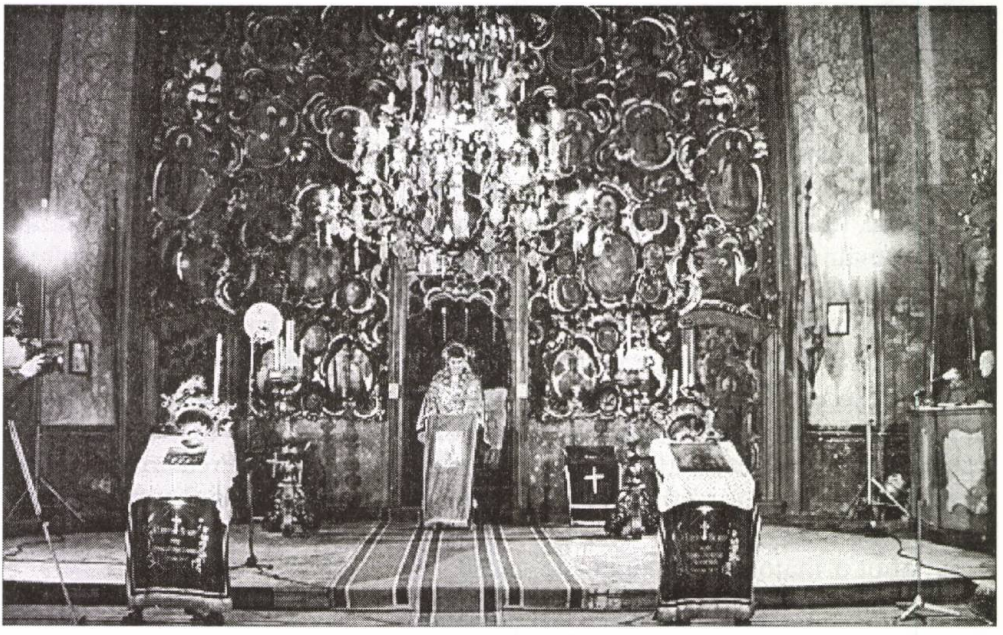

Ce a fost inedit în acest lucru? Parohii s-au mai întemeiat, dar în ultimi 50 de ani n-am trăit un astfel de precedent. Noutatea constă în faptul că la Seghedin s-a încercat pentru prima oară să se formeze o comunitate românească ai cărei membri sînt deopotrivă români originari din Ungaria şi români veniţi din România în ultimii ani şi care şi-au găsit o a doua patrie pe malul Tisei. Chiar la înfiinţarea oficială a parohiei s-a ţinut cont de această realitate pentru că, în mod conştient, şi comitetul bisericesc a fost constituit în mod egal din credincioşi originari din ambele ţări. Aceasta însă este numai o formalitate, pentru că comunitatea nu înseamnă doar conducerea acesteia. Poate tocmai faptul că toţi sîntem originari din alte părţi a făcut, pe lîngă dorinţa comună de a practica religia noastră, ca după un an să se contureze o comunitate şi mai numeroasă. Încep să se dizolve rezervele, prejudecăţile. Registrele parohiei din Seghedin, în anul 1996, însemnează o cununie şi 3 botezuri, ca mărturie că a început ceva. Deocamdată, fără biserică proprie, fără imobile şi fără orice fel de avere se ţin Sfintele Liturghii. Chiar fără aceste bunuri materiale, credincioşii ortodocşi din Seghedin dispun de toate motivele necesare pentru a-şi practica credinţa departe de biserica-mamă, reproducînd-o pe aceasta pentru urmaşi într-un loc nou şi în alte condiţii. Nu este uşor să pui temeliile unei noi comunităţi bisericeşti, dar nici nu este atît de greu ca să nu se fi meritat să încercăm.

Ştefan Crâsta

Foto. Gurzău

Răspîndirea religiei baptiste în comunele româneşti: Chitighaz, Cenadul-Unguresc, Micherechi, Apateu şi Crîstor

(fragment din studiul „Pagini din istoria baptiştilor români din Ungaria")

Credinţa baptistă pătrunde pe teritoriile locuite şi de români în anul 1871. Fireşte, cînd este vorba despre răspîndirea unei religii nu ne putem opri la o singură dată. Trebuie să ne gîndim la un proces de lungă durată: de la primii baptişti români pînă la întemeierea bisericii baptiste române. Este vorba, deci, de o perioadă de mai multe decenii, cuprinsă între anii 1870 şi 1910.

Prima mică grupare de acest gen s-a aflat la Salonta-Mare. Fiind puţini la număr, cca. 8-10 persoane, la început s-au adunat la case particulare şi au studiat Biblia într-un mod aparte, pînă acum neobişnuit. Părăsind riturile bisericii ortodoxe, pentru vestirea evangheliei au folosit o metodă simplă, puritană: tălmăcirea Bibliei. Aceasta înseamnă că după citirea unui pasaj din Cartea Sfîntă, a urmat o explicaţie mai aprofundată şi cînd se rugau nu rosteu rugăciunile obişnuite şi învăţate din copilărie în Biserica ortodoxă, ci fiecare persoană a încadrat în rugăciune cîteva din acele învăţături pe care le-au primit din tema respectivă, iar melodiile pe care le cîntau nu s-au legat strict de un Serviciu Divin, pentru că ele puteau fi cîntate aproape la fiecare întîlnire a acestui cerc. *„Din acest grup făcea parte Mihai Cornea şi Mihai Tóth"*. Mai tîrziu a sosit pe aceste teritorii şi Anton Novak, colportorul de biblii şi s-a ataşat lor. Acest pas are importanţă pentru că el a venit din Viena, unde baptismul a cucerit deja un teren mai mare, şi fiind angajatul Societăţii Biblice Britanice i-a putut ajuta pe membrii recent convertiţi cu sfaturi în ceea ce priveşte răspîndirea noii religii şi nu în ultimul rînd în interpretarea corectă a Bibliei. Aici ţin să remarc un lucru foarte important din punctul de vedere al nostru: Novak a fost german, însă cunoştea destul de bine atît limba maghiară cît şi cea română. A avut nevoie de ambele limbi, pentru că în partea aceasta a ţării au convieţuit românii cu maghiarii. Scopul acestui grup a fost de a vesti cît mai intensiv religia aceasta, neluînd în considerare diferenţa etnică. Apostolii s-au adresat către oamenii cei mai simpli, indiferent că au fost maghiari sau români. Pentru propagatorii baptismului cunoaşterea limbii celuilalt popor a fost doar un mijloc care a servit răspîndirea religiei respective şi pentru că munca aceasta a început în primul rînd între ţărani, vestitorii evangheliei a trebuit să folosească un limbaj foarte simplu, inteligibil şi, în cealaşi timp, convingător. Cu botezul acestui grup mic de naţionalitate maghiară din Salonta-Mare a început adevărata muncă de răspîndire. În satele locuite şi de români munca de pionierat se leagă de numele lui Mihai Cornea. În comunele Chitighaz, Cenadul-Unguresc şi Crîstor, el a predicat şi i-a botezat pe primii credincioşi convertiţi la noua religie. Din care confesiune s-au desprins primii baptişti ai comunelor respective? Românii au constituit aici o majoritate considerabilă în perioada de care vorbim. Prin urmare, pînă la apariţia baptiştilor, românii au

practicat în cea mai mare măsură religia ortodoxă. Nu trebuie uitat nici faptul că în epoca aceasta deja au existat şi biserici greco-catolice. Pentru a avea o imagine aproximativă despre diversitatea locuitorilor după religie, să urmărim cu atenţie tabelul următor care cuprinde date referitoare la Chitighaz:

rel. / anul	ortodocşi	catolici	greco-cat.	reformaţi
1881	**2232**	**946**	**3**	**61**
1891	**2467**	**1090**	**4**	**63**

Diagrama nu conţine religia baptistă, pentru că ea apare în acest sat doar în anul 1893, cînd se vor boteza 10 persoane. Ce putem observa? Sînt două religii mai mari – cea ortodoxă şi cea catolică – predominante în viaţa creştinilor din acest sat. Manifestările formale, simbolurile (liturghiile, riturile) joacă un rol foarte important în aceste două religii şi de aceea totul pare a fi mistic şi teatral. Cu apariţia noii credinţe (baptismul) toate aceste elemente dispar şi în centrul Serviciilor Divine va primi locul primordial interpretarea Sfintei Scripturi. Baptismul în comuna Chitighaz, dar şi în celelalte sate s-a încetăţenit în primul rînd între români. Exemple contrare pot fi date în comunele cercetate de mine pînă acum doar din Crîstor şi Apateu, unde cei mai mulţi baptişti au părăsit religia reformată. Dar, pînă pe la anii 1940, în ambele localităţi Serviciul Divin se desfăşoară în două limbi. O întrebare evidentă apare totuşi: De ce religia aceasta s-a răspîndit în mai mare măsură între români? În primul rînd pentru că i-au putut influenţa mai uşor, în al doilea rînd pentru că s-au înşelat în biserica ortodoxă. Cauza înşelării se despinde şi din următorul articol de ziar.

Din Micherechiu

Vesti rele vin din comuna Micherechiu, în Bihor, despre preotul de acolo N. Rocsin. Ni se scrie că acest preot aşa de mult şi-a uitat de chemarea sa şi de neamul său, de e în ceartă cu mai întreg satul. El sfădeşte pe oamenii care citesc „Tribuna" şi „Foaia Poporului" şi s-a pus în duşmănie la alegerea de jude cu toţi oamenii, aşa cît la Crăciun de abia 20–30 inşi s-au dus la biserică, iar în preziua sf. botez 180 de familii n-au primit preotul cu crucea în casa lor.

E nespus de sfîşietoare această vrajbă între preot şi turma sa. Mai marii părintelui Rocsin ar trebui să ieie aminte aceste lucruri."

(Foaia Poporului /Sibiu/1897/Nr. 75)

Faptul că preotul ortodox s-a ocupat de politică, a devenit agentul guvernului Tisza-ist, l-a înstrăinat de poporul său, a pierdut încrederea creştinilor şi, prin urmare, cum reiese şi din articolul citat, au protestat în felurite moduri; nu au participat la liturghii, nu au primit preotul în casele lor, iar urmarea cea mai gravă a fost convertirea creştinilor ortodocşi la religia greco-catolică. În acest articol nu este amintit, dar este ştiut că mulţi au trecut la baptişti. Fiind deziluzionaţi, oamenii au putut fi influenţaţi mai uşor la convertire, deci aceste două motive sînt într-un raport de subordonare.

Să vedem, dintr-un alt articol, care a fost însă reacţia bisericii ortodoxe la răspîndirea baptismului.

„Un preot brutal

În multe cazuri sunt fraţii noştri neliniştiţi cu tot cu copii lor de brutalitatea mai ales a preoţilor. Sunt însă aşa locuri, unde ei să amestecă, şi fac durere şi necaz la fraţii noştri.

Despre aşa un preot brutal, am căpătat cunoştinţă cu cîteva săptămîni mai nainte, petrecînd în comuna Kétegyháza. Şi cu anii mai nainte era, că copiii pocăiţilor nu erau suferiţi în şcoala confesională română. Acolo au fost ei bătuţi şi scoşi afară, acuma însă după aşteptare, au căpătat ei şcoale de stat. În aceasta umblă copii amestecaţi, ca şi în alte locuri. Acuma dară, umblă preoţii şi în şcoale de stat, ca să înveţe religie. Şi în Chitighaz, după cum am înţeleş, trebuie să fie preotul B. foarte religios, că numai puţine zile sînt în săptămînă, în cari n-ar merge, să fie la şcoală. Noi ştim, că preotul merge pe săptămînă o dată sau de două ori – mai mult nu ca să înveţe religia. Cu aşa ocaziune a bătut o dată o fată unuia frate, pentru care a fost pedepsit! Acuma însă în zilele trecute, a bătut pe un fiu a fr. D. cu trestia în mînă, şi pe al doilea, tot acestui fr. l-a pus cu sila pe genunchi, şi nevoind acela a se pune de bună voie, l-a izbit cu piciorul de pămînt. Şi învăţătorul primi toate aceste cu tăcere. Ba, şi el ameninţat cu bătaie. Toate cestea s-au făcut pentru că nu au urmat aceia poruncă, aşi face cruce. Apoi a mai ameninţat preotul toţi copiii, arătîndu-le cu briceagul, că le va tăia limba, dacă vor mai sudui! Au nu este leac pentru aceasta cît e ţara de mare? Cristos – a cărui serv se numeşte preotul B. – nu a învăţat religia în aşa mod."

Acest articol a apărut într-un ziar baptist. Ce se poate observa la prima citire? Prin tonul revoltat al „ziaristului" am putut face cunoştinţă cu atitudinea bisericii

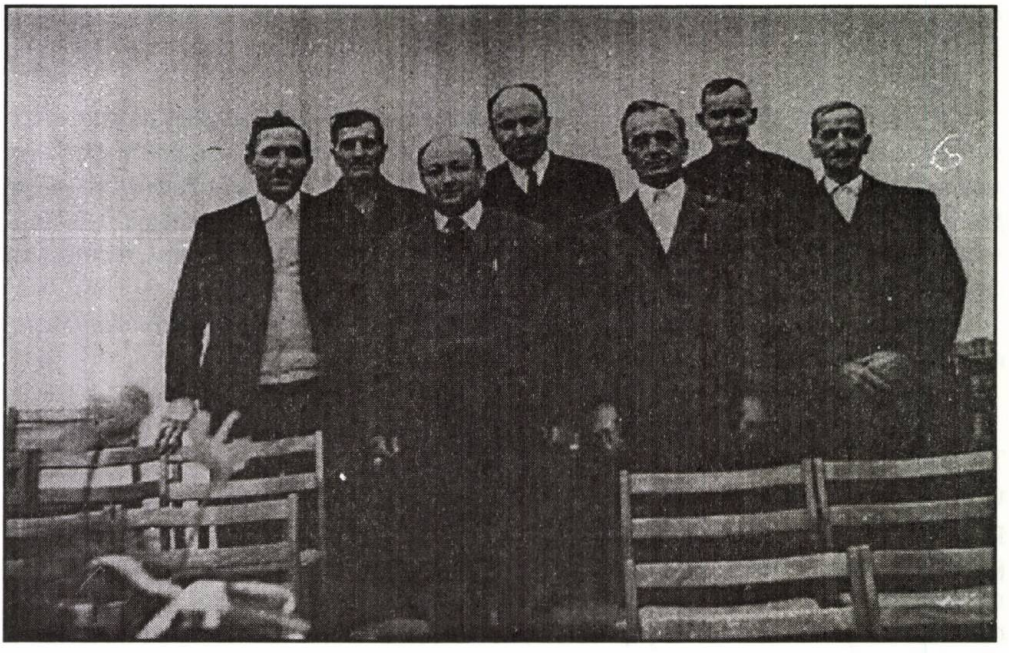

Predicatori baptişti români

ortodoxe faţă de religia nouă care era prea favorabilă. Sfînta Biserică, dacă n-a putut împiedica în mod direct pătrunderea şi răspîndirea pocăinţei, s-a folosit de metode indirecte. Insultarea copiilor la şcoală era egală cu insultarea părinţilor şi prin aceasta au încercat să pedepsească credinţa baptistă. Forţa şi cruzimea stîrnea ură, nesupunere şi protestare din partea baptiştilor. Intoleranţa religiei ortodoxe ducea la o „luptă nepronunţată" între aceste două confesiuni. Din atitudinea învăţătorului putem constata încă un lucru: el a trebuit să se dea întotdeuna de partea preotului, n-a primit cinste egală cu popa, deşi el aparţinea păturii intelectuale. Astfel, ierarhia care predomină în biserica ortodoxă a avut influenţă şi în societatea laică.

Iar acum, să vedem care a fost părerea ţăranului în legătură cu această situaţie.

„Din părţile Chişineului

(...) Am schimbat vorbe cu un ţăran inteligent din fruntaşa comună Chitighaz, de la care am auzit unele lucruri jalnice, la auzul cărora m-am scîrbit în suflet, şi pe care nu le pot tăcea, ci îmi ţin datorinţa să le dau publicităţii.

Îmi spunea bietul om cu lacrimi în ochi, că şi la ei şi-a ridicat capul hidra cea spurcată secta nebună a baptiştilor (năzăcuşi, porecliţi altcum şi „pocăiţi", sau după cum îi numesc foarte bine nemţii din Aletea „potcoviţi")

Aşa se vede, că aceşti lăpădaţi s-au înstrăinat de Sf. Biserică, precum şi de naţiune; preot nu le trebuie, de cruce fug,(...)Vorbesc de rău chiar pe părinţii lor dacă sunt statornici în credinţa strămoşească, ba ce e mai mult, îi şi bat. Poartă gazete ungureşti redactate de nişte „potcoviţi" unguri din Pesta.

Calendare româneşti nu le trebuie, ci îşi cumpără calendare scrise în limba străină şi redactate de pocăiţi.(...)

„Apostolii" lor cari propovăduiesc prin sate, sunt oamenii din pătura cea mai de jos a poporului, decăzuţi materialiceşte cît şi moralmente; (...) Mai mulţi dintre ei au fost cîndva epitropi parohiali ori culturali, dar furînd banii şi fiind siliţi să-i restituiască, acum s-au lepădat şi se răzbună pe sfînta biserică. Aud, că la Macea şi Curtici sunt de aceştia. (...)

Tot de la acest ţăran fruntaş din Chitighaz am auzit, că un om de acolo, care are un fecior însurat numai de 2 ani, văzînd că feciorul lui s-a lăsat înşelat de „potcoviţi",l-a rugat să se abată de gîndul cel prost, căci din contră îl dă afară din casă. Feciorul (...), s-a dat cu el la ceartă, (...)

Judele comunal (...) în loc să mîngîie pe bietul tată, l-au dojenit, şi i-a zis să deie feciorului pace şi să nu-l dezbată, căci umblă în loc foarte bun, deoarece "pocăţii" se roagă şi cîntă foarte frumos, şi de-ar ştie el cît de bine e la adunare, apoi şi el s-ar lăsa de legea cea veche şi s-ar duce cu el,(...)

Tot de la acest om din Chitighaz am auzit că vreo cîţiva din biraiele satului au dat spate bisericii(...)"

Pasajele citate ale acestui articol pot fi comentate din mai multe aspecte:

1. rolul limbii şi identităţii naţionale în religia baptistă
2. cauzele diferite care au pricinuit formarea acestei credinţe.

Să vedem, deci, primul aspect: Din punctul de vedere al neconvertiţilor, baptismul a fost egal nu numai cu înstrăinarea de la biserica mamă, ci şi cu părăsirea limbii şi identităţii. Dar, a face cunoştinţă cu un alt cult nu întotdeuna

înseamnă depărtarea de la neamul tău. Aceasta poate fi dovedită prin mărturisirea adunărilor baptiste enumerate la începutul acestui capitol. Am pregătit un chestionar care conţine printre altele şi următoarea întrebare: În ce limbă se desfăşurau Serviciile Divine? Am primit astfel de răspunsuri: Chitighaz – 90% în limba română, Micherechi – 100% în limba română, Apateu – 50% în limba română şi ca excepţie, Crîstorul, unde totul se desfăşura în limba maghiară. Ce înseamnă că Serviciul Divin se desfăşoară în limba română? Predicatorul dă explicaţii biblice româneşte, se roagă româneşte, cîntă şi citează poezii tot în limba română. Un alt exemplu care dovedeşte importanţa limbii este imatricularea - şi în acest caz au procedat în limba română. O altă dovadă poate fi că creştinii baptişti au căutat relaţiile mai mult cu comunităţile româneşti cum este de exemplu Macea, Socodor, Nădab, Cenadul-Unguresc...

Deschiderea românilor baptişti şi spre unguri este cauzată de faptul că, în general, religia baptistă s-a aflat într-un proces de organizare, ca să corespundă cerinţelor statale, pentru a fi recunoscută ca o religie oficială.

Aspectul al doilea: de mai multe ori a fost amintită viaţa anterioară, starea socială şi materială a convertiţilor. Putem constata că marea majoritate a membrilor din această biserică au aparţinut ţărănimii, dar s-au ataşat la ei unii dintre fruntaşii bisericilor ortodoxe şi mulţi dintre conducătorii satelor.

Din ce cauză a cîştigat un teren atît de mare religia aceasta între românii din Ungaria? Nu este uşor de răspuns. Este o problemă foarte complexă, în care nu atît evenimentele istorice şi sociale referitoare la românii din Ungaria trebuie să le luăm în considerare, ci viaţa şi comportamentul acestei naţionalităţi. Din cercetările făcute pînă acum reiese că *dezamăgirea* pe toate teritoriile vieţii i-a stimulat pe românii de pe meleagurile noastre să convertească la religia baptistă.

Anamaria Brad
studentă

La apariţia acestor rînduri, calendarul ne-a îndepărtat mult de la cele mai mari sărbători ale iernii. Din unele scrieri primite la redacţie reiese însă că în suflete continuă să rezoneze viu atmosfera generatoare de gînduri şi sentimente bune a praznicilor trecute. Evocînd şi cîteva zile care vor fi sărbătorite de aici încolo, ele parcă ne îndeamnă să preluăm şi noi, cititorii, aceleaşi gînduri şi sentimente. În orice caz, ni le dorim.

Ospitalitatea

(mesajul poetului Ioan Alexandru către Gheorghe Petruşan - ianuarie, 1997)

De Bobotează, de Botezul Domnului, umblă preotul cu crucea prin sat. Este obiceiul la români de a nu mînca pînă vine preotul cu crucea. Feciorii din casă pregătesc drumul preotului de la o casă la alta:dacă a nins peste noapte, înlătură zăpada.

Preotul intră în casă, întreabă ce mai face bărbatul, dacă nu e acasă, şi cum vă mai merge. Îi întreabă pe cei mici cum merge cu învăţătura. Diaconul cîntă „În Iordan botezîndu-Te Tu, Doamne", iar preotul ia apa sfinţită dintr-o cofiţă de lemn şi stropeşte pereţii casei: stăpîna casei trece o lumînare din mînă în mînă celor ce sînt stropiţi pe cap cu apa sfinţită. Apoi, la sfîrşit, lumînarea este îngropată în hambarul cu grîu, pentru buna rodnicie a anului. Apoi e poftit părintele la masă, unde sînt aduse toate bunătăţile de care dispune omul. De altfel, oricine ar intra în casă, de sărbători sau oricînd, este poftit la masă. Ospitalitatea e foarte veche. Prin asta am rezistat în timpul iobăgiei şi cînd ospitalitatea a fost călcată în picioare, au pornit răscoalele. Se ştie că răscoala lui Horea a pornit cînd cinstea casei lui a fost călcată în picioare.

Să nu uităm bunele rînduieli ale strămoşilor noştri care, primindu-i pe străini cum se cuvine, se supuneau unor canoane de sus, făceau ce a făcut Avraam:l-au primit pe Dumnezeu în casa lor.

Ioan Alexandru

În vara anului 1994, lîngă Arad,

poetul Ioan Alexandru a fost doborît de o boală cumplită. A fost adus în Ungaria, la Seghedin, aici i-au salvat viaţa. În zilele petrecute în oraşul de pe malul Tisei, am fost alături de dînsul şi de familia dumnealui. De cînd, la începutul lui august 1994, a fost transportat la un institut de reabilitare din Germania, trăim în speranţa refacerii sănătăţii marelui poet. Se pare că nu în zadar! Căci rîndurile de mai sus sînt formulate de un om care, timp de două zile, s-a zbătut în ghearele morţii. Sînt semnate de mîna Lui! Ecce homo!

Gh. P.

Ars poetica

Nu pot rosti nici un cuvînt curat
Netrecut prin lacrimile toate
Cred că sînt mai neajutorat
Şi mai sărac din cîte-au fost create

Iar pînă la ele să ajung
Ce sbatere şi frîngere de sine
Stele şi isvoare toate plîng
Pînă plînge sufletul din mine

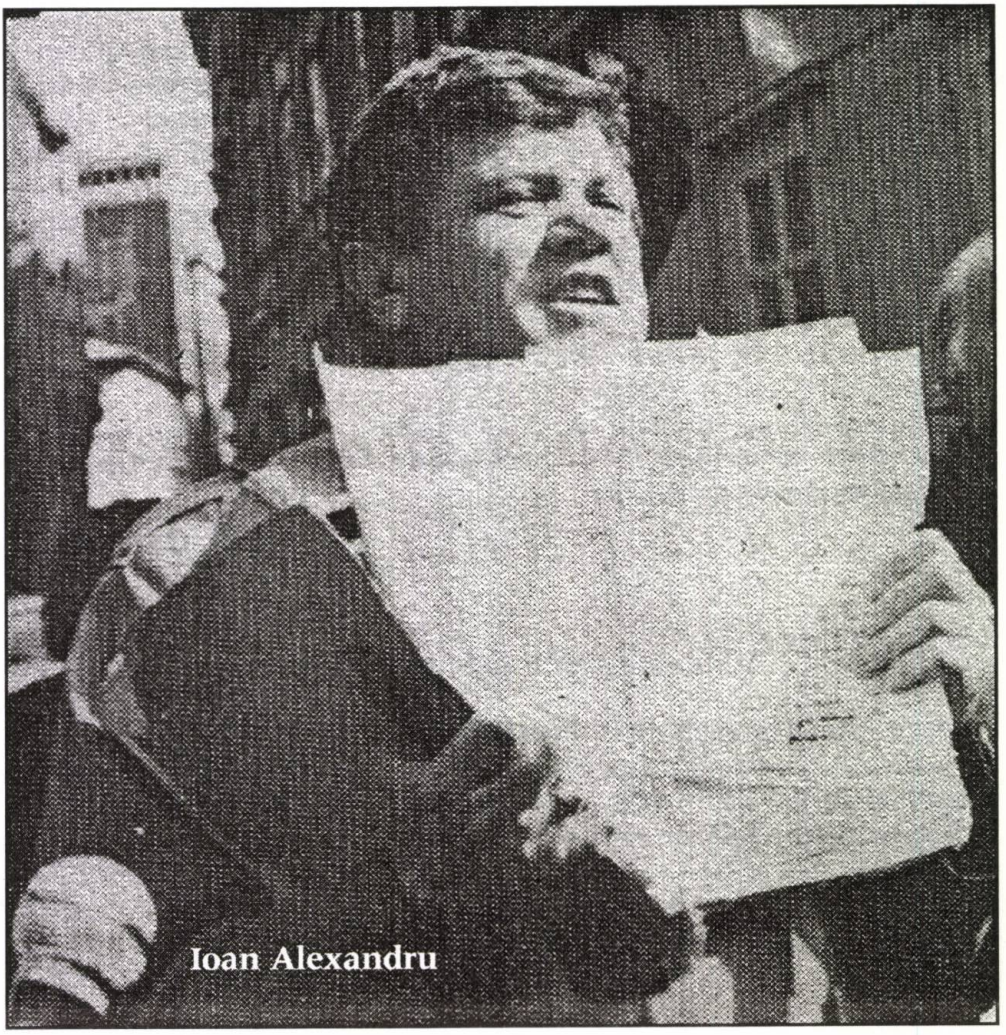

Ioan Alexandru

Concert de colinde

Dintre puţinele strune pe care mai pot cînta semenii noştri întru limbă şi spirit, cea mai folosită este cea culturală. Deşi cultura noastră este în ultimul timp o cultură de laborator, formaţiile menite s-o servească o pot transforma uneori în strigăt al identităţii, al setei de identitate. Mijloc de regăsire şi armă totodată, arta devine un arhanghel mai ales cînd foloseşte un limbaj universal cum este muzica.

Comunităţile româneşti din Ungaria – tradiţionale mai întîi, altele formate în jurul unui scop comun iar altele înfiinţate de legi – sînt pînă azi, în general, închise, ca şi cum membrilor lor le-ar lipsi instrumentul comunicării şi al cooperării. În ultimii ani a luat avînt o mişcare ce pare a fi un liant acceptat, care face legătura între segmentele vieţii noastre de minoritate. Este vorba de *Corul românesc din Jula*, o formaţie care după cîţiva ani de muncă asiduă a reuşit să-şi creeze o personalitate aparte. Alcătuit din pedagogi, preoţi, elevi ai liceului românesc, sub profesionala conducere a lui Gheorghe Flueraş, acest ansamblu coral, încearcă să spună prin însăşi existenţa lui, mai mult decît mesajul muzical. Răspunzînd invitaţiilor lansate de diverse asociaţii, la diverse ocazii, corul românesc este poate cea mai închegată structură a românilor din Ungaria.

Nu ştim de cîte ori au răsunat colinde româneşti în clădirea principală a şcolii superioare din Seghedin. Noi le-am auzit înaintea sărbătorilor din iarna aceasta, iar vocile adunate într-una singură au sunat clar, emoţionant şi mai ales româneşte.

În jurul nostru cuvîntul de ordine este răsplata, adică orice activitate pe care o desfăşurăm în folosul comun trebuie să fie recunoscută, de preferinţă într-un mod material. Am întrebat-o pe o membră a corului, profesoară la Jula, de ce cîntă şi care îi e răsplata. Am înţeles din răspunsul ei că o face din pasiune şi dintr-un fel de obligaţie care vine din-năuntru. Iar răsplata o consideră ca fiind acea lumină rară şi strălucitoare pe care o vede uneori în ochii celor care ascultă.

Să-i dorim corului de la Jula viaţă lungă şi să aprindă cît mai multe lumini în ochii oamenilor.

Mihaela Bucin

1. Aghiasma mare

Alături de sfinţirea mică a apei sau de sfeştanie, există şi o sfinţire mare a apei sau o aghismă mare. Este slujba care se săvîrşeşte în ajunul, dar mai ales în ziua sărbătorii botezului Domnului, după Sfînta Liturghie.

I se spune aghiasma mare pentru că ea se săvîrşeşte după un ritual mai dezvoltat şi mai solemn decît cel de la Aghiasma mică. Şi pentru că, după credinţa şi practica creştină, are o putere mult mai mare. De aceea, credincioşii îi şi dau respectul cuvenit acestei ape sfinţite. Ca şi aghiasma mică, se ia întotdeuna pe nemîncate şi înainte de anafură, iar cînd ne împărtăşim se consumă după Sfînta Împărtăşanie.

După sfinţirea acestei ape la Bobotează, ea se poate consuma dimineaţa, pe nemîncate, timp de opt zile. În afară de consumarea ei şi de stropitul caselor de către preot, credincioşii o mai întrebuinţează de Bobotează la stropitul locuinţelor şi al lucrurilor din gospodărie, a obiectelor întrebuinţate în viaţa de toate zilele, a ogrăzilor, livezilor, viilor şi holdelor. Se mai consumă de către cei bolnavi fie că o beau, fie că-şi ung părţile trupului afectate de boală, în vederea vindecării.

Dată fiind însemnătatea acestei ape sfinţite, credincioşii o iau în vase de sticlă şi o păstrează cu toată atenţia, ferind-o mai ales de întinare sau profanare. De aceea, este bine ca ea să se păstreze într-un loc deosebit din locuinţa noastră, într-o încăpere destinată scopurilor şi activităţilor pioase şi nu la un loc cu alte obiecte de uz casnic, în bucătării şi cămări. Dacă de la un an la altul agheasma rămîne neconsumată, se varsă în locuri curate, ferite de întinare, de regulă în pămînt arabil, la flori în iarbă sau la rădăcina pomilor. Aghiasma poate fi păstrată, căci ea nu se strică niciodată.

2. Sfîntul Haralampie

Sfîntul Haralampie cade întotdeuna la 10 februarie. După credinţa românilor are deosebită putere asupra Morţii, Holerei şi mai cu seamnă asupra Ciumei, precum şi asupra altor boli grele. El e stăpînul şi purtătorul tuturor bolilor. Tocmai de aceea românii din cele mai multe părţi nu lucrează nimic în ziua lui, ci o serbează, atît pentru sănătatea lor cît şi pentru sănătatea vitelor.

În ziua de Sf. Haralampie unele romînce din Bucovina, fac un colăcel şi-l coc înainte de răsăritul soarelui singur în cuptor. După ce s-a copt, îl scot afară şi-l rup în patru bucăţi şi apoi îl azvîrlesc tot cîte o bucată în toate părţile lumii. Aceasta înseamnă că dau de mîncare la toate vieţuitoarele din lume.

Sf. Haralampie a fost de la început păstor şi fiincă el este şi acum peste vite şi sporirea lor, de aici vine şi datina de a stropi vitele şi grajdurile cu apă sfinţită.

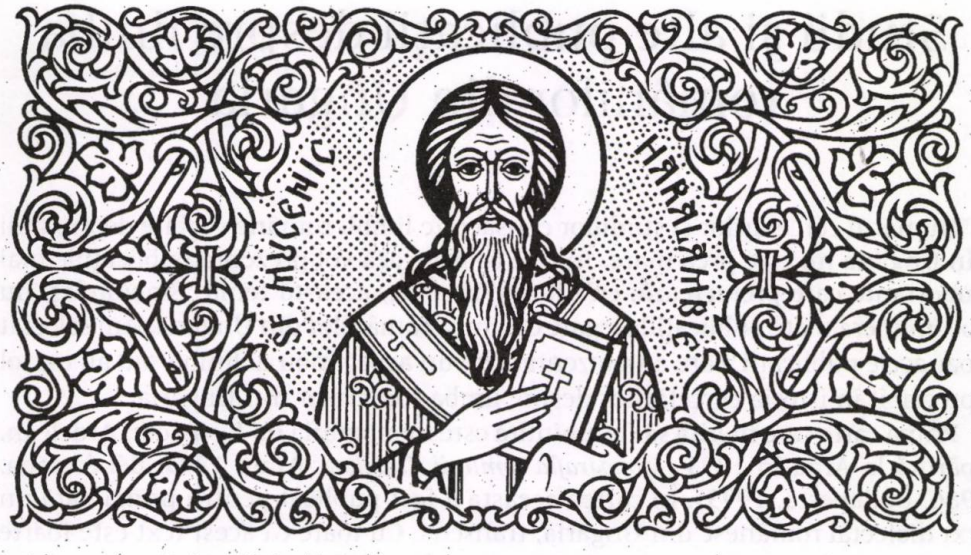

3. Sîmbăta părinţilor

Această sărbătoare cade întotdeuna în sîmbată cea de pe urmă a cîşlegilor de iarnă, sau altfel zis, în sîmbăta înainte de lăsatul secului. Românii pomenesc acum toţi morţii mai ales pe aceia care au murit de moarte năprasnică, şi anume: poate că a mers omul la pădure şi a căzut un lemn peste dînsul şi a murit, ori l-a mîncat o fiară sălbatică. De aceea oamenii în ziua aceasta duc la biserică colivă, colaci, ori fac praznic, ori dau de pomană viţel, vacă sau ce-i lasă inima.

datini alese de **Ana Hoţopan**

Studii şi alte publicaţii despre limba românilor din Ungaria

Numărul cercetărilor şi studiilor consacrate limbii române vorbite de românii din Ungaria nu este prea mare. În cele ce urmează voi prezenta publicaţiile mai importante care prelucrează, cu diferite metode, această temă. Bineînţeleş, nu voi enumera toate publicaţiile legate de limba românilor din Ungaria. Am selectat doar acele publicaţii, care au prezentat cîte un aspect nou al limbii sau au un rol apreciabil în istoria cercetărilor despre limba românilor din Ungaria.

Prima carte care merită să fie amintită este monografia lui Iosif-Ioan Ardelean, apărută la Arad în 1893 (*Monografia comunii Chitghaz.* Arad, 1893. Békéscsaba, 1986. Budapesta, 1993). În cartea aceasta a fost publicat pentru prima dată un text dialectal românesc din Ungaria, transcris. Cu toate că acest text este foarte scurt (conţine doar cîteva propoziţii), putem afla cele mai însemnate caracteristici ale graiului chitighăzean. Am folosit cuvîntul *transcris* deoarece autorul a aplicat literele maghiare *ty, gy,* şi *ny.* Pe baza acestor litere preluate din ortografia maghiară putem afla şi azi cum au fost rostite pe vremuri la Chitighaz consoanele dentale *t, d ,n* în cuvintele: sănătatye, hogyină, binye. Textul conţine şi cîteva variante lexicale şi cuvinte regionale, de exemplu: *hogyină,* (odihnă)*; placă* (poftim, poftiţi)*, sucă* (obicei) (V. Borbély, 1993).

În 1966, apare dicţionarul etimologic-istoric al lui Tamás Lajos despre elementele maghiare ale limbii române. Acesta este primul dicţionar în care au apărut şi unele cuvinte de origine maghiară, culese la Micherechi.

Apoi trebuie amintită culegerea de poveşti din Micherechi a lui Domokos Sámuel: *Vasile Gurzău meséi (Poveştile lui Vasile Gurzău),* apărută în 1968. Culegerea aceasta este prima şi pînă acum singura culegere de poveşti în care textul a fost transcris cu ajutorul unui sistem de transcriere realizat de autor. Un alt aspect meritoriu constă în faptul că culegătorul materialului folcloric descrie pe scurt graiul local. (V. Borbély, 1995).

Prima publicaţie consacrată supranumelor a fost studiul apărut în 1979, cu titlul *Sistemul supranumelor la românii din Ungaria.* Autoarea cărţii a fost Rodica Bogza Irimie. Aici mai putem aminti că despre numele de familii ale românilor din Ungaria a scris un studiu Mihai Cozma (1994), iar despre folosirea numelor de botez a apărut un studiu scris de Gyöngyi Mocan (1995).

Primul studiu în care se face repartiţia graiurilor locale româneşti din Ungaria în două arii dialectale a fost scris de Mihai Cozma în 1985, cu titlul *Situaţia limbii noastre materne.*

Primul studiu în limba maghiară care consemnează schimbările în folosirea limbii române din secolul al XX-lea la Micherechi a fost scris de Mihai Cozma (Kozma Mihály: *Román nemzetiség magyar környezetben, 1985).* Studiul se bazează pe observaţiile făcute de autor pe teren de-a lungul anilor. Schimbările în folosirea limbii române din Micherechi, după părerea autorului, sînt consecinţele prefa-

cerilor sociale. După părerea lui Mihai Cozma, viaţa comunităţii româneşti din Micherechi s-a schimbat după cel de-al doilea război mondial. Schimbările economice, sociale şi culturale din această perioadă au făcut ca societatea din Micherechi să devină, dintr-o comunitate închisă, una deschisă faţă de influenţele societăţii majoritate. Locurile de muncă în afara satului, în mediul maghiar, au dus la căsătorii mixte. De asemenea, influenţele civilizaţiei noi au determinat dispariţia tradiţiilor locale (colindatul, fugitul etc.). Simultan cu aceste schimbări, prestigiul graiului român a scăzat tot mai mult. În legătură cu soarta limbii şi culturii româneşti din Ungaria, autorul afirmă că în zilele noastre ele nu se pot păstra în mod natural în măsura în care s-au putut păstra în trecut. Dar în mod programat ar trebui să se lucreze pentru păstrarea conştiinţei, culturii şi limbii româneşti din Ungaria. Aceasta este şi trebuie să fie datoria instituţiilor de cultură cu caracter românesc (Kozma, 1985:111).

Cercetări asupra graiurilor româneşti din Ungaria este titlul cărţii apărute în 1990, în care am încercat, pentru prima dată, să realizez o scurtă descriere a graiurilor noastre pe baza culegerii de material pe teren din trei sate româneşti.

Studiul lui James G, Patterson merită să fie amintit, deoarece acesta este cel dintîi scris în limba engleză de un cercetător american despre folosirea limbii românilor din Ungaria şi, mai cu seamă, despre tendinţele de dispariţie ale limbii române, ca şi despre cauzele acestei schimbări de limbă. Pierderea limbii materne la românii din Ungaria, se poate explica, după părerea autorului, prin următoarele patru motive: românii din Ungaria trăiesc foarte izolaţi de românii din România; maghiarii din România nu primesc drepturile minoritare ce li s-ar cuveni; în perioada comunistă biserica ortodoxă a fost marginalizată; mulţi dintre săteni au părăsit locul natal, devenind orăşeni.

Publicaţia lui Victor Iancu, intitulată *Cum vorbesc românii din Ungaria* (1994), conţine o culegere de greşeli ale românilor din Ungaria, adică se poate spune că este prima carte de cultivarea limbii române din Ungaria. Cum arată rezultatele cercetărilor sociolingvistice, din păcate, metoda de cercetare a limbii care prescrie cum să vorbim şi nu descrie cum vorbim, este depăşită, deoarece efectul acestei metode mai mult produce o frustraţie în vorbitor, decît să ajute folosirea „corectă" a limbii.

În anul viitor va apare o enciclopedie despre contactele din Europa, în care voi descrie, din punctul de vedere al bilingvismului, şi comunitatea românilor din Ungaria (Contact Lingvistics (Berlin – New York; Walter de Gruyter).

Am prezentat doar douăsprezece publicaţii referitoare la limba română vorbită în Ungaria, considerînd că selecţia aceasta le-a cuprins pe cele mai importante. Ne putem întreba cu toţii dacă e mult, dacă e puţin. Iar răspunsul ar putea fi aproximativ următorul: este bine că există ceea ce există, dar tocmai că există ne dovedeşte că trebuie să facem să fie mai mult, mai cuprinzător, mai fundamental. Este ceea ce, de altfel, încercăm zi de zi.

Bibliografie

Ardelean, Iosif-Ion 1893. *Monographia comunii Chitighaz.* Arad, 1893. Békéscsaba, 1986., Budapesta, 1993.

Bogza Irimie, Rodica 1979. *Sistemul supranumelor la românii din Ungaria.* Budapesta: Editura didactică.

Borbély, Ana 1990. *Cercetări asupra graiurilor româneşti din Ungaria.* Budapesta: Editura didactică.

Borbély, Ana 1997. „Romanians in Hungary: Their bilingualism". Goebl, H.–P. H. Nelde–Z. Stary–E. Wölk, eds., *Contact linguistics. An International Handbook of Contemporary Research. Berlin* – New York: Walter de Gruyter.

Cozma, Mihai 1985. „Situaţia limbii noastre materne". Timpuri. Giula. 25–34.

Domokos Sámuel 1968. Vasile Gurzău meséi (Poveştile lui Vasile Gurzău). Budapest: Editura Akadémia.

Iancu, Victor 1994. *Cum vorbesc românii din Ungaria* Budapesta: COMP-Press

Cozma, Mihai 1994. „Despre istoricul numelor noastre." Simpozion III. Gyula. 19–25.

Kozma Mihály 1985. „Román nemzetiség magyar környezetben". Gyivicsán Anna, Kozma Mihály, Győri-Nagy Sándor, Szász János András, *A magyarországi nemzetiségek kulturális, tudati jellemzői.* Budapest: Állami Gorkij könyvtár Művelődéskutató Intézet. 59–111.

Mocan, Gyöngyi 1995. *Numele de botez la românii din Chitighaz.* Simpozion IV. Gyula. 89-101.

Patterson, James G. 1991. „Hungary's disappearing romanian minority". *East European Quartely,* XXV, No. 1. March p. 117–123.

Tamás Lajos 1966. *Etymologisch-historiches Wörterbuch der ungarischen Elemente im Rumänischen.* Budapest: Editura Akadémia.

Ana Borbély

Mulţumită bilingvismului de la noi...

În însuşirea unei sau altei limbi, omul poate fi ajutat de multe împrejurări. Este un mare noroc dacă ajutorul vine din mediul familial, cum s-a întîmplat şi în cazul meu, care am crescut într-o familie bilingvă, română şi maghiară.

Primii şase ani din viaţă i-am trăit la Chitighaz. Asemănător altor familii locale, părinţii şi bunicii mei vorbeau în primul rînd româneşte, dar de multe ori se întîmpla că schimbau limba română şi cea maghiară pe parcursul discuţiilor. Astfel, am însuşit concomitent amîndouă limbile.

În practica limbii materne, române, m-a ajutat foarte mult şi un alt mediu. Atît familia Csóka, a tatălui, cît şi cea Sipos, a mamei, sînt de multă vreme creştini baptişti. Duminicile le petreceam în biserica baptistă din localitate, cu părinţii, bunicii şi cu rudele mai apropiate sau mai îndepărtate, unde vestirea evengheliei, cîntările corului şi cele ale întregii comunităţi, precum şi rugăciunile se rosteau în limba română.

După povestirile părinţilor, încă de mică adunam expresiile simple din cele două limbi şi aşa formam propoziţii inteligibile. Mergînd la grădiniţă, am învăţat să gîndesc cînd româneşte, cînd ungureşte: cele spuse de educatoarea română le-am înţeles cu „emisfera cerebrală românească", iar comunicările educatoarei maghiare le percepeam după regulile „gîndirii ungureşti."

Deşi ne-am mutat din acest sat şi mi-am continuat studiile la şcoli unde se preda ungureşte, reveneam des să vizitez pe bunici şi comunitatea baptistă care a însemnat mult pentru mine. O parte a vieţii mele este pentru totdeuna românească.

Multe momente ale vieţii m-au convins despre avantajul extraordinar pe care îl poate însemna bilingvismul din familie şi din mediul local. Scriu aceste mărturisiri tocmai pentru a atrage atenţia asupra importanţei lui. Datorită educaţiei bilingve, pentru mine a fost uşoară şi însuşirea limbii ruse obligatorii la şcoală, şi a celei engleze, la liberă alegere, deoarece aveam deja practica de trecere de la o limbă la cealaltă, nu trebuia să le traduc, ci gîndeam imediat în limba în care mă exprimam. La vîrsta de 20 ani, am dat examen din amîndouă aceste limbi. Din motive profesionale, engleza o folosesc şi azi zilnic. Acum cîţiva ani, ca studentă la Facultatea de farmacie a Universitaţii Szent-Györgyi Albert din Seghedin, am profitat mult de cunoştinţele mele de limbă română, învăţînd mult mai uşor ceea ce trebuia sa ştiu latineşte.

Însuşite concomitent şi în mod spontan, limbile română şi maghiară ni se întipăresc adînc în conştiinţă, formînd şi modul nostru de a gîndi. Bilingvismul ne asigură nu numai cunoaşterea a două limbi, ci şi o deschidere mai liberă spre alţi oameni, spre alte culturi.

Nu în ultimul rînd, ne aduce un „curaj înnăscut" pentru comunicarea în diferite limbi, ceea ce în însuşirea limbilor străine are mare importanţă.

Dr. Ildikó Csóka Pannonhalmi

Engleza fulger: oferta economiei de piaţă?

Mai nou, viaţa cotidiană ne oferă o privelişte cu totul aparte. Pe străzi putem observa o avalanşă de reclame: de alimente, cosmetice, autoturisme, aparate casnice, diferite servicii şi prestări, etc. Privirea neiniţiată, nevinovată a trecătorului este, în schimb, atrasă de ceva cu totul neobişnuit: metodele de învăţare rapidă a limbilor străine; limba, ca product, se comercializează. De ce? Expansiunea economiei de piaţă cere o dexteritate în limbile de uz internaţional, aşa cum este engleza, germana şi franceza. Una din reclame este în special interesantă şi promiţătoare: *Villám angol*, în traducere liberă, *engleza fulger.*

Ce este „engleza fulger?" O metodată de învăţare a limbii engleze, în timp extrem de scurt, „fulgerător de repede", cel puţin aşa sugerează titlul reclamei şi numele metodei. *Villám angol* este o marcă întregistrată, deci protejată de lege. Există, pînă în momentul actual, variante fulger de învăţare a limbilor engleză, franceză şi germană. O subvariantă a metodei *Relaxa* (o metodă de învăţare a limbii străine prin metoda auditivă a relaxării), engleza fulger ţinteşte pătura populaţiei dornice de învăţare cît mai rapidă a limbii respective. Această metodă *Relaxa* este prezentă pe piaţa de desfacere din Ungaria în limbile sus menţionate, cît şi în limbile italiană, spaniolă şi rusă. Metoda *Relaxa* constă din casete special înregistrate, dotate cu ochelari cu lentile de culoare închisă, menite să asigure relaxarea vizuală a persoanei angajate în procesul de învăţare, la care se mai adaugă în anumite cazuri şi stimuli olfactivi (ai mirosului), iar între timp, în caschetele fixate pe ureche se aude un flux continuu de cuvinte, propoziţii şi fraze în limba de învăţat, care pot fi verificate în cărţile anexate casetelor. *Engleza fulger* are instrumente similare; casete şi cărţi. Metoda diferă prin faptul că dialogurile în engleza fulger vehiculează cu un set fix de cuvinte, ce sînt utilizate în diferite dialoguri situaţionale, pe cînd în metoda *Relaxa* situaţiile noi aduc cu sine cuvinte noi. *Engleza fulger* constă din pachete de cărţi combinate cu casete audio, care oglindesc şi ajută învăţarea în etape, de la stadiul de începător pînă la stadiul de intermediar avansat. Primele patru pachete formează trunchiul de dialoguri situaţionale, următoarele două o aplicare a dialogurilor în practică, apoi urmează alte două pachete, cu conţinut idiomatic, iar în final trei pachete ce pregătesc un limbaj de marketing. Este demn de remarcat că prin însăşi componenţa sa, *engleza fulger* ţinteşte pătura tinerilor ce doresc să fie iniţiaţi în limbajul comercial; această metodă fiind în special viabilă şi uzuală în cazul celor ce trăiesc şi lucrează în mediul comercial.

Care este avantajul, respectiv dezavantajul acestei metode? Părerea Edinei Varga, directoarea Şcolii Americane de limbă engleză din Seghedin, este că această metodă funcţionează numai la nivelul individului, fiind o cale de învăţare pasivă, prin ascultare, care exclude comunicarea în ambele direcţii. Învăţarea în grupuri

mici stimulează comunicarea interumană în limba de învăţat. De asemenea, învăţarea individuală implică riscul de a fi discontinuu, în cazul lipsei de motivaţie. Există în Budapesta o şcoală care utilizează metoda *Relaxa*. Ea nu este altceva decît audierea în comun, în grup, fiecare persoană în parte, a casetelor în sesiuni, după care eventualele întrebări sînt puse unor profesori de limbă. Însă fiecare metodă are avantajul său, fiindcă dezvoltă în mod deosebit o anumită latură a limbii, şi poate fi folosit ca anexă, de exemplu, la studiul de grup - a accentuat Edina Varga.

Metoda pasivă a învăţării prin ascultare dezvoltă numai una dintre multiplele abilităţi care sînt absolut necesare în cazul învăţării unei limbi, cum ar fi: dexteritatea şi abilitatea de comunicare în limba-ţintă, componenţa şi bogăţia vocabularului, exactitatea gramaticală în scris şi verbal, abilitatea înţelegerii textului scris şi vorbit în diferite contexte, abilitatea traducerii bidirecţionale (din limba străină în limba maternă şi din limba maternă în limba străină), acestea fiind cerinţele oricăruri examen de limbă.

Ca şi alte produse ale economiei de piaţă, engleza fulger îşi are apogeul, dacă are succes şi declinul, dacă nu aduce rezultate. În orice caz, are avantaje si dezavantaje, car pot fi experimentate de fiecare în parte. Cert este însă faptul că metodele de însuşire a limbilor străine au devenit deja un produs al pieţei de desfacere, metodologia lor fiind bazată pe studiul exclusiv individual. Relaţiile umane în cazul cumpărării metodelor fulger se limitează numai la procesul vînzării-cumpărării, învăţarea este netradiţională, nouă, dar şi impersonală.

Cristian Réka-Monica
studentă

Personalităţi de frunte ale iluminismului bănăţean

Pentru iluminismul occidental, universalul avea existenţă prioritară. În alt mod s-au pus accentele în iluminismul românesc, identificat în mare măsură cu Şcoala Ardeleană şi cu reverberaţiile ei transcarpatine. Acest iluminism a stat în serviciul idealului naţional, la a cărui fundamentare a contribuit hotărîtor, prin demersul la istorie, la istoria limbii şi a poporului. Iluminismul românesc va recurge, la rîndul său, la argumentele istorice în favorea unor revendicări politice.

Şcoala Ardeleană a fost, după cum se ştie, un amplu proces de afirmare naţională şi culturală a românilor din Transilvania în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea şi la începutul secolului al XIX -lea. Cărturarii acestei şcoli au adus argumente ştiinţifice, pentru apărarea drepturilor românilor din Transilvania. Activitatea lor ştiinţifică s-a manifestat pe mai multe planuri:istoric, lingvistic, filozofic, literar. Prin studiile istorice şi filologice, reprezentanţii mişcării au urmărit în primul rînd dovedirea originii romane a poporului român, a continuităţii lui în Ardeal şi a unităţii sale etnice.

Progresul mişcării naţionale poate fi urmărit în încercarea de reunire a celor două beserici, în 1789, „într-o soţie primită", cu alte cuvinte receptă sub raport politic. În general se remarcă un proces general de afirmare a ideii de naţiune română şi în provinciile din afara Ardealului incluse în Ungaria. Treptat, începînd cu ultimul deceniu al secolului al XVIII-lea, afirmarea conştiinţei naţionale în părţile vestice ale spaţiului românesc alimentează un program politic cuprinzător, incluzînd şcoala, biserica, aspectele general-culturale şi, în primul rînd, cultivarea limbii.

Fără a scoate Banatul din climatul cultural al Transilvaniei (iar pe acesta din cel general-românesc), se cuvine să urmărim cu mai multă insistenţă condiţiile şi formele specifice de manifestare ale culturii româneşti din Banatul acelei epoci. Iluminismul în Banat are trei etape: 1) 1770 – ultimul deceniu al veacului XVIII, etapă caracterizată printr-o totală dependenţă de modele culturale austriece şi germane, difuzate în Banat pe canalele cunoscute ale şcolii şi tiparului, îndeosebi ale literaturii cu caracter didactic. Manifestările iluministe nu depăşesc cadrul oficial impus de autorităţi , fiind aproape similare cu cele ale sîrbilor, care parcurg o etapă identică; 2) Ultimul deceniu al secolului al XVIII-lea – deceniul trei al veacului următor, perioadă definită prin afirmarea spiritului naţional în mişcarea culturală, depăşirea cadrului îngust preconizat de reformismul austriac, afirmarea mişcării naţionale, lansarea unui program naţional de iluminare, adaptarea influenţelor externe la specificul şi realităţile acestui program, diversificarea modelelor culturale, alăturîndu-se influenţele franceze şi engleze, direct sau mijlocite prin intermediarul sîrb; 3) Deceniul trei al secolului al XIX-lea – 1848, perioadă ce corespunde iluminismului tîrziu şi afirmării romantismului.

La bănăţeni, spre deosebire de ardeleni, istoria nu a constituit un teren de

afirmare originală, erudită, cît, mai ales, unul de difuzare, de educare naţională. Studiul limbii în schimb a fost strălucit ilustrat de gînditorii şi învăţaţii vremii, de la Paul Iorgovici la Eftimie Murgu. În Ardeal, pentru „corifei" (şi numai pentru aceştia), studiile lingvistice erau – cum afirmă Maria Protase, „complementare cercetării istorice". În Banat situaţia se prezintă invers: Nu istoria, ci limba a polarizat interesul ştiinţific al bănăţenilor. Ei au parcurs o etapă deosebit de fructuoasă în cercetările lingvistice, cu nimic mai prejos decît cele ale „corifeilor".

În centrul preocupărilor lingvistice ale Şcolii Ardelene a stat mereu problema latinităţii limbii române. Punctul culminant în dovedirea caracterului latin al limbii române a fost marcat – pentru întreaga Şcoală Ardeleană – în 1830, cînd Eftimie Murgu dovedeşte că limba română şi-a menţinut caracterul latin, indiferent de influenţele suferite. Pînă la E. Murgu, caracterul latin al limbii române nu a fost dovedit, a fost doar afirmat.

În Banat, pericolul deznaţionalizării n-a fost mai puţin acut decît în Ardeal. Spre deosebire de Transilvania, acest pericol nu venea din partea celor trei "natio" privilegiate, ci din alte direcţii. Mai exact este vorba de faptul că, într-o anumită perioadă, curtea imperială urmărea germanizarea bănăţenilor, iar pe de altă parte, ierarhia ortodoxă sîrbească exercita, de asemenea, o foarte puternică acţiune de sîrbizare a elementului românesc de aici. În aceste împrejurări, situaţia limbii române era critică. Studiile lingvistice bănăţene reflectă cu fidelitate tocmai această situaţie. De aceea, în lupta mai ales cu ierarhia ortodoxă străină, bănăţenii au realizat un front lingvistic omogen, care viza nu atît justificarea limbii române (origine, continuitate etc.), cît, mai degrabă, apărarea limbii române, adică conservarea şi fortificarea ei. S-ar putea spune că toate lucrările (şi ideile) lingvistice bănăţene s-au născut din nevoia de apărare a limbii române.

Acţiunea de culturalizare-luminare, care caracterizează primele două etape ale iluminismului românesc din Banat, a creat cadrul favorabil pentru depăşirea etapei de receptare şi adaptare a unor modele şi valori ale culturii iluministe europene şi trecerea la o etapă de creaţie originală, în slujba idelului naţional, dominată de spiritul preromantic care se naşte pe filonul luminist.

Această etapă nouă, beneficiind de cadrul cultural favorabil creat în etapele anterioare şi de bogata moştenire a iluminismului românesc, are capacitatea intelectuală de a afirma noua generaţie (a treia), ale cărei obiective culturale vizează mai cu seamnă difuzarea şi îmbogăţirea moştenirii iluministe româneşti şi, în primul rînd, a lui Petru Maior. Acestora le revine meritul de a prelua şi de a face cunoscută generaţiei paşoptiste opera marilor „corifei", a iluminismului românesc în genere, activitate în care se afirmă nume cunoscute culturii româneşti: Eftimie Murgu, Damaschin Bojincă, Pavel Vasici, Teodor Aaron, Ioan Tomici, Constantin Diaconovici-Loga, Al. Gavra, Dimitrie Constantini, Nicolae Tincu-Velea şi alţii. Prin travaliul ideologic realizat de la Şcoala Ardeleană la 1848, această generaţie, fără a părăsi în întregime concepţia luministă, afirmă în cultura română o nouă sensibilitate, o nouă direcţie, care evaluează de la idealul iluminării la idealul naţional, deschizînd drumul afirmării ideologiei romantice.

Generaţia preromantică reprezentată de Damaschin Bojincă şi Eftimie Murgu au meritul de a fi realizat o primă sinteză a romantismului politic românesc

întemeiată pe interdependenţa celor două mari direcţii ale gîndirii europene. Dacă în Europa de vest sau centrală istorismul a întreţinut substanţa curentelor conservatoare, la români şi la alte popoare din centrul sau răsăritul Europei istorismul a fuzionat cu direcţia raţionalistă a liberalismului, în sinteză originală specific naţional-liberalistă. Pe filiera Herder-Kant, preromanticii bănăţeni au fost primii în cultura românească care au definit naţiunea ca o persoană juridică, înzestrată cu drepturile fundamentale proclamate de liberalism. Ei definesc astfel, pe lîngă un liberalism individualist, o direcţie nouă în gîndirea politică, liberalismul colectiv, extrapolînd libertăţile cetăţeaunului la persoana colectivă a naţiunii. A doua mare contribuţie teoretică a preromantismului românesc din Banat a fost definirea specificului naţional, în spiritul filozofiei romantice germane, considerat trăsătura esenţială a naţionalităţii, cea mai puternică, ce traversează timpul ca o veritabilă ereditate.

Obiectivele acestui program vizează instituţiile fundamentale care conservă naţionalitatea şi specificul naţional – şcoala, cultura, biserica, un nou statut politic, drepturi pentru români în administraţie, politică, justiţie, un statut social substanţial îmbunătăţit – şi pune în discuţie sistemul de guvernămînt, drepturile omului şi ale naţiunii.

Damaschin Bojincă

Figura lui Damaschin Bojincă este strîns legată de frămîntările intelectualilor ardeleni şi bănăţeni din prima jumătate a secolului trecut. Numele lui originar era Damaschin Toma Popovici, iar la Budapesta, în timpul studiilor, şi-a luat numele de Bojincă. S-a născut la Gîrlişte, în Banat, în anul 1802. Urmează filozofia la *Seghedin* (*1822–1823*), unde dobîndeşte o cultură clasică temeinică, elementele fundamentale ale moralei şi mentalităţii luministe.Studiile de drept la urmează la Oradea şi la Pesta, unde îşi face practica juridică şi îşi dă examenele de avocat (1826–29). Aici vine în contact cu ideile iluministe ale epocii şi se întîlneşte cu mulţi dintre reprezentanţii noii generaţii ce se afirmă în cultura românească din Transilvania şi Banat. Noii reprezentanţi ai intelectualităţii române formează o adevărată grupare, foarte activă în jurul tipografiei universităţii din Buda. Bojincă colaborează la *„Biblioteca Românească"* a lui Carcalechi. Este corector la Tipografia Crăiască. După terminarea studiilor de drept, devine în 1828 „jurat-notarăş la Înalta Tablă a Ungariei", iar în 1829 avocat. Profesează un timp avocatura, fiind chemat apoi la administrarea fondurilor şcolare naţionale din capitala Ungariei.

Din cauza persecuţiilor naţional-politice şi religioase, Bojincă pleacă în Moldova, unde participă activ la viaţa publică, îndeosebi în domeniul justiţiei şi şcolii, fiind în acelaşi timp unul dintre personajele importante care au mijlocit şi întreţinut relaţiile culturale între românii moldoveni şi cei din imperiul austriac. Imediat după sosirea în Moldova, Bojincă desfăşoară o bogată activitate pentru difuzarea cărţii şi presei ardelene.

Răspunzînd unui apel făcut de Gheorghe Asachi, va funcţiona la Iaşi, din 1833, ca jurisconsult pe lîngă Logofeţia Dreptăţii. Între 1934–39 şi 1840–41 a condus,

ca rector, Seminarul de la Socola. În perioada 1841–47, este profesor la Academia Mihăileană, ţinînd cursuri de drept. În 1860–61, sub domnia lui Al. I. Cuza, a fost ministrul justiţiei în primul guvern al lui Kogălniceanu. În Moldova, Bojincă a primit şi ranguri, fiind din 1835 paharnic, apoi ban (1841), iar la 1848 agă. După 1861 se retrage, pînă la sfîrşitul vieţii sale, la moşia sa din preajma Botoşanilor, fiind, conform dorinţei sale, înmormîntat la Iaşi.

Întreţine strînse legături cu ceilalţi intelectuali transilvăneni şi bănăţeni veniţi în Moldova. Cu *Murgu* a păstrat o statornică prietenie, cu *Moise Nicoară* a avut dese întîlniri în timpul şederii la Iaşi. (Pe acesta l-a cunoscut la Pesta, cînd amîndoi frecventau salonul literar din casa lui Grabovszky.)

Activitatea sa din prima perioadă a vieţii, dinainte de stabilirea lui în Moldova, se înscrie pe linia preocupărilor culturale, istorice şi educative ale Şcolii Ardelene. Discipol al lui P. Maior (îi publică a doua ediţie a *Istoriei pentru începutul românilor în Dachia*, la care adaugă şi un *Dialog pentru începutul limbii române între nepot şi unchi)*. A intrat în polemică cu sîrbul Sava Tököly. Bojincă a respins afirmaţiile acestuia cu privire la originea slavă a românilor. Pentru combaterea acestor aserţiuni, menite în fond a justifica menţinerea românilor din Banat sub autoritatea preponderentă a ierarhiei de la Carloviţ, D. Bojincă apelează la argumentaţia istorică furnizată de opera lui Petru Maior.

În 1832–33, la Tipografia Universităţii din Buda, Bojincă a publicat o lucrare în două volume, *Anticile romanilor*, în care autorul se ocupă de starea socială, politică şi religioasă a românilor, utilizînd şi date din folclorul românesc în descrierea obiciurilor legate de nuntă şi înmormîntare la romani. Dă o adevărată istorie comparată a civilizaţiei, moravurilor, instituţiilor, obieceiurilor romane vizavi de cele româneşti contemporane. Odată cu influenţa crescîndă a romantismului, interesul pentru folclor se afirmă cu o pondere însemnată în preocupările generaţiei care pregăteşte revoluţia din 1848.

Pe linia preocupărilor educative a Şcolii Ardelene se înscrie şi manualul său de pedagogie *"Diregătoriul bunei creştere"* (Buda, 1830).

Eftimie Murgu

E. Murgu s-a născut în satul Rudăria, jud. Caraş-Severin în 1805. A urmat cursuri de filozofie la *Seghedin*, în 1826. În acest liceu era şi o oarecare viaţă politică şi culturală. Aici a avut cinci profesori, toţi călugări. Trei dintre aceştia erau şi scriitori, figurînd, printre altele, şi în lexiconul lui Szinnyei: „Magyar írók..." În anul 1826, în acest gimnaziu şi liceu, erau 729 elevi. Murgu avea colegi aici pe Damaschin Bojincă şi Nicolae Tincu-Velea. (Dintre elevii liceului din Seghedin au ieşit istoricul *Horváth Mihály*, ministru în 1849; generalul revoluţionar *Klapka György*; patriarhul sîrb revoluţionar *Rajasics*. (Mai tîrziu, foştii colegi de şcoală se aliau, respectiv se combăteau.)

De la Seghedin, Murgu a plecat la Budapesta, unde a absolvit Facultatea de drept în 1830. Aici avea colegi pe *Mihai Tomici, Andrei Mocioni, Petru Moaler Cîmpeanu, Ştefan Mano*. A rămas cîţiva ani în capitala Ungariei, colaborînd la *„Biblioteca Românească"* şi fiind jurat la tabla crăiască. În 1834 şi-a susţinut teza de doctorat.

Din 1835, Murgu a predat filozofia la Academia Mihăileană. Îi era student şi *Dimitrie Gusti*. Din 1837 în locul lui, a predat aici cursul de filozofie fostul său coleg de la Pesta, P. M. Cîmpeanu (originar din Otlaca).

Din cauza neînţelegerilor cu Gheorghe Asachi şi cu domnitorul Mihai Strudza, Murgu se mută, în 1837, la Bucureşti, aici regăseşte pe cîţiva dintre prietenii cunoscuţi la Pesta, ca, de exemplu, învăţătorul şi redactorul de calendare Ştefan P. Niagoie, pictorul C. Lecca etc. Între 1837-39 era profesor de logică şi drept la colegiul „Sf. Sava". Aici i-a fost elev N. Bălcescu.

În 1840, împreună cu Dimitrie Filipescu, Murgu a pus bazele unei organizaţii revoluţionare din care a mai făcut parte şi *Nicolae Bălcescu* şi *Cezar Bolliac*. În urma arestării complotiştilor, este expulzat şi pleacă în Banat, stabilindu-se în Lugoj, unde, în scurt timp, devine purtătorul de cuvînt al revendicărilor naţionale şi sociale ale românilor. Iniţiază o amplă mişcare politică românească, al cărui program se conturează în numeroasele memorii pe care le elaborează între 1843 şi 1845. Murgu revendică recunoaşterea administraţiei provinciale şi locale, alese de popor şi folosirea limbii oficiale române. După o nouă detenţiune, cînd între 1845-1848 e din nou arestat şi închis pentru acţiuni revoluţionare şi propagarea ideii unirii Banatului cu Ţara Românească, Murgu îşi reia activitatea politică. Este ales deputat în Parlamentul de la Pesta, convoacă şi prezidează adunarea populară a românilor la Lugoj, în 15 iunie 1848, încearcă fără succes să obţină aprobarea guvernului lui *Kossuth* pentru înfiinţarea unei armate româneşti. După înfrîngerea revoluţiei ungare, Murgu este din nou închis (1848–1853) şi abia în 1861 revine în viaţa politică, fiind însă lipsit de popularitatea de care se bucura înainte şi în timpul revoluţiei. Trăieşte tot mai retras, practicînd avocatura la Budapesta pînă la moartea survenită, în 1870, în casa sa din Buda. În 1932, osemintele lui au fost reînhumate în capela cimitirului din Lugoj.

Murgu a fost un susţinător înfocat al culturii şi limbii naţionale, în tradiţia cărturarilor Şcolii Ardelene, preocupat în primul rînd de probleme istorice şi filozofice. Încă în timpul studiilor (1830) a publicat, în limba germană, o lucrare polemică, în care discuta pe larg, ca şi prietenul său, D. Bojincă, contrar sîrbului Sava Tököly, originea şi caracterul romanic al limbii române şi necesitatea înlocuirii alfabetului chirilic cu cel latin. Eftimiu Murgu susţine că identitatea naţională se defineşte prin limba, datinile, obiceiurile şi numele unui popor. Examinînd aceste elemente, el aduce un spirit nou în argumentarea latinităţii limbii române. În ce priveşte asemănarea datinilor, obiceiurilor, portului, modului de viaţă, caracterului românesc cu cel roman, pe lîngă cele invocate de Bojincă, Murgu aduce – în spiritul romantismului – ca un element nou, interesul pentru folclor, invocînd muzica, jocul şi basmele populare ca dovezi ale identităţii naţionale proprii.

Maria Berényi

Bibliografie

Ion Lungu, Şcoala Ardeleană, Bucureşti,1995.
Teodor Pompiliu, Interferenţe iluministe europene, Cluj,1984.
Petru Oalde, Lupta pentru limbă românească în Banat, Timişoara, 1983.
Nicolae Bocşan, Contribuţii la istoria iluminismului românesc, Timişoara,1986.
Ladislau Gyémánt, Mişcarea naţională a românilor din Transilvania (1790–1848), Bucureşti,1986.
Gheorghe Bogdan-Duică, Eftimie Murgu, Bucureşti, 1937.

Eterna reîntoarcere

Oricît s-ar scrie despre Mihai Eminescu, nu va fi niciodată de ajuns. El va aparţine tuturor timpurilor, va fi contemporanul tuturor generaţiilor. Opera lui constituie fenomenul cel mai complex şi cel mai cercetat de exegeza literară şi filozofică românească. Maiorescu, Ibrăileanu, Iorga, Lovinescu, Caracostea, Călinescu, Perpessicius, Vianu sînt critici care s-au ostenit în cultul operei poetului ca şi Murăraşu, Noica, Edgar Papu, Al. Papiu-Ilarian. Şi mulţi literaţi străini s-au dovedit fascinaţi de creaţia eminesciană: Ramiro Ortiz, Rosa del Conte, Alain Guillermou, Georges Barthouil, Ladislau Gáldi, Mario Rufini, Michel Steriade, Amita Bhosé, Abdul Ahmed şi mulţi alţii.

În timpul vieţii i-au apărut lui Eminescu destul de puţine creaţii poetice. Primele postume, dintre cele peste 250 cunoscute pînă în prezent, au fost publicate de Maiorescu în ediţia princeps a poeziilor lui Eminescu din 1883. Pînă în 1902, cînd manuscrisele poetului intră în posesia Academiei Române, s-au publicat doar în jur de 10 postume. După această dată, editorii tipăresc culegeri masive (peste 50 de titluri) din postumele eminesciene. Alături de poeme de largă compoziţie, cum sînt *Mureşanu, Demonism, Miradoniz,* poemul de 1300 de versuri *Memento Mori, Povestea magului călător prin stele, Sarmis, Gemenii,* dintre postume fac parte şi creaţii mai reduse ca *Fiind băiet păduri cutreieram, Pierdută pentru mine, zîmbind prin lume treci,* ca şi texte în proză ca romanul *Geniu pustiu.*

Poeziile apărute în timpul vieţii şi cele publicate după prematura-i dispariţie, sînt într-o perfectă unitate a universului lirico-filosofic. Acest univers, dezvăluit de-a lungul deceniilor prin publicarea integrală a operei, este o zguduitoare autobiografie a geniului, pornit să-şi descopere misterioasele origini şi sensul existenţei. În drumul său spre absolut, poetul recompune şi foloseşte o substanţă originală în meditaţia lirică: *universul rural românesc.* Menirea supremă a romanticului este păstrarea identităţii. El se opune îndărătnic înstrăinării, se întoarce la natură şi se cufundă în „illo tempore" (ceea ce Mircea Eliade denumeşte eterna reîntoarcere), în vis, în mit, în istorie. Satul românesc reprezintă insula pe care se retrage poetul, căci dominat de reflectările unei copilării fericite, el face

deseori din sat un model, un loc în care spiritul se împacă cu lumea şi cu sine. Iată ce scrie în schiţa *La curtea cuconului Vasile Creangă:* „Caracterul vieţii de sat este liniştea şi tăcerea. Ziua oamenii fiind la lucru, numai copiii se joacă în colbul drumului, babele de tot bătrîne şed torcînd la umbră, pe prispă, şi moşnegii la crîşmă îşi petrec restul vieţii lor, bînd şi povestind. Abia sara, cînd satul devine centrul pămîntului ce-l înconjoară, se începe acea duioasă armonie cumpenească, idilică şi împăciuitoare. Stelele izvorăsc umede şi aurite pe jumalţul cel adînc şi albastru al cerului, buciumul s-aude pe dealuri, un fum de un miros adormitor umple satul, carile vin cu boi osteniţi, scîrţîind, din lanuri oamenii vin cu coasele de-a umăr, vorbind tare în tăcerea sării, tălăngîle turmelor, apa fîntînelor, cumpenele sună, scrînciobul scîrţîie-n vînt, cîinii încep a lătra şi prin armonia amestecată s-aude, plin şi languros, sunetul clopotului care umple inima cu pace."

Satul, ca nucleu de naştere a creaţiilor folclorice, a miturilor, apare în poeziile inspirate din folclor dar şi în poeziile de înaltă meditaţie filosofică sau în nuvele ca *Sărmanul Dionis*, unde idila heruvimică dintre Dan şi Maria se desfăşoară în cadru rustic: „Insulele se înălţau în acorduri de tămîie cu prund de ambră. Dumbrăvile lor întunecoase de pe maluri se zugrăveau în fundul rîului, cît părea că din una şi aceeaşi rădăcină un rai se înalţă în lumina zorilor altul se adînceşte în fundul apei...Şiruri de cireşi scutură, grei, omătul trandafiriu al înflorirei lor bogate, pe care vîntul îl grămădeşte în troine..."

Eminescu a păstrat în viziunile sale de maturitate un fond nedisimulat de ingenuitate şi a dat expresie unui spaţiu liric ce nu e numai amintire decantată a „casei tăcute, mitutică, în valea mea natală". Satul devine spaţiul amintirii lumii întregi, spaţiul stabil pe care poetul încercă să-l sustragă terorii istoriei. Această temă de distrugătoarea, imprevizibila istorie este evocată de Eminescu în poezia *Doină*. Numită „perla ce s-a zămislit în adîncurile cele mai intime ale fiinţei eminesciene", *Doina* are asupra celui care o citeşte un efect neaşteptat, ca un fel de stînjenire din cauza implicării într-o vină, pe care am putea numi-o a deznaţionalizării. Înstrăinarea fiinţei, dispariţia voinţei de a exista într-un anumit fel, despărţirea lucidă de sinele adevărat – acestea sînt strigătele pe care lectorul accidental care sîntem le auzim, şi înţelegem că poetul vorbeşte, mai viu ca niciodată, şi despre soarta noastră.

Doina este cea mai deschisă operă a lui Eminescu, iar în simplitatea ei recunoaştem complexitatea unei drame pe care o trăim din ce în ce mai adînc.

La mijloc de ianuarie să citim de fiecare dată această profeţie a Luceafărului şi să medităm: poate fi oare împiedicată împlinirea legii timpului care înstrăinează?

Mihaela Bucin

Mihai Eminescu

Doină

Dela Nistru pîn' la Tisa
Tot Romînul plînsu-mi-s'a
Că nu mai poate străbate
De-atîta străinătate.
Din Hotin şi pîn' la Mare
Vin Muscalii de-a călare,
Dela Mare la Hotin
Mereu calea ne-o aţin;
Din Boian la Vatra Dornii
Au umplut omida cornii
Şi străinul te tot paşte,
De nu te mai poţi cunoaşte.
Sus la munte, jos pe vale
Şi-au făcut duşmanii cale;
Din Sătmar pănă 'n Săcele
Numai vaduri ca acéle.
Vai de biet Romîn săracul,
Îndărăt tot dă ca racul,
Nici îi merge, nici se 'ndeamnă,
Nici îi este toamna toamnă,
Nici e vară vara lui
Şi-i străin în ţara lui.
Dela Turnu'n Dorohoiu
Curg duşmanii în puhoiu
Şi s'aşează pe la noi;
Şi cum vin cu drum de fier,
Toate cîntecele pier,
Sboară paserile toate
De neagra străinătate.
Numai umbra spinului
La uşa creştinului.
Îşi desbracă ţara sînul,
Codrul-frate cu Românul –
De săcure se tot pleacă
Şi isvoarele îi seacă-
Sărac în ţara săracă!

Cine-au îndrăgit străinii
Mînca-i-ar inima cînii,
Mînca-i-ar casa pustia
Şi neamul nemernicia.
Ştefane, Măria Ta,
Tu la Putna nu mai sta,
Las' Arhimandritului
Toată grija schitului,
Lasă grija Sfinţilor
În sama părinţilor,
Clopotele să le tragă
Ziua 'ntreagă, noaptea 'ntreagă,
Doar s'a 'ndura Dumnezeu
Ca să-ţi mîntui neamul tău!
Tu te 'nalţă din mormînt
Să te-aud din corn sunînd
Şi Moldova adunînd.
De-i suna din corn odată,
Ai s'aduni Moldova toată,
De-i suna de două ori
Îţi vin codri 'n ajutor,
De-i suna a treia oară
Toţi duşmanii or să piară
Din hotară în hotară, –
Îndrăgi-i-ar ciorile
Şi spînzurătorile!

Poezii

Vertigo

Alunec prin oraşul acesta în dungi
acvariu cu peşti morţi, ascunşi în nisip,
tobogan cu degete lungi
primit în dar de ziua mea de la timp,
aştept sfîrşitul acestui seceriş de lumină
(mileniul îşi piaptănă lanurile în spatele meu)
fără să vreau, fără să cred şi fără vină
alunec sălbatic prin oraşul tău.
Turnul cu ceas îşi scuipă minutele la picioarele mele
pe poteca desfundată, spre colonia de stele,
spre ploaia ce-şi omoară c-o privire rîul
alunec, şi nu vreau. Se coace grîul.

Steril

Noaptea trecută n-am dormit deloc
(a fost punctul forte al crizei)
lumina-şi curgea peste mine bale de foc
căscat în tavan, un ochi de ghioc
fluiera sfîrşitul reprizei.
Azi mă simt mai bine-
desfiinţez spitalul ad-hoc
şi-l aştept cu încredere pe cel-care-vine
el are armăsari de cucută-n padoc
şi are nevoie de mine.
Bolnavii au plecat pe la casele lor
pe străzile cu nume de stele
îmi moi viaţa pătată în baia de clor
postesc o mie de nopţi şi o mie de zile
devin o imagine fără sonor
şi lîngă ceasul pictat pe decor
îl aştept nemişcată pe cel-care-vine.

Mihaela Bucin

Debut literar

Ni se prezintă o poetă:

Un plânset de copil se aude în seara lui 4 noiembrie al anului 1976. M-am născut eu. Era frig şi ningea, dar sânul mamei mă proteja de toate.

Am plecat din Moldova, de lângă Bacău şi, terminând diferite şcoli, am ajuns studentă la Institutul Pedagogic din Seghedin.

Îmi place literatura.

Poeziile mele nu sunt decât o fărâmă din eul meu. În ele încerc să-mi redau sentimentele pe care nu le pot contura altfel, decât prin cuvintele contextului poetic. Desigur, ele sunt doar nişte încercări, dar îmi place să scriu şi să descriu.

Mântuire

Încet se apropie
O nouă primăvară cu vise vechi.
Din nou flori şi verde şi soare,
Dar încă nu se întâmplă nimic.

Dacă cocoşul va cânta a treia oară,
O să-mi vând tainele
Pentru tine, pentru voi,
Pentru întreaga lume.

Se apropie minutul mortal.
Va fi aici, vine.
Clopotele bat. E întuneric.
Transpir. Poate sânge.

Vreţi să dormiţi?
Şi tainele mele cine le-ascultă?
Nu, nu trebuiesc nimănui.
Şi iar va trece o primăvară.

Pentru iubirea ta

Pentru iubirea ta
Ţi-aş aduce parfumul florilor de măr,
Ţi-aş cânta în glasul privighetorilor,
Aş alerga pe câmpia culorilor
Şi ţi-aş face buchet din curcubeu,
Pentru iubirea ta.

Pentru iubirea ta
Aş dărâma misterul din grădina mea
Şi aş culege petalele florilor din ochii tăi,
Din surâsul şi cuvintele tale
Pentru iubire ta.

Pentru iubire ta
Aş unge cu balsamul sfânt
Puritătile iubirii noastre,
Aş stoarce din fructul cuvintelor
Răceala şi maturitatea noastră,
Şi într-o inocenţă perfectă
Aş face totul –
Pentru iubirea ta!

Gabor Felicia
studentă

Ştefan Oroian 50

> *Şi cînd se surpă temeliile, ce ar putea să mai facă cel neprihănit?*
> (Psalmul 11,3)

Ştefan Oroian împlineşte 50 de ani. Îl felicităm şi îl sfătuim să nu facă caz de cele întîmplate şi mai ales un caz de conştiinţă. Şi nu numai pentru că, vorba lui C. Negruzzi, *Au mai păţit-o şi alţii!* şi o păţim cu toţii care avem norocul să ajungem la maturitate, ci pentru că a reuşit să străbată vînturile şi valurile fără să se scufunde. Să ne bucurăm, aşadar! Să ne bucurăm, deoarece nu toţi cei înzestraţi cu darul vocaţiei ştiu să-şi navigheze catargul în aşa fel ca să ajungă la liman. (Vrînd-nevrînd, îmi aduc aminte de destinul tragic al unui alt bătănian, tot atît de talentat şi tot atît de „necumpănit", care dacă ar trăi, ar împlini anul acesta 60 de ani de la naştere. Lucian Magdu, căci despre al este vorba, nu a avut priceperea necesară pentru a-şi salva talentul şi a-l converti în şi mai multe şi frumoase poezii şi filme.) Lui Oroian i-a reuşit. Fiind un om al faptei, muncind cu sîrguinţa unei albine, timp de două decenii şi jumătate izbuti să ocupe un loc de cinste în tagma artiştilor plastici. Puţini dintre intelectualii noştri se pot bucura de o asemenea reputaţie. Oroian pictorul este cunoscut şi recunoscut. Despre tablourile sale s-a scris relativ mult, mai ales, cu prilejul numeroaselor expoziţii din ţară şi străinătate. De data aceasta dorim să îndreptăm atenţia cititorilor spre unele îndeletniciri oroianiene mai puţin spectaculoase şi de aceea mai puţin cunoscute. Mă refer la desenele care ilustrează majoritatea publicaţiilor românilor din Ungaria şi a unor reviste din România (Vatra, Familia, Panorama, Arca), la realizarea artistică a acestora, la creaţiile publicate în albumul *Culoare şi formă*, editat la Arad de artistul Horia Medeleanu şi în volumul *Legături* (Budapesta 1985). I se recunosc meritele artistice prin primirea în asociaţii profesionale de prestigiu ca: Asociaţia Naţională a Artiştilor Creatori Maghiari, Uniunea Mondială a Artiştilor Plastici, Asosiaţia Artistică din Regiunea Bichiş. La expoziţia „Alföldi Tárlat" (Békéscsaba) din 1996 este distins cu premiul Asociaţiei Naţionale a Artiştilor Creatori Maghiari.

La capitolul „meritelor" incontestabile trebuie amintite şi succesele obţinute ca profesor de desen, ca un animator activ al vieţii culturale din cadrul Uniunii Românilor din Ungaria, ca un factor integrator al artiştilor plastici români de la noi, ca un întemeietor şi conducător al Editurii Noi şi al Corului „Pro Muzica", al cărui cîntăreţ este, ca redactor al săptămînalului *Noi* etc. Cine este în stare să facă o exactă enumerare a iniţiativelor şi realizărilor activităţii sale artistico-culturale? Nici nu e nevoie de un inventar precis, nu numai pentru că Oroian nu ţine la aşa ceva, ci şi pentru faptul că avem de a face cu un om extrem de activ, dornic de noi şi noi înfăptuiri.

Şt. Oroian este făcut după chipul şi asemănarea demonilor romantici. Ei sînt o personificare a curajului, a răzvrătirii, a neliniştii, a neliniştii constructive,

creatoare. Lipsa de tactică, de fariseism, „sinceritatea copleşitoare" atrag însă neplăceri şi duşmănii. Aşa a păţit şi Stefan Oroian. El şi cei care urmează calea valorii morale nu ştiu să se descurce într-o lume în care succesul celuilalt nu este apreciat, ci, dimpotrivă, este receptat drept ofensă. Admiraţia valorii este un privilegiu al celor aleşi. Omul prevăzător trebuie să se împace cu acest adevăr. Cei care s-au angajat la o luptă împotriva nepăsării, cei care vor să realizeze ceva semnificativ vor continua să străbată valurile şi nu se vor întoarce din cale, la fel ca şi Ana din *Meşterul Manole*. Un singur lucru le putem dori: să nu se scufunde, să reziste. Căci apa curge, pietrele rămîn. De altfel nu avem nici o iluzie...

Gh. P.

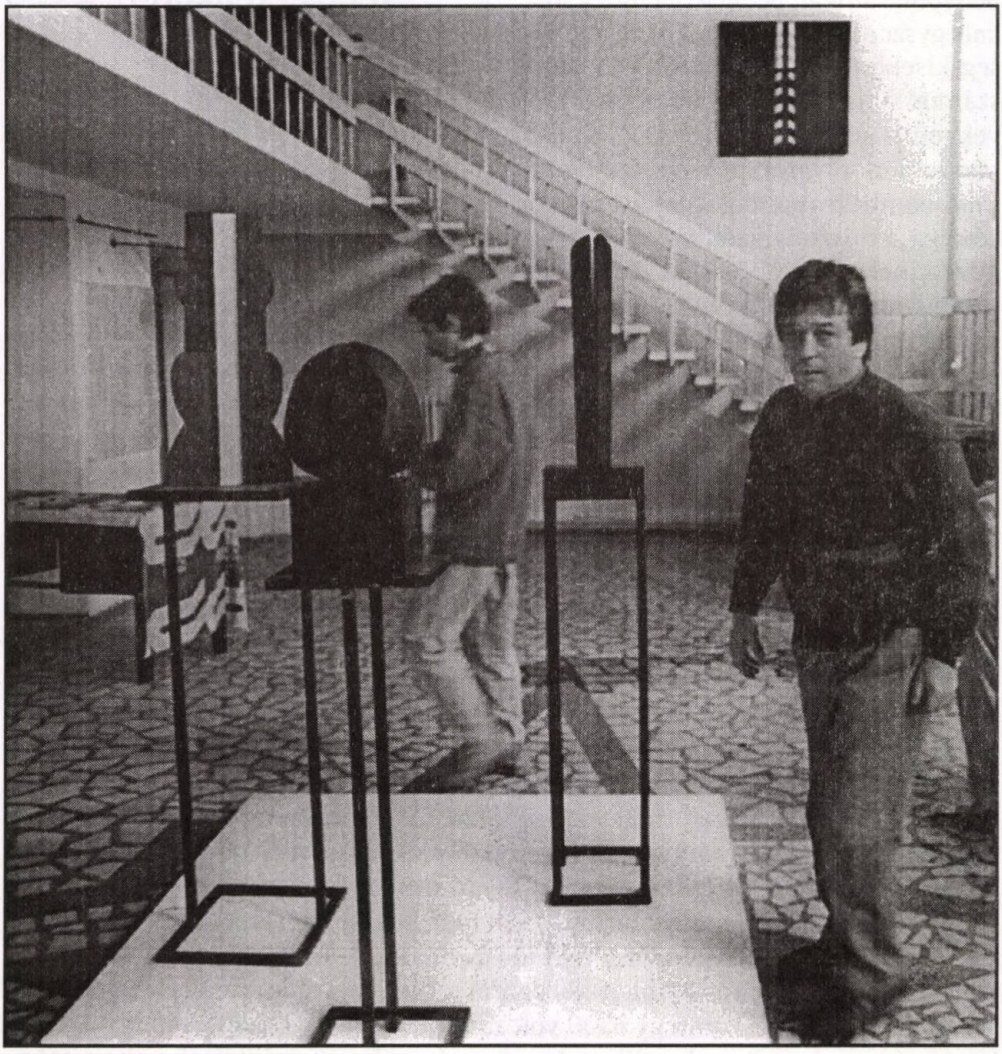

La expoziţia din Arad, 1994

Nemzetiségi kérdésről tudós szemszögből

Köpeczi Béla könyvéről

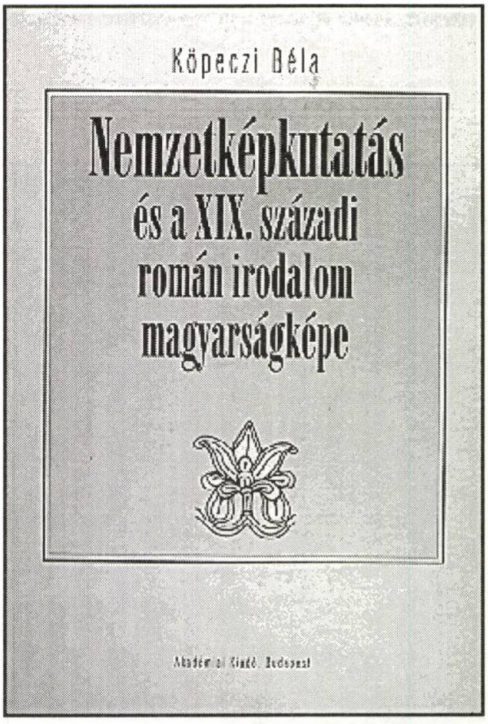

A kisebbségi kérdésről mi nemzetiségiek elsősorban tapasztalataink útján veszünk tudomást, saját bőrünkön szerezzük meg az olykor igen fájdalmas benyomásainkat, pedig lehet, hogy sokkal egyszerűbben értenénk meg a többség-kisebbség viszonyával kapcsolatos számos kényes kérdést, ha néha könyvekben is utánanéznénk ezeknek. No persze nem olyan hatásvadász bulvársajtó-bombákra gondolok, melyek megcélozva a nosztalgiázók szivét, visszakövetelnek ezt-azt. Sokkal inkább az olyan tudományos igényű munkákra, mint Köpeczi Béla „Nemzetiségképkutatás és a XIX. századi román irodalom magyarságképe" című tavaly megjelent könyvére.

A legolvasmányosabb, a hasonló kiadványok közül, amellyel az utóbbi időben találkozhattunk. A neves tanáregyéniség a nemzetiségi kérdés néha nagyon nehéz problémáit egy mindenki által közérthetőbb tudomány, az irodalom köntösébe burkolva vetíti elénk. S még miért veszi kezébe szivesen bárki ezt a könyvet? Mert bebizonyosodik, legyen bármilyen elismert tudós valaki, nem kell feltétlenül tíz lépés távolságot tartania a diszciplinával. Márpedig Köpeczi Béla könnyűszerrel bizonyítja ezt. Rögtön írása felütésénél személyes élményeiről számol be. Vall saját nemzettudatáról, származásáról, a téma szeretetének miértjeiről. Ritka érték ez tudósemberek közt! Különösen úgy, hogy őszintesége nem megy sohasem a tárgyilagosság rovására. A téma, már tárgyilagossága miatt sem ajánlott a „nagyrománoknak", ám mindenképpen sokat tanulhatnak belőle azok, akik képesek nyitottan, érdeklődéssel fogadni korunk egyik meghatározó professzorának vallomásait: „1924-ben születtem a 9000 lakosú Nagyenyeden, amely a református Bethlen-kollégium révén magyar kulturális központ volt. Ebből a népességből mintegy 6500 volt magyar és 2500 román. A magyarok – a kevés némettel együtt – katolikusok, reformátusok, evangélikusok voltak, többségük – 4000-en – reformátusok. A románok nagyobb számban görög katoliku-

sok és kevesebben görögkeletiek..." Kolozsvári rokonságomban sor került román–magyar vegyes házasságra is, az ottani román napilap, a *Patria* szerkesztője, Ghiţă Giurgiu feleségül vette egy volt magyar katonatiszt, Sallak Árpád lányát. (Ő volt a magyar uralom alatt a *Tribuna Ardealului* című román lap főszerkesztője.) Gyulafehérvárt élt egy szász mézeskalácsos, Wellmann Henrik, aki nagynénémet vette feleségül..." „A kollégiumban érdeklődtem a román irodalom iránt, főleg Balázs János jóvoltából, aki kitűnően tudta a nyelvet és szerette a modern irodalmat. Ion Mitariu paptanár tanította a román történelmet, Bíró Sándor előadásaiból ismertem meg az egyetemes történelmet, László Dezső egyháztörténete keretében hallhattam a magyar múlt egyes eseményeiről (Jakab Elek Kolozsvár-története alapján írtam első történeti dolgozatomat.) A magyar irodalomba Finta Gerő és Jancsó Elemér vezettek be,..." „Az írók egy részének transzilvanizmusa az erdélyi magyarság történeti tudatát és ezzel együtt szellemi fennmaradását biztosította, de nem kapcsolódott hasonló román törekvésekkel, s a 30-as évek végén háttérbe is szorult. Egyik román tanárom, Iustin Ilieşu és Finta Gerő fordítási kötetei felhívták a figyelmemet a tolmácsolásra, s magam is elkezdtem ezzel foglalkozni, főleg román vonatkozásban."

Az erdélyi visszaemlékezések mellett – mivel ez csupán a könyv pár oldalát teszi ki – számtalan más, még a laikus olvasó számára is izgalmas problémát vet fel a szerző: Mi a nemzetkép? A hagyományos meghatározások mellett Köpeczi Béla összegyűjtött sok egyéb definíciót is, bemutatva a problémakör fejlődéstörténetének jelentősebb állomásait egészen napjainkig, íly módon sokféle aspektusból gazdagítva eddigi nemzetképfogalmainkat. Megtudhatjuk, hogy „A rómaiaknál Strabo jeleskedett ebben a műfajban, az araboknál Ibn Khaldun...". A továbbiakban megjelenik ezeken az oldalakon Lendvay Judit, H. C. J. Duijker, N. H. Frijda , G. Hardy gondolata, de mint említettük, jóval korábbi gondolkodókkal, mint például Hérodotosz, Thuküdidész is találkozhatunk.

Hűen a címhez, Köpeczi Béla már ebben a korai fejezetben is kitér a nemzetkép irodalomtörténeti vonatkozásaira: "Az összehasonlító irodalomtudományban a két háború között kifejlődött egy olyan irányzat, amely nagy irodalmi művekből következtetett a nemzeti jellemvonásokra. Ennek olyan kiváló képviselői voltak, mint E. Curtius, P. Hazard, F. Baldensperger és S. de Madariaga. A komparatisztika francia iskolája (J. M. Carré és mások) az „image"-vagy a „mirage"- kutatást kezdeményezte, amelyet sok kritika ért amiatt, hogy nem az irodalom esztétikai jellegével foglalkozott...." „Magyarországon Eckhardt Sándor adott példát *A francia szellem* című könyvében arra, hogy ezt a módszert hogyan lehet irodalmi példákkal alkalmazni. ..."

Az általánosságban vett nemzetkép mellett, magától értetődően, a bennünket talán leginkább érdeklő, lekötő, magyar és erdélyi román nemzetkép is helyet kap egy-egy fejezetben. Az író marad az eddig megszokott történeti áttekintő bemutatás módszerénél. Mindkét részben – néhol vázlatosan – példaadó objektivitással megszerkesztett képet kaphatunk a XIX század nemzetképéről majdnem napjainkig, felsorakoztatva a témában született legjelesebb tudományos, néha szépírók tollából származó művek új felfedezéseit is. „Az új román nemzetkép az ún. erdélyi iskola, majd S. Micu-Klein, P. Maior és Gh. Şincai alakították ki, még-

pedig a korabeli magyar és szász nemzetképpel szemben...." „Olyan értelmiségiek, mint Gh. Bariţ, az 1838-ban indult Gazeta de Transilvania és melléklapja a Foaie pentru minte, inimă şi literatură, az "erdélyi triász" elméletét veszi alapul, elfogadva a magyar liberalizmus szellemét, de bírálva annak nacionalista megnyilvánulásait, s arra törekszik, hogy a román nyelvet, irodalmat és oktatást fejlessze...". S mintegy összefoglaló előlegként egy tömör bevezetést olvashatunk a magyar-román történelmi szereplők, gondolkodók, művészek egymásról, a kor egymásmellett élésének konfliktusairól alkotott véleményéről. „Kevesen foglalkoztak azonban azzal, hogy egymásról hogyan vélekedtek a szemben álló felek akár történeti, akár kulturális, akár politikai vonatkozásban. E tanulmányokban arra vállalkoztam, hogy a román irodalomnak a magyarokról kialakított véleményét vegyem vizsgálat alá, azokat a forrásokat is, amelyekből merít...".

Köpeczi Béla a XV. századtól elemzi a történeti, politikai törekvéseket, Dáciának központi helyet szánva, nem megkerülve az egyik legkényesebb, máig el nem nyugvó kérdést: a két nép letelepedésével kapcsolatos problémát sem. A magyar középkor Pannóniája című részben így ír: „Ha a középkori források azt vizsgálják, hogy a honfoglalás során a magyarok hol telepedtek meg, akkor a „régiekre emlékezve" Pannóniáról szólnak. Anonymus, akit a dákoromán kontinuitással kapcsolatban oly sokat szoktak idézni, ezt említi, s Erdélyt, melyet Terra ultrasilvanak nevez, Hungaria részének tekinti. Dáciáról külön nem ír. Kétfajta román népről tud, a pastores Romanorum az egyik, Pannóniában (akik egyesek szerint romanizált népmaradványok vagy a római-germán birodalom alattvalói), a másik a Blacuss, amelynek létét a honfoglalás idején feltételezi Erdélyben anélkül, hogy a római coloniáról beszélne...". Bizton állíthatjuk, hogy – a fejezet további részében is részletesen bemutatott –, mára már méltatlanul elfeledett egykori történetírók, gondolkodók a kérdéskörben ránkmaradt bölcseleteinek közreadása, éppen mert a laikusok maguktól ritkán bukkannak ezekre a kincsekre, a könyv egyik leghasznosabb missziója.

A történelem fonalát tovább gombolyítva eljutunk -akár ha történelmi filmet néznénk – a humanisták (rendkívül lényeges, mivel Köpeczi vizsgálódásai szerint „Daciat a humanista történetírás fedezi fel..."), az erdélyi fejedelmek Dáciájához, s az itt élő népek nemzettudatához, többszempontú megközelítések segítségével:vajon milyen módon (lett volna) helyes a három fejedelemség összefogása?

Ahogy e tanulmányokat olvassuk, s a régi korok dokumentumai alapján előtűnő történelmi, politikai összefonódásokat bogozzuk, óhatatlanul is felmerül az emberben a kérdés, vajon, ha ez a két egymás mellett élő nép ennyi minden – inkább több rosszon, mint jón – ment együtt keresztül, mikor fog már végre össze, hogy ne legyenek uralkodó hatalmak ütközői?

Szintén korabeli adatok, legendák bemutatásával, a család eredetéről szóló középkori írások felsorakoztatásával kezdi a történész a Hunyadiak származásának taglalását. A szépirodalmi művekben is szépszámmal megjelenő történelmi alakok, különösen Mátyás, de János is, akárcsak a többi nemzeti hős, nagy szerepet játszik a nemzeti tudat alakulásában. Mert mit szólhatnak (nemcsak) a krónikások, de a főurak, ha egy "nemtelen", ki tudja kitől fogant Hunyadi, Mátyás

király néven fényesen bemasírozik a történelembe, s aki addig soha nem látott módon megszilárdította, felvirágoztatta birodalmát. Köpeczi Béla kötetéből azonban azt is megtudhatjuk, miként gondolkodik a modern történetírás a Hunyadiakról. „A modern nacionalizmus megjelenése előtt Hunyadi származása csak abból a szempontból volt érdekes, hogy milyen legendák alalkultak ki körülötte. Attól a pillanattól kezdve, amint uralkodóvá válik a nemzeteszme és előtérbe kerül az etnikai származás, a szépirodalom és a történetírás vitatni kezdi a Hunyadiak eredetét..."

Hát nem balga az ember, ha hagyja hatalom és pénzvadász karrieristáktól befolyásolni magát? Ahelyett, hogy tulajdonképpen káprázatosan hihetetlen eredetlegendák közt vadászna magának a legszimpatikusabbra, élve a majd' teljes szabadság izgalmával, hajlamos egy csettintésre megkérdőjelezni -pusztán a származás miatt- addig tisztelt példaképeit.

Ám a Hunyadiaknál is érdekfeszítőbb kérdés a szabadságharc, majd az ezt követő néhány évtized, mely meghatározó korszaka volt mindkét nép történelmének. Köpeczi ezt az időszakot mind történészek, mind íróemberek munkáit alapul véve elemzi, felsorakoztatva Papiu érveit, valamint a románok nemzeti költőjének, Eminescunak a '48–49-es eseményekhez fűződő kapcsolatát, természetesen Eminescu irodalmi művein keresztül. S igazi kulturtörténeti csemegének számít a géniusz barátjának, iskolatársának, Ioan Slavicinak magyarokról alkotott képét taglaló rész. Az erdélyi román író a *Tanulmányokban* foglalta össze a nemzeti jellemről, a magyar történelemről, kultúráról, alkotmányról, kormányzatról és a magyar-román kapcsolatokról szóló nézeteit. Minderről Köpeczi Béla véleménye:"A tanulmánysorozatot mi is nagyra értékeljük. Slavici egy különleges történelmi helyzetben, közvetlenül a kiegyezés után vállalkozott arra, hogy személyes tapasztalatait és a magyar kultúra ismerete alapján a román nacionalista ideológia szellemében, de a megismerés és megértés álláspontjáról mondja el véleményét a magyarság akkori helyzetéről és főleg kultúrájáról...".

Az utolsó fejezetben, – hisz a XIX század vége, XX. század eleje felé járunk – központi alak Goga, és az ő ellentmondásos magyarságképe. De sokkal többről van itt szó, mint a román költő nézeteiről. Feltűnik ezen a néhány oldalon a magyar, illetve román kulturális, művészeti élet majd minden jelentős alakja: a polemizálni szerető, s mindig merő Ady, a mindenki irodalmi keresztapja, Ignotus, Jókai, Kemény, Mikszáth, Szép Ernő, Molnár Ferenc, Braun...Ütköznek a vélemények, igazi párbaj írók módjára. Az utolsó lapokat olvasva, úgy érezhetjük magunkat, mintha nyíltszíni vitát hallgathatnánk élőben ezekkel a művészekkel, nagyon életszerűen.

Köpeczi Béla tanulmánykötete mindenki számára mást ad. A tudósoknak újabb érdekes adalékot egy-egy kutatási témához. A kíváncsi olvasó pedig gazdagabb lehet néhány információval, s főképp felfigyelhet a napjainkban égetően szükséges egymás iránti toleranciára.

Petrusán Lívia Veronika

Gavril Scridon, exeget al literaturii maghiare din Transilvania

(Istoria literaturii maghiare din România)

Gavril Scridon s-a născut la 16 mai 1922, în comuna Feldru, jud. Bistriţa-Năsăud, o localitate din ţinuturile grănicereşti de odinioară, de care a rămas legat sufleteşte şi mîndru o viaţă întreagă. Aici (la Năsăud) şi-a făcut studiile, aici şi-a petrecut copilăria şi aici revenea ori de cîte ori avea loc vreun eveniment mai deosebit. Căci profesorul Gavril Scridon se simţea bine printre ai săi, evocînd cu o dragoste neţărmurită frumuseţea plaiurilor natale şi cumsecădenia oamenilor din această zonă transilvană. Nu e întîmplător faptul că profesorul Scridon şi-a consacrat o bună parte a vieţii cercetării biografiei şi operei lui George Coşbuc, devenind cel mai savant editor şi cercetător al poetului din Hordou. *Pagini despre Coşbuc* (1957). *George Coşbuc – Bibliografie* (în colaborare cu Ioan Domsa, 1965), *George Coşbuc şi pămîntul natal* (1966), *Ecouri literare universale în poezia lui Coşbuc* (1969), *George Coşbuc în locurile anilor de ucenicie* (1975), ediţiile critice ale *Operei alese a lui George Coşbuc* (în 8 volume), publicate între 1962 şi 1988, rămîn cărţi de referinţă. Nu puţine sînt scrierile consacrate lui Liviu Rebreanu, prozator răsărit tot din aceste pămînturi. Ne povestea lucruri extrem de interesante şi importante despre anii 1933–1941, cînd era elev la liceul din Năsăud, unde avea ca profesori pe Pálffy Endre şi Domokos Sámuel. Despre ultimul, mai tîrziu, în articolul omagial *Eheu, fugaces...*, spunea: *„Revenit la Budapesta pentru mai mult timp, după o şedere mai lungă în vara anului 1944, l-am revăzut pe fostul meu profesor Domokos Sámuel. Frîntura horaţiană de mai sus a ţîşnit ca o poruncă a tristeţii: viaţa zboară nemilos, „nice se-ntoarce a duoa oară" – cum spune Ion Budai Deleanu în a sa* Ţiganiadă. *Amărăciunea lui Horaţiu, continuînd versul său cu „labuntur anni" exprimă o înţelepciune şi un îndemn. „Eheu, fugaces..." rostesc şi eu cu tristeţe aici pe malurile bătrînului Danubiu, gîndind la cele trecute vremi. Era în toamna anului 1940. La liceul din Năsăud vine un tînăr profesor, Domokos Sámuel; este profesorul de limbă şi literatură maghiară şi diriginte al clasei a VIII-a, în care mă aflam şi eu. Mi-a fost cel dintîi profesor de maghiară care m-a instruit sistematic şi cu*

pasiune, după ce învăţasem de la tatăl meu, Vasile, ţăran luminat cele dintîi noţiuni de limbă maghiară.

Alături de învăţarea limbii, profesorul Domokos ne-a introdus şi în universul inedit al unei mari literaturi, pe care am început s-o descifrăm şi din, la început, modeste contacte directe, lectorînd şi traducînd, chiar dacă cu stîngăcie, fragmente poetice în româneşte, ajutaţi, bineînţeleş, de tactul pedagogic al profesorului nostru. Am parcurs momentele principale ale literaturii maghiare de la Mária siralom, Gyulafehérvári glosszák, cu opriri la bijuteriile lirice ale lui Balassi Bálint, cu scandarea ritmurilor clasice ale lui Vörösmarty Mihály din Zalán futása, cu avîntatele poezii de dragoste şi eroice ale lui lui Petőfi Sándor, cu eposurile lui Arany János, cu Az ember tragédiája a lui Madách Imre, dureroasele elegii erotice ale neînţelesului şi statornicului îndrăgostit Vajda János, cu tulburătoarele poezii ale lui Ady Endre, cu...cu atîtea şi atîtea minunate pagini de proză sau teatru. Un învăţămînt sistematic care a reuşit să pună bazele unui interes care m-a făcut să revin şi să lărgesc, în anii de mai tîrziu, contactele cu literatura maghiară. Mai ţin minte încă şi acum sute de versuri pe care le-am învăţat pe dinafară; cu ele şi cu altele din contacte din anii de studenţie şi de dăscălie mi-am lărgit mereu şi mereu cultura literară maghiară, devenită una din pasiunile dominante ale preocupărilor mele, fără să mă consider însă specialist în acest domeniu. Tot interesul meu faţă de limba şi literatura maghiară a fost pregătit de profesorul Domokos Sámuel; beneficiul meu a fost mare şi, aş putea mărturisi, un noroc al meu, care a stabilit oarecum mersul întreg al vieţii mele. (Magyar–román filológiai tanulmányok, Bp. 1984, p. 35–36.)

Profesorul Universităţii din Cluj şi şeful Catedrei de literatură română de aici a predat, timp de 8 ani, şi la Catedra de filologie română din Budapesta şi, paralel, timp de un an, la Catedra de limbă şi literatură română din Seghedin, unde i se publică, în 1993, una din cele mai voluminoase lucrări, *Antologia de literatură română* (vol. I–II), care cuprinde poezia română interbelică. Tot în aceşti ani lucra intens la ultima sa operă, apărută în pragul trecerii autorului ei în nefiinţă, la 6 septembrie 1996. Este vorba despre studiul masiv consacrat literaturii maghiare din România.

Nu mi-am asumat, nici în glumă, mărturiseşte autorul Istoriei literaturii maghiare din România (1918–1989) – *calitatea de specialist în literatura maghiară de la noi. Cunoştinţele de filolog, anii de studenţie, biblioteca, au fost însă suficiente pentru a-mi oferi, după cîte cred, dreptul de a mă aşterne la lucru. Tocmai de aceea nu vreau să ocolesc a afirma că îmi dau seama bine de răspunderea ce mi-am asumat-o şi de riscurile legate de ea în confruntarea cu opiniile cititorilor români ori cu ochiul de Argus al criticii de la noi ori din străinătate, deopotrivă. Dar am convingerea că o atare istorie trebuie scrisă, cu toate lipsurile ce se vor constata, care sunt inevitabile. Şi trebuia scrisă deoarece decurge din însăşi necesitatea de a ne cunoaşte cît mai bine, din exigenţa mereu înnoită de a parcurge drumurile care duc la apropierea noastră, la solidaritatea noastră, la frăţia noastră, verificate de atîtea ori în istorie. Căci literatura este, fără îndoială, unul din cele mai eficiente mijloace de cunoaştere. Iar o istorie a literaturii maghiare din România, care se adresează cititorilor români, poate deschide, pe dimensiunea cunoaşterii de care vorbeam, noi orizonturi ale frăţiei şi bunei înţelegeri.*

În sfârşit, este această încercare a mea un omagiu adus ideii de libertate, o tentativă ce ţinteşte, cu mijloace specifice, temeiurile prieteniei, în acestă lume chinuită de ostilităţi şi greu încercată de adversităţi de tot felul. (p. 7.)

În ciuda modestiei, obligatorie, de altfel, pentru oricare cărturar, Gavril Scridon, excelent cunoscător al limbii şi literaturii maghiare, prin această *Istorie...* (Edit. Promedia Plus, Cluj-Napoca, 1996) deveniseră nu numai cel mai devotat, ci şi cel mai înzestrat cunoscător al domeniului în discuţie ridicat din rîndul exegeţilor români.

Prezentarea literaturii maghiare din Ardeal o începe cu anul 1918 şi o termină cu 1989, dată ce inaugurează o cotitură în istoria României. Cele 7 decenii de literatură maghiară sînt împărţite în două perioade distincte: perioada dintre cele două războaie mondiale (1918–1944) şi cea postbelică (1945–1989). Autorul acordă o deosebită atenţie cadrului politic şi cultural de la începutul perioadei cercetate. Capitolul *Începuturile vieţii literare*, axat pe descrierea trăsăturilor specifice ale vieţii literare maghiare de după unirea Transilvaniei cu România, pe publicistica şi editarea de cărţi, pe cultura, arta, ştiinţa vremii, este urmat de prezentarea curentelor literare şi ideologice, în frunte cu *transilvanismul, „doctrină cu evident substrat politic, care subliniază autonomia culturii ardelene pe baza existenţei unei conştiinţe, a unui suflet ardelenesc specific"*, unul din iniţiatorul ei fiind Kós Károly şi îmbrăţişată apoi de revista *Új Erdély*. *„Doctrina transilvăneană*, precizează autorul, *în laturile ei progresiste sau confuze s-a constituit pe două coordonate: de spaţiu geografic şi de timp. Coordonatele geografice ale doctrinei sunt oferite de peisajul Transilvaniei, fără egal ca frumuseţe, peisajul acesta trebuie iubit şi cultivat şi pentru faptul că el reprezintă pământul natal. Peisajul ardelenesc a fost leagănul, de-a lungul veacurilor, al vieţii sociale şi a produs o spiritualitate cu totul specifică, o mentalitate proprie. Este vorba despre o geografie aparte, nu numai fizică ci şi morală. Coordonatele istorice ale teoriei le oferă ideea că, din vechi timpuri şi până în secolul XX, ungurii din Transilvania n-au trăit izolaţi, ci laolaltă cu românii şi saşii. Această convieţuire a fost marcată de influenţe reciproce, ceea ce a dus la apariţia unui spirit specific locului, la o concepţie proprie despre lume. Un atare spirit - concept cam vag, ceţos - ar trebui cultivat şi în continuare, ca recunoaştere a destinului comun, aşa cum îl arată istoria milenară a Transilvaniei. Ardealul reprezintă şi un punct de convergenţă a culturilor apuseană şi răsăriteană (mişcările pentru reformă sunt numai un exemplu), un loc de fuziune spirituală între trăsăturile etnoistorice specifice locului şi spiritului european. Locuitorii Transilvaniei pot găsi în istorie argumente de convieţuire cât şi de apropiere culturală. În fine, ungurii din Transilvania ar fi superiori celor din Ungaria, pentru că ei pot fi păstrători mai fideli ai elementelor de cultură străveche şi mai înzestraţi intelectual.*

Propovăduitorii transilvanismului stăruie asupra respectării tradiţiei democratice, militează pentru o atitudine liberală şi pentru un umanism atotcuprinzător. Ei cer o literatură independentă, recomandă cultivarea tradiţiei locale, impun un ataşament idolatru faţă de pământul natal. Unii scriitori satisfac mai nuanţat asemenea comandamente (Kós Károly, Szentimrei Jenő, Tamási Áron). Esenţială rămâne convieţuirea populaţiei din Transilvania (maghiari, români şi saşi) în lumina datelor din trecut (unele opere, mai ales romanul istoric şi unele povestiri, scot la iveală tradiţiile acestei convieţuiri, d.e. Kós Károly). Literatura caută laturile etice ale convieţuirii, ale vieţii contemporane, într-o strânsă corelaţie cu natura.

Transilvanismul prezintă însă şi elemente negative. Înainte de toate conceptul de suflet sau conştiinţă ardeleană este foarte vag, chiar confuz. Iar autonomia în primii ani are un

obiectiv clar: izolarea în general de viaţa politică a României. În fine, sentimentul naturii (o notă pozitivă) este înţeles uneori ca posibilitate de evadare din faţa realităţii aşa cum şi idealizarea trecutului nebulos poate înlătura perspectiva istorică. În ansamblu, în operele literare sau în articolele teoretice transilvaniste se constată atât lipsa de unitate cât şi contradicţiile doctrinei, caracterul ei eclectic. Urmărind, de pildă, scriitorii care au colaborat la revista Erdélyi Helikon, se poate uşor constata că „geografia" operelor lor prezintă aspecte diferite, cu rare conformităţi de suprafaţă, faţă de tipul transilvanist. Punctele de vedere sunt şi ele diverse:alături de conservatorism se manifestă şi un spirit modern, nu o dată chiar avangardist, ceea ce dă transilvanismului o coloratură interesantă (un bun exemplu îl oferă opera lui Tamási Áron). Mişcarea este şi o manifestare romantică în literatura maghiară din România."

După o schiţă a „dinamicii editoriale" şi a grupărilor literare, autorul stabileşte în acest sector cîteva perioade distincte cu scopul de a facilita orientarea cititorului mai puţin avizat. Astfel, după înfiinţarea, în 1924, a casei de editură sub numele *Erdélyi Szépmíves Céh* (Corporaţia ardeleană a artelor frumoase), începe, după autor, o nouă etapă în istoria literară a ungurilor din România. Din colaborarea, în 1926, a întemeietorilor corporaţiei (Kádár Imre, Kós Károly, Ligeti Ernő etc.) cu societatea literară *Helikon*, se naşte revista *Erdélyi Helikon* (1928) care apare pînă în 1944, jucînd un rol determinant în literatura maghiară transilvăneană. Între timp, la revista *Korunk* se conturează o direcţie literară realistă, de stînga (1926). Între 1930–38 se dezvoltă o literatură generată de criza generală din anii '30 şi agravarea vieţii internaţionale. Anii din pragul ultimului război mondial aduc intensificarea mişcărilor politice şi sociale, precum şi a celor naţionale. La întîlnirea din 2-4 octombrie 1937 de la Tîrgu Mureş se cere respectarea drepturilor democratice şi lărgirea acestora în toate domeniile vieţii de minoritate. Urmează apoi perioada de după dictatura regală din 1938, agravată de dictatul de la Viena (1940), descrisă în felul următor: *„Literatura maghiară din România a cunoscut un regres rapid după dictatul de la Viena din august 1940, care a dat Ungariei hortyste partea de nord a Transilvaniei. Noile autorităţi s-au dovedit mai neînţelegătoare decât cele româneşti. Scriitorii maghiari rămaşi în Transilvania de nord s-au trezit dintr-o dată lipsiţi de acele instituţii pe care le realizase generaţia interbelică. Revista Korunk este interzisă. Producţia literară sărăceşte. Se infiltrează literatura uşoară de la Budapesta, cu gusturi mercantile şi mecanisme de difuzare care dovedeau totala neînţelegere a autorităţilor faţă de problemele şi situaţiile specific locale aici, faţă de tradiţiile literaturii celor două decenii de existenţă în cadrul statului român. Se desfăşoară, fără nici o stînjenire acum naţionalismul. Scriitorii rămaşi în Ardealul ocupat îşi divizează forţele: unii se orientează spre dreapta (cum e cazului Nyírő József), cei mai mulţi caută relaţii cu mişcarea antifascistă maghiară (Balogh Edgár, Jordáky Lajos, Kovács György, Nagy István).Influenţa unor periodice care au reuşit să supravieţuiască (Erdélyi Helikon, Pásztortűz) îşi pierde vigoarea şi prestigiul. Dar tinerii scriitori de orientare populară, care debutează în anii premergători celei de-a doua conflagraţii mondiale, au reuşit să editeze la Cluj revista Termés (Recolta), care apare între anii 1942-1944, sub redacţia lui Asztalos István, Jékely Zoltán, Kiss Jenő, Bözödi György şi Szabédi László..." (27.)*

Urmează apoi o analiză competentă a evoluţiei poeziei (Áprily Lajos, Tompa László,Reményik Sándor, Bartalis János, Dsida Jenő, Salamon Ernő), a prozei

(Bánffy Miklós, Kós Károly, Kuncz Aladár, Berde Mária, Makkai Sándor, Molter Károly, Tabéry Géza, Ligeti Ernő, Szántó György, Tamási Áron, Kovács György, Bözödi György, Nagy István), a dramaturgiei, a literaturii traducerilor şi a criticii şi istoriei literare. Literatura de după cel de-al doilea război mondial, parcursă tot pe genuri literare, este grupată în două compartimente. În poezie, generaţia continuatorilor este reprezentată de Horváth Imre, Szemlér Ferenc, Szabédi László, Horváth István, Méliusz József, Kiss József, Létay Lajos, Majtényi Erik, Kányádi Sándor, Székely János), iar generaţia *Forrás* de Páskándi Géza, Lászlóffy Aladár, Fábián Sándor, Szilágyi Domokos, Lászlóffy Csaba, Cseke Gábor, Csiki László, Balla Zsófia, Markó Béla etc. În proză, generaţia continuatorilor este marcată de nume ca Asztalos István, Tamás Gáspár. La capitolul "prima generaţie postbelică" figurează Hornyák András, Szász János, Panek Zoltán, Huszár Sándor, Szabó Gyula, iar la generaţia *Forrás* Bálint Tibor, Pusztai János, Bodor Ádám, Veres Zoltán, Vári Attila. Dramaturgia, mai slab reprezentată decît celealte specii literare, este cultivată cu succes apreciabil de prozatorii şi traducătorii Szemlér Ferenc, Méhes György, Sütő András, Deák Tamás, Kocsis István, ş.a.m.d. Sînt apoi relevaţi mînuitorii de condei care au excelat în domeniul reportajului literar: Beke György, Domokos Géza, Mikó Ervin, Cseke Péter, Gálfalvi György. Urmează o lungă listă a traducătorilor, unii, cum sînt Franyó Zoltán, Szemlér Ferenc, Méliusz József, Bodor Pál etc., remarcabili. Istoria şi critica literară este profesată cu o deosebită dăruire de Réthy Andor, Kakassy Endre, Jancsó Elemér, Kacsó Sándor, Balogh Edgár, Csehi Gyula, Mikó Imre, Szőni Pál, Maros Péter, Engel Károly, Dávid Gyula, Láng Gusztáv, Kántor Lajos, Mózes Huba, Cseke Gyimesi Éva.

Opera profesorului Gavril Scridon a apărut într-un moment istoric favorabil, cînd destinele celor două popoare par a fi îndreptate, din ambele părţi, spre o conciliere şi o convieţuire durabile aşa cum dorea autorul ei: „Cartea de faţă se constituie într-un apel la înţelegere şi armonie, la împreună lucrare."

– g –

Elena Csobai

Istoricul românilor din Ungaria

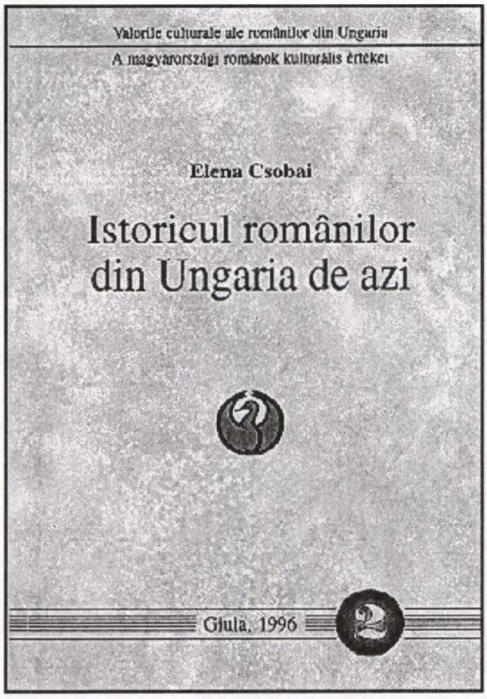

Apărut ca al doilea volum din seria *Valorile culturale ale românilor din Ungaria*, iniţiată, se pare, de Autoconducerea Românilor din Ungaria şi îngrijită de Alexandru Hoţopan, *Istoricul...* Elenei Csobai pare a fi rezultatul unui efort exegetic de mai mulţi ani.

După o lapidară iniţiere în istoricul românilor din Ungaria, capitol care, fără a avea pretenţii exhaustive, acordă o atenţie mai distinsă românităţii din sud-estul ţării, urmează în ordinea alfabetică o prezentare succintă, dar abundentă în date şi nume, a localităţilor Aletea, Apateu, Bătania, Bedeu, Cenadul Unguresc, Chitighaz, Giula, Micherechi, Otlaca-Pustă şi Săcal. În capitolul al II-lea sînt trase cîteva „concluzii cu privire la situaţia demografică a românilor din Ungaria", iar în ultima parte a lucrării, cititorul poate face cunoştinţă, în limba maghiară, cu un rezumat al capitolelor anterioare.

Studiul cercetătoarei Elena Csobai, apărut la Giula, în 1996, este un fel de ghid pentru cei care doresc să-şi formeze o oarecare idee despre împrejurările istorice ale venirii şi stabilirii românilor în această zonă. Este o cărticică utilă, destinată, în mod declarat în prefaţă, cadrelor didactice din învăţămîntul public.

Valoarea intrinsecă a lucrării constă, aşadar, în bogăţia de date, în caracterul ei documentar, facilitînd activitatea acelora care fie că urmăresc utilizarea ei în scopuri practice, de exemplu, instructiv-educative, fie că urmăresc „numai" strădania de a-şi cunoaşte trecutul îndepărtat sau mai apropiat. Lucrarea se remarcă şi prin tendinţa de a atrage, implicit, atenţia cercetătorilor asupra necesităţii unor sinteze despre naţionalitatea noastră. Ne subscriem acestei sesizări, cu atît mai mult cu cît din partea învăţămîntului, odată cu introducerea în programele pedagogice a predării istoriei, culturii şi artei româneşti, apar tot mai multe pretenţii. Fără a trage semnalul de alarmă, mesajul cărţii ne îndeamnă să atragem atenţia asupra imperativului de a crea condiţiile elaborării unei istorii ample a românilor din Ungaria, căci dacă generaţia contemporană de cercetători nu-şi va asuma această datorie, am putea să pierdem ultima şansă de a ne scrie noi înşine istoria...

Maria Gurzău Czeglédi

Nunta la românii din Ungaria

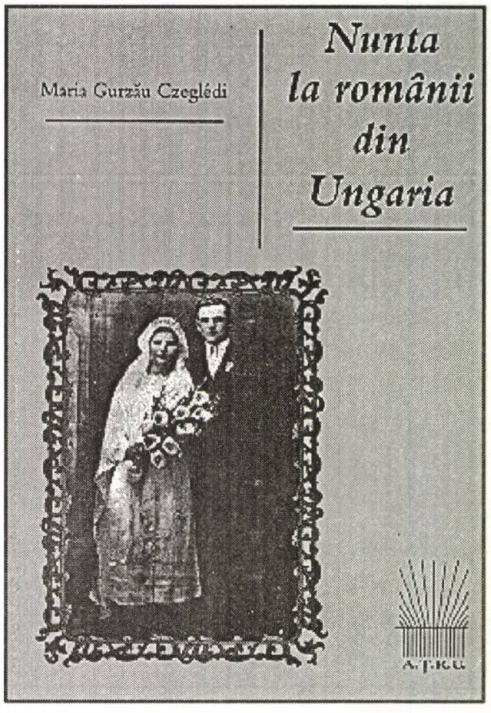

Devenind o etnie „folclorică", fapt argumentat prin preocupările culturale ale românilor din Ungaria în deceniile de după primul război mondial, este firesc ca intelectualitatea creatoare să manifeste un interes deosebit faţă de obiceiurile tradiţionale, nota cea mai semnificativă, la ora actuală, a identităţii acestei comunităţi. Mărturisirea autoarei este grăitoare în această privinţă: *„Cu cîţiva ani în urmă am colindat prin satele populate de românimea din Ungaria (Aletea, Bătania, Bedeu, Cenadul-Unguresc, Chitighaz, Leta-Mare, Micherechi, Otlaca-Pustă, Peterd, Pocei, Săcal), cu scopul de a colecţiona obiceiuri tradiţionale şi creaţii populare care constituie o imagine vie a realităţii din trecut. Prin consemnarea şi prelucrarea materialului etnografico-folcloric inclus în acest volum încercăm să facem o sinteză a ceremonialului nupţial şi să aducem un mesaj dintr-o lume pe care aproape am pierdut-o. Prezentăm pitorescul spectacol al nunţii ţărăneşti în procesul său de metamorfozare, începînd din vremurile trecute pînă în zilele de azi. Comunităţile tradiţionale au constituit un mediu conservator de tradiţii, obiceiuri şi credinţe, precum şi un spaţiu creator-transmiţător de producţii folclorice. În focarele de cultură populară a înflorit, într-un grai românesc încărcat de parfum arhaic, un folclor literar de o rară bogăţie. În aceste leagăne de cultură strămoşească s-a cultivat o serie de rituri cu funcţii complexe şi cu sens adînc. Complexitatea practicilor şi actelor ritual-ceremoniale oglindesc modul de viaţă şi universul mental al individului de cultură tradiţională. Pentru insul colectivităţilor folclorice actele ceremoniale, riturile, practicile magice ş.a. îşi aveau menirea lor proprie, mesajul strîns legat de destinul uman. Întruchipau dorinţele individului şi ale întregii colectivităţi."*

Citind această carte frumoasă, de suflet, îmbrăcată într-o copertă ce trădează unele nostalgii ale autoarei sau ale familiei sale, îţi aduci aminte, mai ales la o vîrstă respectabilă, nu numai de nunţile la care cu toţii am participat, gustîndu-i farmecul, ci şi de strofele nepieritoare, de cadenţele săltăreţe ale lui G. Coşbuc din *Nunta Zamfirei*:

Trei paşi la stînga linişor
Şi alţi trei paşi la drepta lor,
Se prind de mîni şi se desprind,
S-adună cerc şi iar se-ntind,
Şi bat pămîntul tropotind
În tact uşor.

sau

Iar la ospăţ! Un rîu de vin!
Mai un hotar tot a fost plin
De mese, şi tot oaspeţi rari,
Tot crai şi tot crăiese mari,
Alăturea cu ghinărari

De neam străin.
A fost atîta chiu şi cînt
Cum nu s-a pomenit cuvînt!
Şi soarele mirat sta-n loc
Că l-a ajuns şi-acest noroc,
Să vadă el atîta joc
P-acest pămînt!

Prin *Nunta la românii din Ungaria* (Giula, 1996), profesora Maria Gurzău aduce cea mai consistentă contribuţie la cunoaşterea celei mai frumoase şi înălţătoare datini populare de aici. Descrierea exactă şi minuţioasă, bogăţia materialului adunat şi pus la dispoziţia cititorului oferă nu numai o carte de referinţă, ci şi o temelie solidă pentru cei care sînt dornici de a studia cu o exigenţă ştiinţifică acest ceremonial românesc.

Gh. P.

ISSN 1417-0078

Nyomás és kötés készült az Officina Nyomda Oktató és Termelő Kft-ben 96-1520
6722 Szeged, Tisza Lajos krt. 85—87. 6701 Szeged, Pf. 1121. Telefon: (62) 313-388
Felelős vezetők: Dr. Kékes Tiborné és Varga József ügyvezetők

Ştiri

din viaţa comunităţii româneşti din Seghedin

Prima slujbă ortodoxă din Seghedin a avut loc la 28 ianuarie 1996, ora 9,30, în biserica ortodoxă sîrbească. Sfînta liturghie a fost oficiată, în prezenţa a cca. 40 de credincioşi, de parohul Aurel Becan. Au cîntat în strană credincioşii din Cenadul Unguresc, în frunte cu Svetozar Unc. Parohia ortodoxă română din Seghedin a fost înfiinţată, ca un fel de „filială" a Parohiei Ortodoxe Române din Cenadul Unguresc, la 25 februarie 1996, în prezenţa şi sub oblăduirea Pr. ic. stav. Pavel Ardelean, vicar episcopal al Vicariatului Ortodox Român din Ungaria. Componenţa Comitetului parohial: Dr. Ştefan Soc (epitrop), Ştefan Crâsta, Virgil Oprea, Gheorghe Păştean (consilieri).

*

În ziua de 26 mai 1996, Corul românesc „Pro Muzica" din Giula, condus de Gheorghe Flueraş, în cadrul sfintei liturghii, a oferit un concert de muzică românească. Acelaşi cor a participat, cu un emoţionant buchet de colinzi, la sărbătoarea de Moş Crăciun a românilor din Seghedin, ţinută în sala festivă a Şcolii Superioare Pedagogice, la 13 decembrie 1996.

*

La 14 iulie 1996, Petru Cîmpian, preşedintele Autoconducerii Române din Seghedin, împreună cu dr. Szalay István, primarul oraşului, în prezenţa membrilor comunităţii române din Seghedin, a depus o coroană de flori la tabla comemorativă Kossuth-Bălcescu din piaţa Széchenyi. Cu acest prilej P. Cîmpian a lansat doleanţa românilor de aici cu privirea la zidirea unei biserici ortodoxe române.

*

La 16 noiembrie 1996, Catedra de limbă şi literatură română din Seghedin a organizat un simpozion ştiinţific, fiind prezentate 13 comunicări. Cei prezenţi adus un omagiu profesorului Mihai Cozma, cu prilejul ieşirii la pensie.

Catedrala din Seghedin
gravură de Szabó Zoltán student